

Ewa Klima

Atlas katolickiej Łodzi

POLITECHNIKA ŁÓDZKA
Katedra Geodezji Kartografii Środowiska
i Geometrii Wykreślnej

Politechnika Łódzka,
Katedra Geodezji, Kartografii Środowiska i Geometrii Wykreślnej
Wydział Budownictwa, Architektury i Inżynierii Środowiska
90 - 924 Łódź, Al. Politechniki 6

Recenzent
Anita Wolaniuk

Redakcja techniczna i skład komputerowy
Karolina Dmochowska-Dudek

Opracowanie graficzne
Karolina Dmochowska-Dudek

Projekt został częściowo sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki
N N306 783540

Copyright © by Ewa Klima

ISBN 978-83-903681-2-2

Wykaz plansz

1. Rozwój struktur terytorialnych Kościoła katolickiego w Polsce

- 1.1. Początki organizacji terytorialnej, około roku 1000
- 1.2. Kościół w XIII wieku
- 1.3. Biskupstwa w XIV wieku
- 1.4. Organizacja terytorialna około 1825 r.
- 1.5. Organizacja terytorialna Kościoła po odzyskaniu niepodległości
- 1.6. Kościół w okresie okupacji hitlerowskiej
- 1.7. Dynamika struktur w latach 1945-1971
- 1.8. Dynamika struktur w latach 1972-1992
- 1.9. Struktury terytorialne po zmianach z 1992 r.
- 1.10. Korekta organizacji terytorialnej z 2004 r.
- 1.11. Wierni w diecezjach i parafiach w 2010 r.
- 1.12. Liczba duchownych według diecezji w 2010 r.
- 1.13. *Dominicantes* w 2013 r.
- 1.14. *Communicantes* w 2013 r.

2. Diecezja łódzka - powstanie i współczesność

- 2.1. Diecezja łódzka w 1923 r.
- 2.2. Diecezja łódzka w 1925 r.
- 2.3. Diecezja łódzka w 2004 r.
- 2.4. Kuria Biskupia w Łodzi
- 2.5. Archikatedra
- 2.6. Sanktuaria na terenie archidiecezji łódzkiej

3. Rozwój przestrzeni sakralnej Łodzi

- 3.1. Łódź na tle struktur terytorialnych Kościoła katolickiego około 1770 r.
- 3.2. Łódzkie parafie w XIX wieku – schemat
- 3.3. Kościoły w strukturze przestrzennej Łodzi w 1868 r.
- 3.4. Kościoły w strukturze przestrzennej Łodzi w 1902 r.
- 3.5. Rozwój sieci kościołów do roku 1945
- 3.6. Przemiany przestrzeni sakralnej Łodzi w latach 1945-1971

- 3.7. Przemiany przestrzeni sakralnej Łodzi po 1971 r.
- 3.8. Typy lokalizacyjne kościołów
- 3.9. Przejęcia świątyń
- 3.10. Lokalizacja kościołów w strukturze funkcjonalno-przestrzennej Łodzi
- 3.11. Zmiany funkcjonalno-przestrzenne lokalizacji wybranych kościołów

4. Parafie

- 4.1. Parafie w 2012 r.
- 4.2. Parafie a teoretyczny podział przestrzeni sakralnej
- 4.3. Dekanaty w granicach administracyjnych Łodzi
- 4.4. Liczba wiernych w 2011 r.
- 4.5. Gęstość wiernych w 2011 r.
- 4.6. Obsada duszpasterska w 2011 r.
- 4.7. Wspólnoty działające przy parafiach w 2013 r.
- 4.8. *Dominicantes* wg parafii w 2011 r.
- 4.9. *Communicantes* wg parafii w 2011 r.
- 4.10. Feminizacja praktyk religijnych w 2011 r.
- 4.11. Jakość religijności

5. Kościoły

- 5.1. Kościoły na tle ukształtowania terenu
- 5.2. Kościoły na tle sieci drogowej miasta
- 5.3. Centroidy parafii a lokalizacja kościołów
- 5.4. Lokalizacja kościołów a gęstość zabudowy mieszkaniowej
- 5.5. Ekwidystanty od kościołów
- 5.6. Bariery dostępności do kościołów
- 5.7. Dostępność kościołów – ruch pieszy ze średnią prędkością 5 km/h
- 5.8. Dostępność kościołów – ruch samochodowy ze średnią prędkością 30 km/h
- 5.9. Powierzchnia działki a wiek parafii
- 5.10. Wielkość kościołów
- 5.11. Orientacja kościołów

6. Pozostałe elementy infrastruktury sakralnej

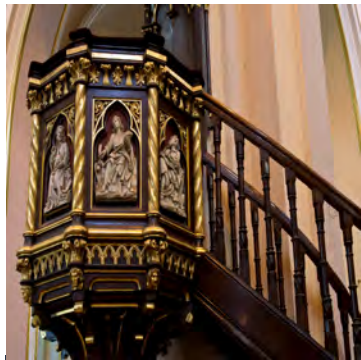
- 6.1. Kościoły i kaplice nie-parafialne
- 6.2. Zakony męskie i żeńskie

- 6.3. Cmentarze
- 6.4. Cmentarze na tle ukształtowania powierzchni
- 6.5. Dostępność piesza do cmentarzy
- 6.6. Dostępność samochodowa do cmentarzy
- 6.7. Caritas (instytucje; szkolne koła)
- 6.8. Szkoły
- 6.9. Akcja Katolicka
- 6.10. Przestrzenie efemeryczne

7. Bibliografia

8. Informacje o źródłach

Wstęp

Mapa to nieodłączny towarzysz pracy każdego geografa. Graficzne przedstawienie relacji przestrzennych, tego, co dzieje się realnie, w świecie społecznym i przyrodniczym stanowi nie tylko ilustrację, ale i materiał badawczy. Nie inaczej jest, gdy studia dotyczą zjawisk religijnych. Można je „mapować” i można próbować dokonywać analiz na podstawie opracowań kartograficznych. Wręcz nieskończony potencjał mają nowoczesne programy komputerowe stanowiące systemy informacji przestrzennej (np. GIS).

Atlas jest kartograficznym podsumowaniem badań autorki prowadzonych w Łodzi przez ostatnie 10 lat. Wybór Łodzi nie jest przypadkowy. Jest to miasto szczególnie ze względu na swoją historię i ludzi, którzy mieszkali tu kiedyś i mieszkają dzisiaj. Jak każde miasto, które przeszło przez fazę uprzemysłowienia i walczy o swoje miejsce we współczesnym globalnym świecie stanowi ono tygiel narodowości i kultur. Ojciec łódzkiej geografii (ośrodka geografii w Uniwersytecie Łódzkim) Jan Dylik pisał o nim, że to, stolica bez antenatów, metropolia bez zaplecza kulturowego w regionie. Przypomnijmy, że województwo powstało dopiero w 1919 r. a diecezja łódzka w 1920 r. Wydaje się, że w znaczący sposób wpłynęło to na stosunek mieszkań-

ców do religii – procesy sekularyzacji i modernizacji zachodziły tu zawsze z wyprzedzeniem. Nie oznacza to jednak, że różne kościoły i wyznania nie odcisnęły swego piętna w tkance Łodzi – w jej wymiarze przestrzennym i społecznym. Cmentarze na ul. Ogrodowej i Brackiej, archikatedra, kościół św. Mateusza przy ul. Piotrkowskiej, dawny kościół św. Jana (dzisiejszy oo. Jezuitów) to niezaprzeczalne ikony miasta. Znaczące jest również że mimo pewnego odwrotu od sformalizowanej religii pozostaje ona ważna w sferze osobistej dla wielu ludzi. Dlatego właśnie warto jest zajmować się przestrzenią religijną – kartować ją i analizować.

Atlas dotyczy przestrzeni katolików, dzisiaj ponad 90% większości wyznaniowej Łodzi. Odwołano się w nim do publikacji autorki, które ukazały się w tym okresie jak również przedstawiono dane jeszcze niepublikowane. Zebranego w ciągu dekady materiału nigdy wcześniej nie udało się zaprezentować w zwartej publikacji. Część starszych map unaczęsniono, czyli zaktualizowano, część to cytaty, część jest zupełnie nowa i jak zaznaczono wcześniej prezentowana po raz pierwszy. Po raz pierwszy również zostały one zebrane w jednym opracowaniu.

Materiał źródłowy stanowiący podstawę opracowania pochodzi z inwentaryzacji terenowych. Pozyskano także dane z Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, w tym dane o praktykach religijnych w łódzkich parafiach. Na ich upowszechnienie zgodę wyraził Metropolita Łódzki ks. abp Marek Jędraszewski. Inne informacje dotyczące łódzkiego Kościoła pochodzą z oficjalnej strony internetowej Archidiecezji Łódzkiej.

Publikacja podzielona została na sześć części. Część pierwszą poświęcono przedstawieniu historii i przemian przestrzeni Kościoła katolickiego w Polsce od czasów jej zarania – podstawę map stanowią opracowania historyków Kościoła z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego (por. np. Litak 1991; 2006; Kłoczowski, Wiśniowski 2004; *Historia...* 2003). Ostatnie plansze ilustrują społeczne aspekty funkcjonowania Kościoła. Przy ich konstrukcji wykorzystano dane udostępniane przez Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC i zamieszczone na stronie internetowej Episkopatu Polski.

Część druga nosi tytuł *Diecezja łódzka – powstanie i współczesność*. Zamieszczone tu planse to opracowania wykonane na podstawie wcześniejszych publikacji zamieszczonych w przygotowanej przez ks. dra Kazimierza Dąbrowskiego *Historii Kościoła łódzkiego: wydarzenia, dokumenty, ilustracje* (2012) oraz nowe mapy wykonane na podstawie badań własnych. Czytelnik będzie mógł prześledzić zmiany granic diecezji i archidiecezji oraz zapoznać się ze strukturą przestrzenną kwartału miasta, w którym zlokalizowane są archikatedra, pałac biskupi i inne jednostki administracji kościelnej. Jest to ważne, gdyż stanowi pewnego rodzaju obszar fokalny całej archidiecezji.

Zestaw plansz składający się na trzecią część Atlasu opisuje rozwój przestrzeni sakralnej Łodzi. Poczynając od lokalizacji Łodzi na tle struktur państwowych pod koniec XVIII w., poprzez próbę wyznaczenia zasięgu terytorialnego pierwszej łódzkiej parafii oraz prezentację lokalizacji kolejnych budowanych w mieście świątyń autorka dochodzi do typologii lokalizacji kościołów.

W części czwartej i piątej analizie poddano parafie i kościoły parafialne. Na mapach przedstawiono ich lokalizację i granice łącząc je z różnymi zmiennymi – cechami środowiska geograficznego. Łącznie to blisko 20 różnego rodzaju map. Większość z nich powstało dzięki badaniom terenowym przeprowadzonym w latach 2009–2014.

Atlas zamyka zestaw map ilustrujący przestrzeń społeczną (infrastrukturę społeczną) uzupełniającą zasadniczy szkielet terytorialny łódzkiego Kościoła. Znalazły się tu mapy pokazujące lokalizację różnych instytucji np. zakonów, szkół katolickich, ale także mapy pozwalające na bardziej złożoną analizę lokalizacji łódzkich cmentarzy uwzględniającą tło fizjograficzne, komunikacyjne, dostępność pieszą i samochodową.

Zamieszczone obok zdjęcia pokazują piękno przestrzeni sakralnej mojego miasta. Celowo niektóre z nich pokazują miejsca i przestrzenie sacrum inne niż katolickie. Autorami zdjęć są Magdalena Witostawska i Bartosz Wackermann – bardzo Państwu dziękuję!

Osobą, bez której Atlas by nie powstał jest Karolina Dmochowska-Dudek – jeszcze większe dziękuję!

1. Rozwój struktur terytorialnych Kościoła katolickiego w Polsce

1.1. Początki organizacji terytorialnej, około roku 1000

Historia organizacji terytorialnej Kościoła katolickiego na ziemiach polskich rozpoczęła się równoległe z chrystianizacją kraju. Już w roku 1000 powstała archidiecezja gnieźnieńska i trzy jej sufraganie – wrocławska, krakowska i kołobrzaska (Bielak 2011). Diecezją bezpośrednio podległą Stolicy Apostolskiej była archidiecezja poznańska. Granice nowej metropolii i diecezji poznańskiej pokrywały się z ówczesnymi granicami państwa (Jakubowski, Solarczyk 2007; Kumor 2003a).

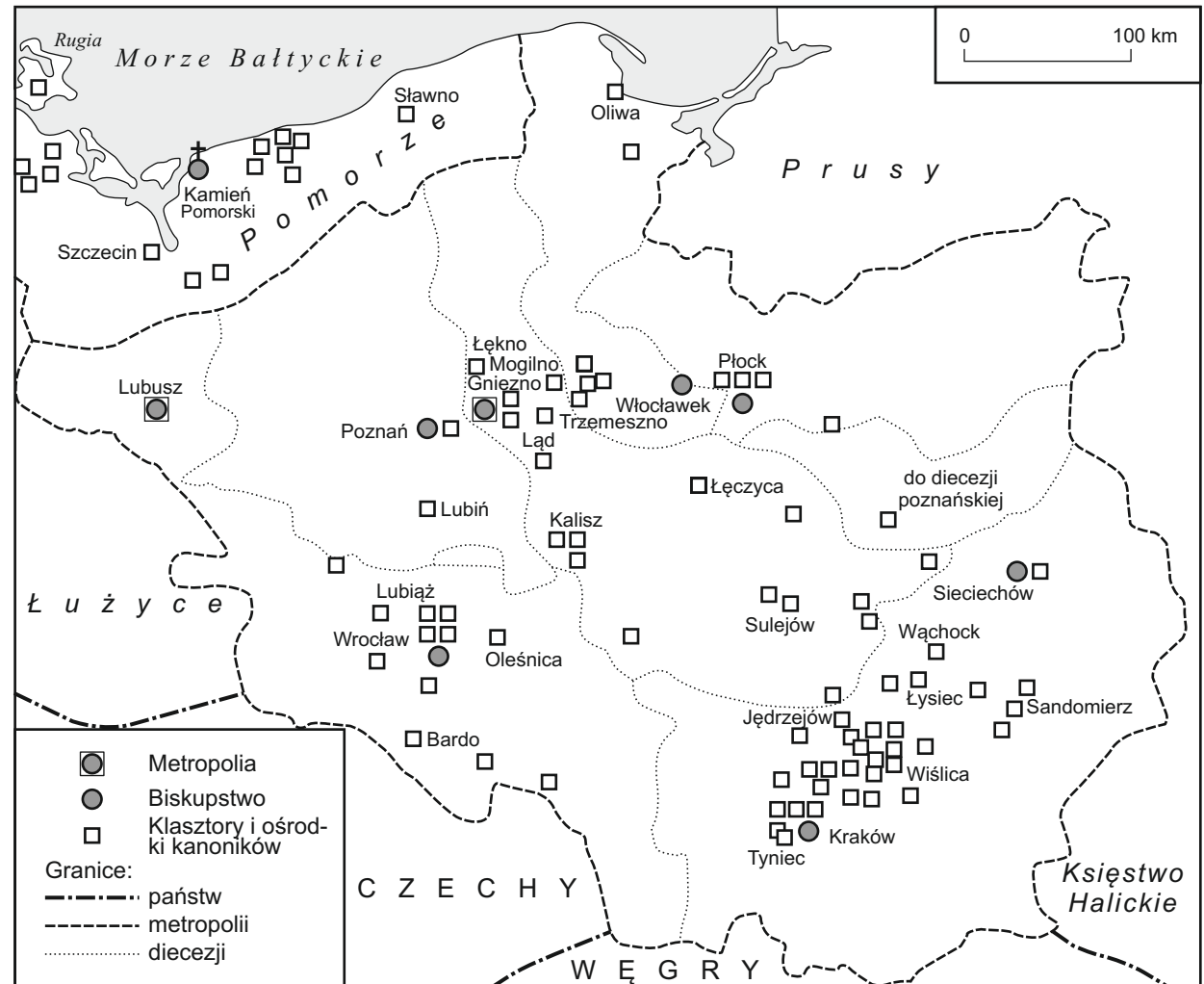
Położenie dzisiejszej archidiecezji łódzkiej, która znajdował się częściowo w biskupstwie gnieźnieńskim, częściowo poznańskim, ocenić można jako marginalne. W tym czasie nie tylko nie ma żadnych wzmianek o Łodzi, ale przypuszczać można, że jej dzisiejszy obszar nie był w ogóle zaludniony. Największym ośrodkiem miejskim na tym terenie była Łęczyca. To właśnie tam znajduje się do dzisiaj najstarsza w tej części Polski romańska archikolegiata.

Dopiero w kolejnym stuleciu zaczęła kształtować się sieć parafialna. Do tego czasu można mówić tylko o tworzeniu sieci kościołów w oparciu o sieć grodów, szczególnie tych o funkcjach gospodarczych. Dzięki takim lokacjom możliwe było sprawne przeprowadzanie chrystianizacji i w razie zagrożenia ochrona i kleru i budowli (Bielak 2011, Wiśniowski 2004). W taki schemat wpisuje się częściowo kościół św. Jan Chrzciciela z Milesek (dzisiaj w granicach Łodzi, kościół pw. św. Doroty i Jana Chrzciciela). Pierwszy obiekt, drewniany kościół, powstał tam już w 1048 r., a parafię erygowano jednak dopiero w XIII w.

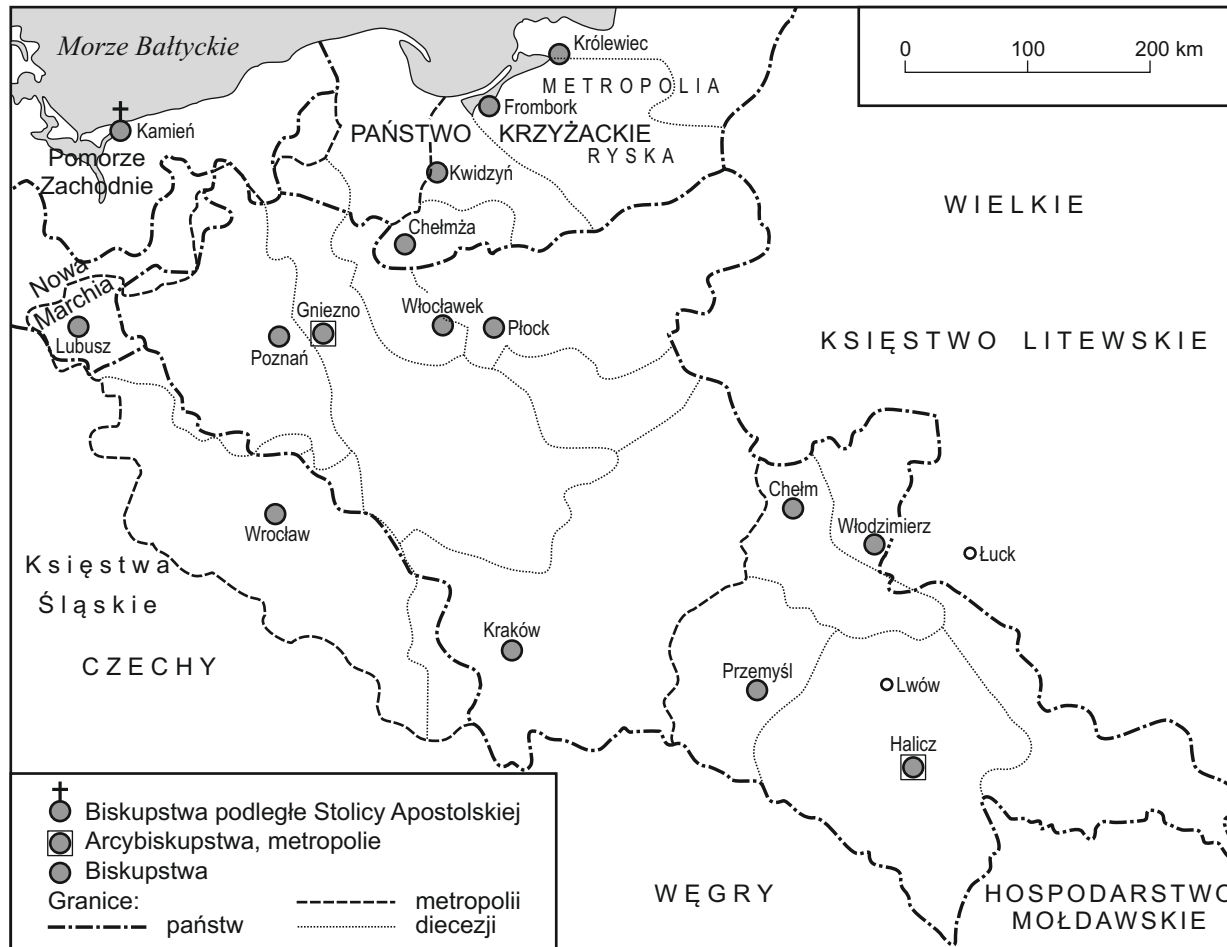
1.2. Kościół w XIII w.

W ciągu kolejnych wieków w strukturze terytorialnej Kościoła zaszły duże zmiany. Do najważniejszych wydarzeń zaliczyć można: likwidację diecezji kołobrzesckiej (1013 r.) i powołanie nowej z siedzibą w Kruszwicy (1031 r.), erygowanie nowej diecezji na Mazowszu (ze stolicą w Płocku, 1075 r.), powołanie diecezji lubuskiej (stolica w Lubuszu) i pomorskiej (ze stolicą w Wolinie, początek XII w.), erygowanie diecezji chełmińskiej (wiek XIII).

W tym okresie zmieniły się nie tylko granice biskupstw, ale także ich siedziby. Z Kruszwicy biskupi przenieśli się do Włocławka (diecezja włocławska), a z Wolina do Kamienia Pomorskiego (diecezja kamieńska) – por. Sułowski 1966. Rozwijała się również struktura parafialna. Zasięg jednostki kościelnej często pokrywał się z zasięgiem posiadłości prywatnej, łącząc tym samym funkcje administracyjne struktur kościelnych i świeckich. Ocenia się, że w XII w. na ziemiach polskich istniało ok. 800–1000 parafii (Wiśniowski 2004). Sto lat później ciągle trwał żywiołowy rozwój sieci parafialnej. Nierzadko pojedyncze wsie otrzymywały własny okręg parafialny. Ocenia się, że pod koniec XIII w. istniało w Polsce ok. 3000 parafii (Kumor 2003b).

1.3. Biskupstwa w XIV w.

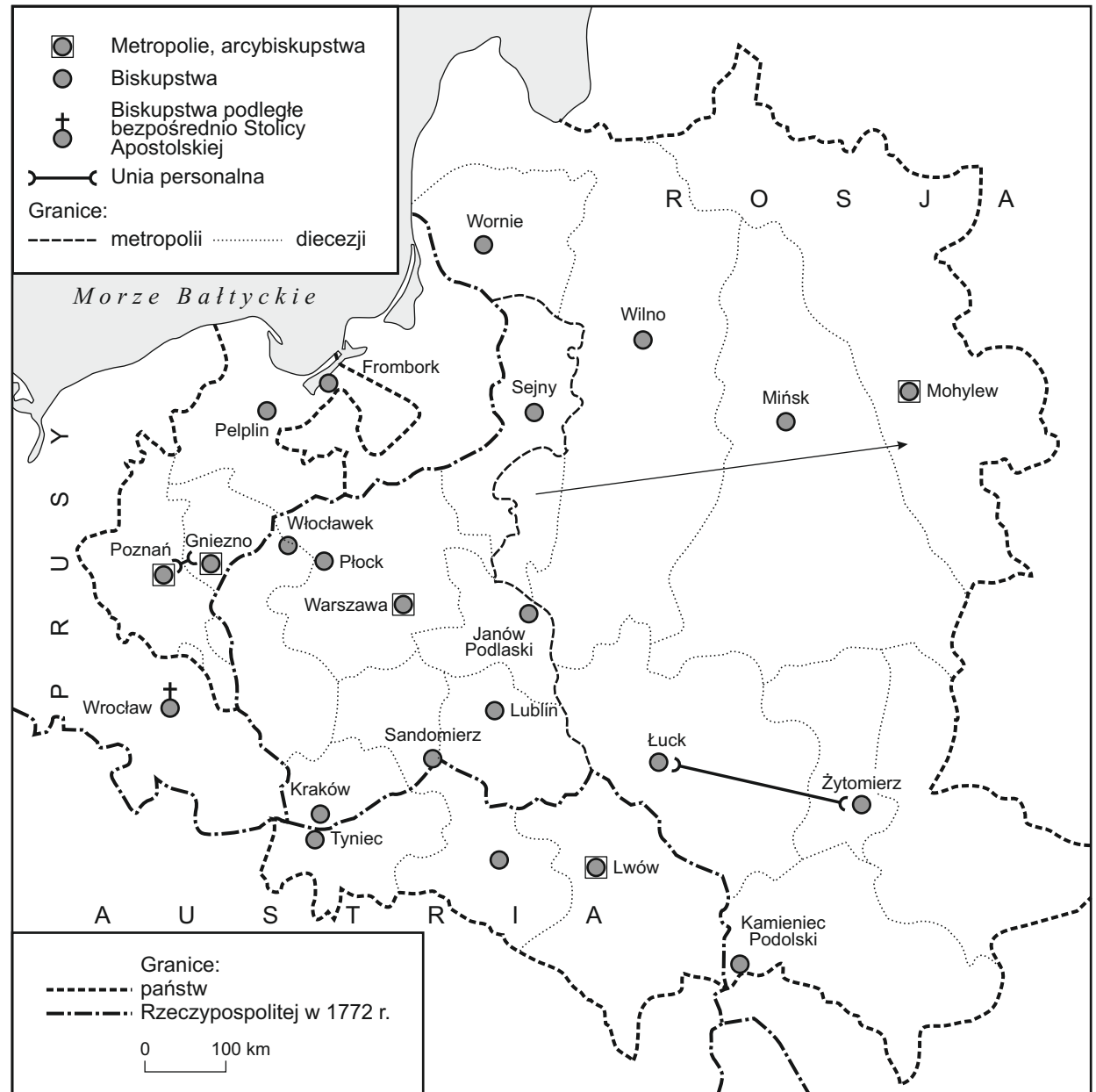
W XIV w. doszło do ekspansji polskiego Kościoła na wschód – utworzono biskupstwo w Wilnie i przede wszystkim archidiecezję halicką w Haliczu, przeniesioną później do Lwowa. Następstwem ustanowienia drugiej metropolii było utworzenie urzędu prymasa Polski. W tym samym czasie powołano również m. in. diecezję: serecką na terenie Mołdawii, kamieniecką i kijowską, które weszły w skład arcybiskupstwa lwowskiego. Pod koniec średniowiecza wyraźnie zarysowana była już sieć parafii. Ich ogólną liczbę szacuje się na 6000, najwięcej w diecezjach wrocławskiej, krakowskiej, kamienieckiej i poznańskiej. Na ziemiach o stabilnej i gęstej sieci osadniczej zasadniczy układ administracji terytorialnej Kościoła przetrwał do XX w. Można wymienić tu tereny sąsiadujące z Wiślicą, Sandomierzem, Płockiem, Lublinem, Radomiem i Warmią. Na tle europejskim ówczesna polska struktura wydaje się być raczej niewielką. Dla porównania przytoczyć można przykład Anglii, gdzie w XIII w. funkcjonowało ponad 9000 parafii lub Francji – 42 000 (Wiśniowski 2004).

Sto lat później na strukturę administracyjną polskiego Kościoła Rzymskokatolickiego składały się dwie metropolie i 21 diecezji. W 1772 r. liczba diecezji spadła do 17. Były to diecezje: chełmińska, gnieźnieńska, inflancka, krakowska, płocka, poznańska, smoleńska, wileńska, włocławska, żmudzka, bakowska (Mołdawia), chełmska, kamieniecka, kijowska lwowska, łucka i przemyska. Oprócz nich na ziemiach polskich znajdowały się podporządkowane bezpośrednio Stolicy Apostolskiej diecezje warmińska i wrocławska (Jakubowski, Solarczyk 2007). W tym okresie liczba kościołów (parafialnych i filialnych) wynosiła 6472 – najwięcej w diecezji wrocławskiej (1326) i krakowskiej (1077). Kościoły filialne stanowiły ponad ¼ ogółu świątyń. W tym czasie działało 4691 parafii, ich przeciętna powierzchnia wynosiła blisko 182 km².

1.4. Organizacja terytorialna około 1825 r.

Okres zaborów pociągnął za sobą olbrzymie, nie zawsze pozytywne i oczekiwane przez hierarchów i wiernych, zmiany. W 1782 r. wyłoniono z istniejącej od 1773 r. „diecezji białoruskiej” arcybiskupstwo w Mohylewie. W 1818 r. z diecezji Królestwa Polskiego powstała metropolia warszawska. Jednocześnie Katarzyna II zlikwidowała diecezje wileńską, kamieniecką i łucką. Ostateczny kształt struktura diecezjalna uzyskała na mocy bulli Piusa VI z 1798 r. (Kumor 2004a). W tym samym roku, ten sam papież ustanowił diecezję warszawską. Zmiany dotknęły także ziemie zaboru austriackiego. Najważniejszą było powołanie diecezji lubelskiej. Ważnym momentem w dziejach administracji kościelnej na ziemiach polskich był wspomniany już wcześniej rok 1818, a raczej zmiany polityczne, które przyniósł – powstanie Królestwa Polskiego i Wolnego Miasta Krakowa. W konsekwencji zawarty między Aleksandrem I Romanowem a Kościołem konkordat nadawał Warszawie tytuł metropolii. W jej skład weszły archidiecezja warszawska i diecezje: janowska, krakowska, lubelska, płocka, sandomierska, augustowska i kujawska. Metropolita warszawski uzyskał jednocześnie tytuł prymasa Królestwa Polskiego (Myszor 2003).

W zaborze pruskim diecezja poznańska stała się metropolią, a diecezję wrocławską podporządkowano bezpośrednio Rzymowi. W tym okresie reorganizacja polegała głównie na powiększaniu dużych diecezji kosztem mniejszych. Tak stało się w przypadku diecezji: wrocławskiej, chełmińskiej i warmińskiej. W zaborze austriackim do trzeciej dekady XIX w. utrzymał się istniejący wcześniej podział z metropolią lwowską. W 1821 r. utworzono diecezję tyniecką, pięć lat później przekształconą w diecezję tarnowską. Dalsze zmiany nastąpiły po upadku powstania styczniowego. Władze carskie w ramach represji zerwały konkordat i zlikwidowały diecezje kamieniecką i mińską. Zawarte w 1880 r. porozumienie ze Stolicą Apostolską gwarantowało formalną likwidację wymienionych wcześniej jednostek oraz zniesienie diecezji podlaskiej. Nadano im jednocześnie status administratur apostolskich. Erygowano także diecezję kielecką. W tym samym roku papież Leon XIII zmienił granice diecezji krakowskiej i ogłosił ją tzw. diecezją wyjętą (Kumor 2004b).

1.5. Organizacja terytorialna Kościoła po odzyskaniu niepodległości

Odzyskanie niepodległości w 1918 r. rozpoczęło nowy etap w historii Kościoła w Polsce. Już na początku wyznaczono kilka celów działań dotyczących struktur terytorialnych. Najważniejszy polegał na dostosowaniu podziału przestrzennego do nowych granic państwowych. „Bilans otwarcia” obejmował trzy metropolie – gnieźnieńsko-poznańską, warszawską i lwowską. Czwarta metropolia – mohylewska, znalazła się w granicach II RP częściowo. Funkcjonowały 4 archidiecezje i 12 diecezji. Trzy inne zostały podzielone granicą międzynarodową, a ich stolice znajdowały się w krajach ościennych. Dotyczyło to diecezji: wrocławskiej (Śląsk Cieszyński i Górny Śląsk), żmudzkiej (okręg brasławski) i spiskiej (Spisz i Orawa). Poza terytorium Polski znalazły się także fragmenty diecezji: wileńskiej i sejneńskiej (Litwa), łuckiej i mińskiej (Związek Radziecki), chełmińskiej (Niemcy i Wolne Miasto Gdańsk) oraz archidiecezji poznańskiej (Niemcy) i lwowskiej (Rumunia).

Dostosowanie struktury terytorialnej Kościoła do nowych warunków nie polegało jedynie na dopasowaniu jej do granic Polski. Hierarchowie wprowadzając nowe podziały uwzględniali liczbę ludności i powoływali stolice diecezji w miastach centralnie położonych. Do 1925 r. najważniejszymi zmianami były: w 1918 r. przywrócenie diecezji podlaskiej i w 1920 r. erygowanie diecezji łódzkiej (Adamczuk 1991).

W 1925 r. wszedł w życie konkordat regulujący m.in. kształt podziału terytorialnego Kościoła w Polsce. Na jego mocy erygowano 5 metropolii: gnieźnieńsko-poznańską, warszawską, wileńską, lwowską i krakowską oraz 21 diecezji i archidiecezji. Tylko 10 z nich miało historię sięgającą I Rzeczypospolitej.

1.6. Kościół w okresie okupacji hitlerowskiej

W okresie II wojny światowej nastąpił dramatyczny regres w funkcjonowaniu struktur terytorialnych Kościoła Katolickiego będący rezultatem ogólnej, złej sytuacji Kościoła na ziemiach polskich. Największe straty poniesiono na terenach wcielonych do III Rzeszy, w tzw. Kraju Warty. Obszar ten pokrywał się z przedwojennymi diecezjami poznańską oraz częściowo gnieźnieńską, włocławską, warszawską, płocką, częstochowską i łódzką. Z istniejących tu przed 1939 r. ponad 1000 parafii okupant zachował jedynie 60 (!). Zamknięto ponad 1300 kościołów, 500 z nich przekształcono w magazyny. Aresztowano lub wysiedlono 90% duchownych. Prowadzono także akcję wyburzeń kościołów. W Kraju Warty z blisko 1700 kościołów i kaplic szacuje się, że zamknięto nawet 1300 i około 200 zniszczono lub rozebrano. Podobne straty odnotowano na Pomorzu i Śląsku. Lepsza sytuacja panowała w Generalnym Gubernatorstwie, choć i tu działalność Kościoła była utrudniona i poniósł on znaczne straty. Na terenach anektowanych przez ZSRR większość świątyń została zamknięta, a ludność poddana ateizacji (Adamczuk 1991; Sienkiewicz 2003; Gryz 2007).

1.7. Dynamika struktur w latach 1945–1971

Po odzyskaniu niepodległości rozpoczął się kolejny rozdział budowy administracji i organizacji rzymskokatolickiej w Polsce. Lata 1945–1972 nazwać można okresem największych prześladowań Kościoła i jednocześnie tymczasowości jego struktur terytorialnych. Po zerwaniu w 1945 r. konkordatu, relacje państwo – Kościół unormowane zostały tzw. Porozumieniem z 14 kwietnia 1950 r. Nie wszyscy z hierarchów popierali podpisanie dokumentu (np. ks. kard. A. S. Sapieha był przeciwny). Na początku lat 50. XX w. wydawał się on jednak jedynym rozsądnym rozwiązaniem. Niestety władze państwowe nie dotrzymały zawartych w nim postanowień, a sytuacja Kościoła pogorszyła się wyraźnie po 1953 r.

Poza stosunkiem rządu do Kościoła najważniejszymi determinantami dynamiki organizacji terytorialnej były: zmiana struktury wyznaniowej – Polska stała się w ok. 90% krajem katolickim (przed wojną katolicy stanowili niecałe 65% ludności oraz przesunięcie granic państwowych. Na terytorium nowego państwa znalazły się diecezje gdańska i warmińska, prawie cała archidiecezja wrocławska, wolna prałatura pilska, część diecezji berlińskiej, archidiecezji praskiej, ołomunieckiej i miśnieńskiej. Na wschodzie pozostało większość obszaru składającego się na metropolie lwowską i wileńską. Już w 1945 r. nowo nabyte ziemie objęte zostały administraturami apostolskimi w Gdańsku, Olsztynie, Opolu, Wrocławiu i Gorzowie. Dla 27 parafii archidiecezji lwowskiej, które pozostały na terenie Polski ustanowiono administraturę apostolską w Lubaczuwie, dla 56 parafii z metropolii wileńskiej administraturę w Białymstoku, a dla 35 parafii diecezji pińskiej powołano administraturę w Drohiczyźnie.

Do początków lat 50. XX w. bardzo dynamicznie odbudowywano sieć parafii w kraju. Nowe struktury powstawały głównie na Ziemiach Odzyskanych. W okresie od 1946 do 1957 liczba parafii ogółem wzrosła z 5897 do 6527. Odbudowywano także zniszczone podczas wojny kościoły. Do 1950 r. do użytku przywrócono 551 budynków, a do 1955 r. zbudowano 116 nowych. Władze PRL-u często manipulowały księżmi regulując przydział materiałów budowlanych. Mówiono wtedy o grupie „księży-patriotów”, którzy z jednej strony przez współpracę z władzą niszczyli kościoły, a z drugiej go ratowali. Dyrektywy Urzędu do Spraw Wyznań (UdSW) były jednoznaczne – należało ograniczyć odbudowę kościołów.

Po wejściu w życie w 1956 r. kolejnego dekretu, tworzenie nowych parafii wymagało porozumienia „z władzami państwowymi”. Na jego podstawie (dekretu) najczęściej udzielano zgody na odbudowę, nie zaś na budowę nowych kościołów. W latach 1956 – 1971 r. wybudowano 194 kościoły z tego 41 na miejscu wcześniej zniszczonych i 14, których budowa rozpoczęła się przed 1939 r. Od 1957 do 1967 roku utworzono 235 nowych parafii (Kumor 2004b).

1.8. Dynamika struktur w latach 1972-1992

Jak ocenia L. Müllerowa (1982) do roku 1952 stworzono zasadniczą sieć parafii w Polsce. Uporządkowanie organizacji terytorialnej Kościoła na poziomie diecezji nastąpiło jednak dopiero w 1972 r. Stało się to bowiem możliwe po uznaniu granicy na Odrze i Nysie przez Polską Rzeczpospolitą Ludową i Republikę Federalną Niemiec. Formalnie nastąpiło to 10 maja 1972 r. Pod koniec czerwca tego samego roku papież Paweł VI ogłosił bullę *Episcoporum Poloniae coetus* ustanawiającą nowy podział terytorialny dla Kościoła w Polsce. Na mocy dokumentu utworzono 5 metropolii: gnieźnieńską, warszawską, krakowską, poznańską i wrocławską. Utrzymano również administratury w Lubaczowie i Białymstoku. Bulla stanowiła także o erygowaniu 4 nowych diecezji: opolskiej, gorzowskiej, szczecińsko-kamieńskiej i koszalińsko-kołobrzeskiej (Jakubowski, Solarczyk 2007). Liczba wszystkich diecezji wynosiła 27 (w tym 7 archidiecezji), parafii było 7493, co oznaczało, że przeciętnie na jedną przypadła 4121 wiernych. Struktura parafialna Kościoła w Polsce zaczęła zmieniać się po reformie z 1972 r. Blisko 18% wszystkich polskich parafii erygowanych było między 1946 a 1972 r. Nieco bardziej dynamiczny rozwój sieci parafii nastąpił dopiero w latach 80. XX w. W 1989 r. działały w Polsce 8573 parafie, średnia liczba wiernych wynosiła 4386. Wzrost liczby parafii miał jednak mniejszą dynamikę niż wzrost liczby ludności, szczególnie na obszarach zurbanizowanych.

W nowych osiedlach, w „nowych miastach socjalistycznych” w ogóle nie planowano budowy kościołów. To, że zaczęły one jednak powstawać wynikało z nacisków społecznych i zmian, które zachodziły w relacjach Kościół–państwo, szczególnie w latach 70. XX w. Wydano wtedy w całym kraju ponad 1000 zezwoleń na budowę nowych kościołów (Kucza-Kuczyński, Mroczek 1991). W następnej dekadzie powstało ok. 2000 kościołów i kaplic (Basista 2001). Przykładem obiektu, który wybudowano w wyniku olbrzymiej presji mieszkańców była nowohucka Arka Pana (kościół p.w. Matki Bożej Królowej Polski). Lokalizacja kościoła jest wyjątkowa, gdyż znalazł się on w centrum osiedla (choć oczywiście nie w środku całej dzielnicy, czyli przy Placu Słonecznym).

1.9. Struktury terytorialne po zmianach z 1992 r.

Na kolejną zmianę granic metropolii i diecezji trzeba było czekać 20 lat. Umożliwiły ją przemiany polityczne w kraju. W wydanej 25 marca 1992 r. bulli *Totus Tuus Poloniae populus* Jan Paweł II ogłosił erygowanie nowych i potwierdził istnienie pozostałych jednostek. Do trzynastu nowo utworzonych diecezji należały: bielsko-żywiecka, elbląska, etcka, gliwicka, kaliska, legnicka, łowicka, radomska, rzeszowska, sosnowiecka, toruńska, zamojsko-lubaczowska i warszawsko-praska. Kraj podzielono na 13 metropolii: gnieźnieńską, krakowską, poznańską, warszawską, wrocławską, przemyską, szczecińsko-kamieńską, gdańską, warmińską, białostocką, częstochowską, katowicką i lubelską. Wprowadzone zmiany podyktowane były potrzebami pastoralnymi.

1.10. Korekta organizacji terytorialnej z 2004 r.

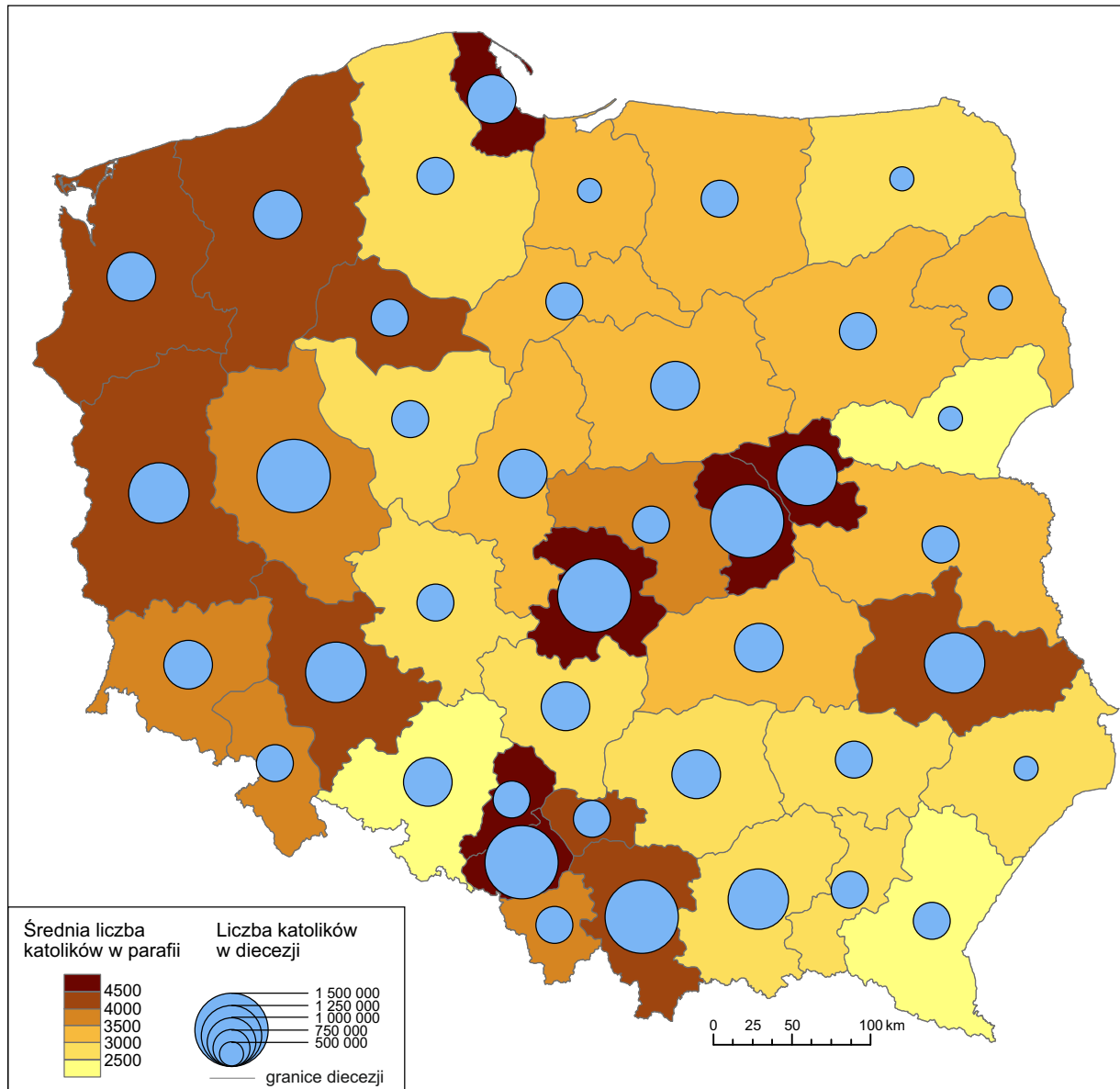
Ostatnia korekta struktury terytorialnej Kościoła nastąpiła w 2004 r. Utworzono wtedy dwie nowe diecezje – bydgoską i świdnicką oraz do rangi metropolii wyniesiono archidiecezję łódzką. Obecnie w Polsce funkcjonuje 14 rzymskokatolickich archidiecezji metropolitalnych i 27 diecezji oraz dodatkowo ordynariat polowy (*Podział...* 2014). Struktury terytorialne Kościoła Katolickiego w Polsce nie pokrywają się na żadnym poziomie ze strukturami terytorialnymi administracji samorządowej lub rządowej.

Metropolia	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba parafii
białostocka	25,0	393
częstochowska	16,9	772
gdańska	20,7	678
gnieźnieńska	22,1	647
katowicka	12,6	870
krakowska	24,5	1 401
lubelska	28,3	754
łódzka	11,0	383
poznańska	19,8	684
przemyska	23,8	810
szczecińsko-kamieńska	38,1	756
warmińska	32,4	568
warszawska	17,6	641
wrocławska	19,9	727
suma	321,7	10 084

Źródło: Kościół Katolicki w Polsce 1991–2011. Rocznik Statystyczny, 2014, GUS, ISKK, Warszawa.

1.11. Wierni w diecezjach i parafiach w 2010 r.

Według danych Instytutu Statystyki Kościoła Katolickiego (ISKK) w roku 2010 działało ponad 10 tys. parafii gromadząc przeciętnie ok. 3330 wiernych – liczbę katolików szacuje się na 33 523 358. Parafie o skrajnie małej (poniżej 500) i skrajnie dużej (powyżej 10 000) liczbie wiernych mają zaledwie kilkuprocentowy udział w ogólnej liczbie jednostek. W całej strukturze dominują parafie wiejskie (64,8%), miejskie stanowią jedną piątą wszystkich, pozostałe to parafie miejsko-wiejskie. Zaledwie 650 parafii to parafie zakonne, pozostałe – diecezjalne (*Statystyka... 2009; Instytut... 2013*).

Cechą charakterystyczną struktury polskiej sieci parafii jest jej relatywnie młody wiek (podobnie rzecz ma się z kościołami). Prawie 50% parafii erygowano w XX w., więcej niż co trzecią po 1945 r. Jest to sytuacja odmienna niż w krajach takich jak Wielka Brytania, Włochy czy Francja, gdzie struktury parafialne są głęboko utrwalone. Już w okresie średniowiecza stanowiły one szczególnego rodzaju przeciwwagę dla autorytarnej władzy feudalnej. W takim przypadku mogą one stać się podstawą tworzenia spójnych wspólnot lokalnych i budowy społeczeństwa obywatelskiego (por. Putnam 1995; Tocqueville 1994). To z kolei pozwala na oparcie na nich państwowych struktur administracyjnych, szczególnie najniższego szczebla. W Polsce od początku swojego istnienia struktury terytorialne Kościoła katolickiego nie pokrywały się z podziałami administracyjnymi kraju. Dotyczy to poziomu diecezji–województw jak i parafii–gmin.

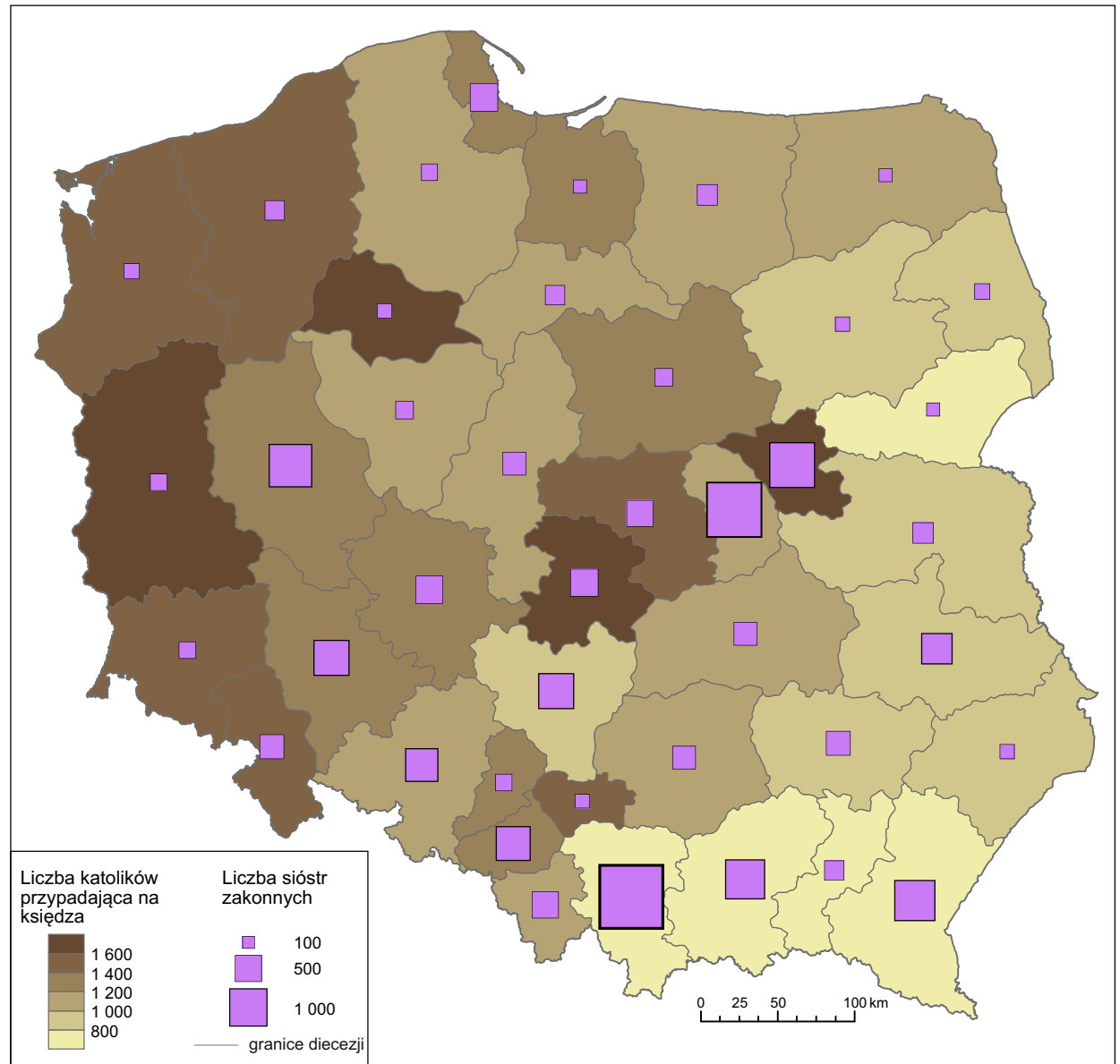
1.12. Duchowni w diecezjach w 2010 r.

Bardzo zróżnicowana wielkościowo jest także obsada duszpasterska. Według danych publikowanych przez ISKK w 2010 r. było w Polsce 122 biskupów, najwięcej bo 8 w diecezji krakowskiej, najmniej bo po 1 w diecezji bydgoskiej i drohiczyńskiej. W kraju posługę pełni ponad 24,5 tys. księży inkardynowanych (tzw. diecezjalnych) i blisko 2,5 tys. księży zakonnych. W diecezji przemyskiej na jednego księdza diecezjalnego przypada nieco ponad 600 wiernych. W diecezji łódzkiej ta wartość wynosi blisko 3 razy więcej, w ordynariacie polowym jeden duchowny zajmuje się 6667 żołnierzami (*Institut...* 2013).

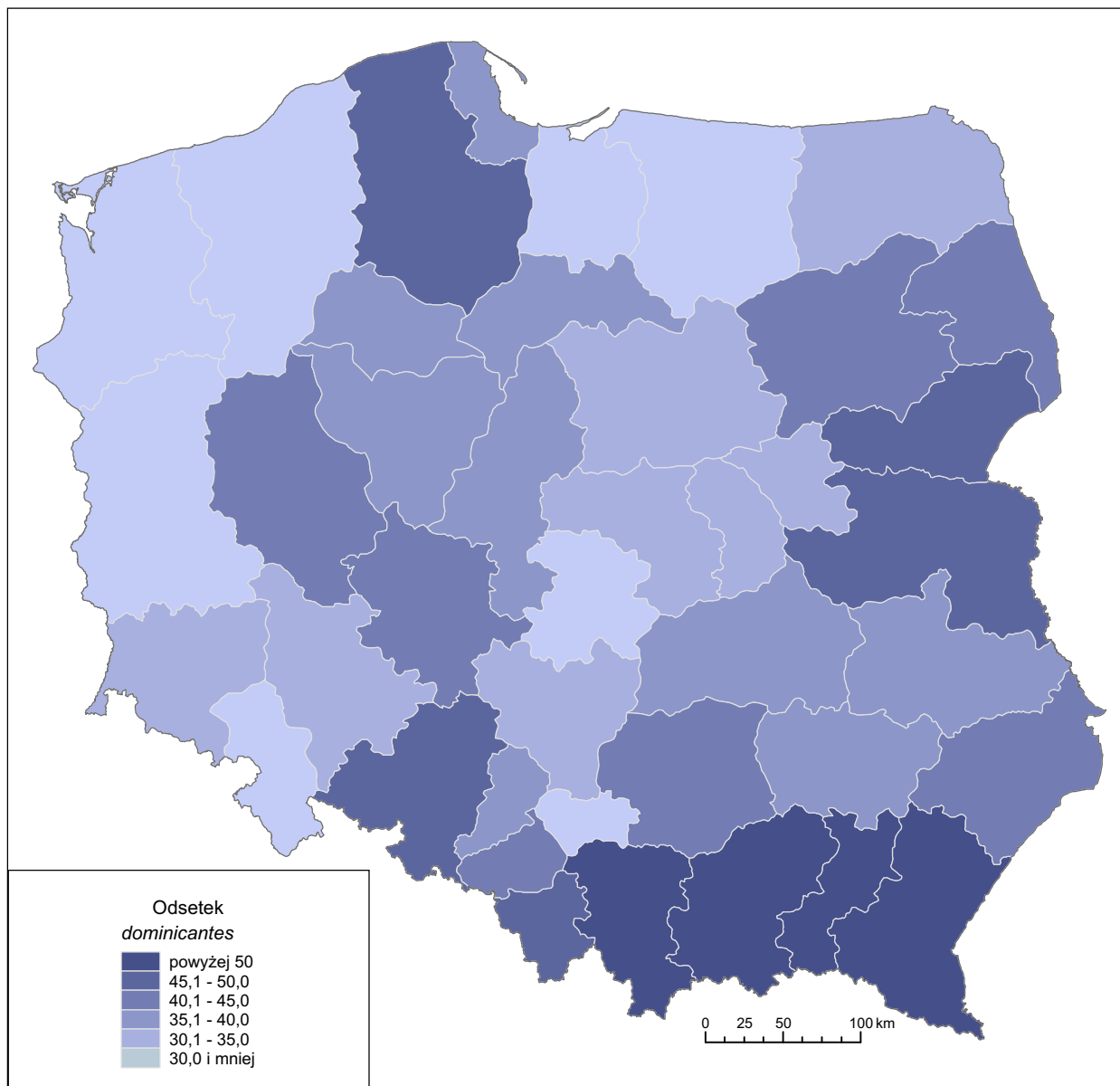
Od co najmniej kilkunastu lat rośnie liczba księży diecezjalnych. Można także stwierdzić, że tak jak reszta społeczeństwa, księża są coraz starsi. Prawie 65 % z nich w 2010 r. legitymowało się stopniem magistra, więcej niż co setny ksiądz był doktorem habilitowanym lub profesorem.

W 2011 r. w Polsce było 59 męskich i 133 żeńskie instytuty życia konsekrowanego. Zgromadzonych w nich było 12 480 mężczyzn i 21 214 kobiet. Najliczniejszymi zakonami męskimi byli: franciszkanie – OFM, salezianie, franciszkanie – OFMConv, pallotyni i jezuita. Najwięcej siostr zakonnych pracowało w diecezjach: krakowskiej, warszawskiej i warszawsko praskiej. W ciągu ostatnich dziesięciu lat liczba siostr spadła, liczba zakonników nieznacznie wzrosła.

Wiek w latach	Liczba księży	%
do 30	2 065	8,5
31–40	5 161	21,2
41–50	6 795	28,0
51–60	4 405	18,1
powyżej 60	5 888	24,2
ogółem	24 314	100,0

1.13. *Dominicantes* w 2013 r.

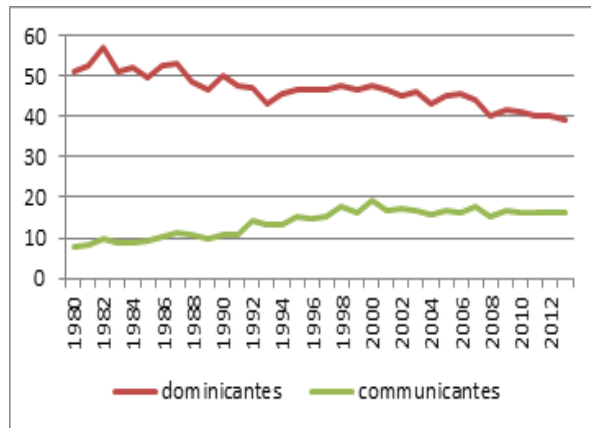
Badania prowadzone przez ISKK obejmują m. in. tzw. *dominicanos* i *communicantes*. *Dominicanos* oznacza udział wiernych w mszach. Wskaźnik wyraża się w procentowym stosunku parafian uczestniczących do zobowiązanych. We wszystkich parafiach przyjmuje się założenie, że zobowiązanych jest 82% katolików. Pozostałe 18% stanowią osoby chore i dzieci – nie zobowiązani. Badania prowadzone są od 1979 r. Wyniki dla Polski wskazują kilkuprocentowe zmiany praktyk w ostatnich trzech dekadach. W 1980 r. wskaźnik *dominicanos* wynosił 51%, największy był w diecezji tarnowskiej (73,2%), a najmniejszy w diecezji łódzkiej (35,3%). W 2013 r. przeciętny udział w mszach kształtował się na poziomie 39%. Ponownie najbardziej aktywni byli mieszkańcy diecezji tarnowskiej (69%), a najmniej mieszkańcy diecezji szczecińsko-kamieńskiej (24,3%).

O praktyki religijne pyta regularnie także np. CBOS. I ta instytucja odnotowuje ciągły spadek deklaracji uczestnictwa w mszach. W 2012 r. odsetek biorących udział w mszach co najmniej raz w tygodniu wyniósł 54%. Dwadzieścia procent badanych uczestniczyło w nich sporadycznie, 8% w ogóle nie brało udziału w mszach. Autorzy raportu odnosząc się do wyników badań z ostatniego ćwierćwiecza ogólny trend polskiej religijności ocenili jako stosunkowo stabilny (BS/49/2012).

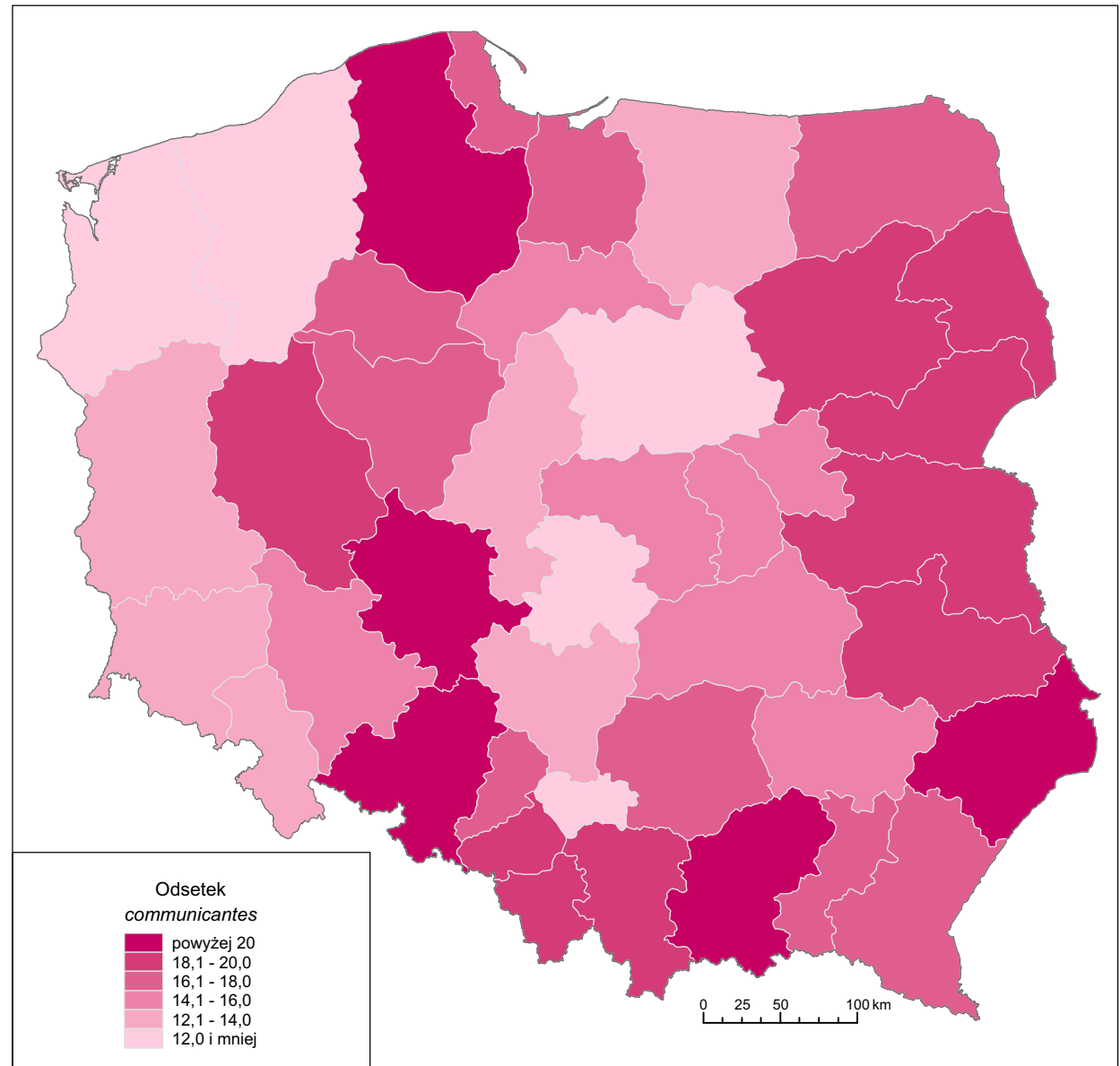
1.14. *Communicantes* w 2013 r.

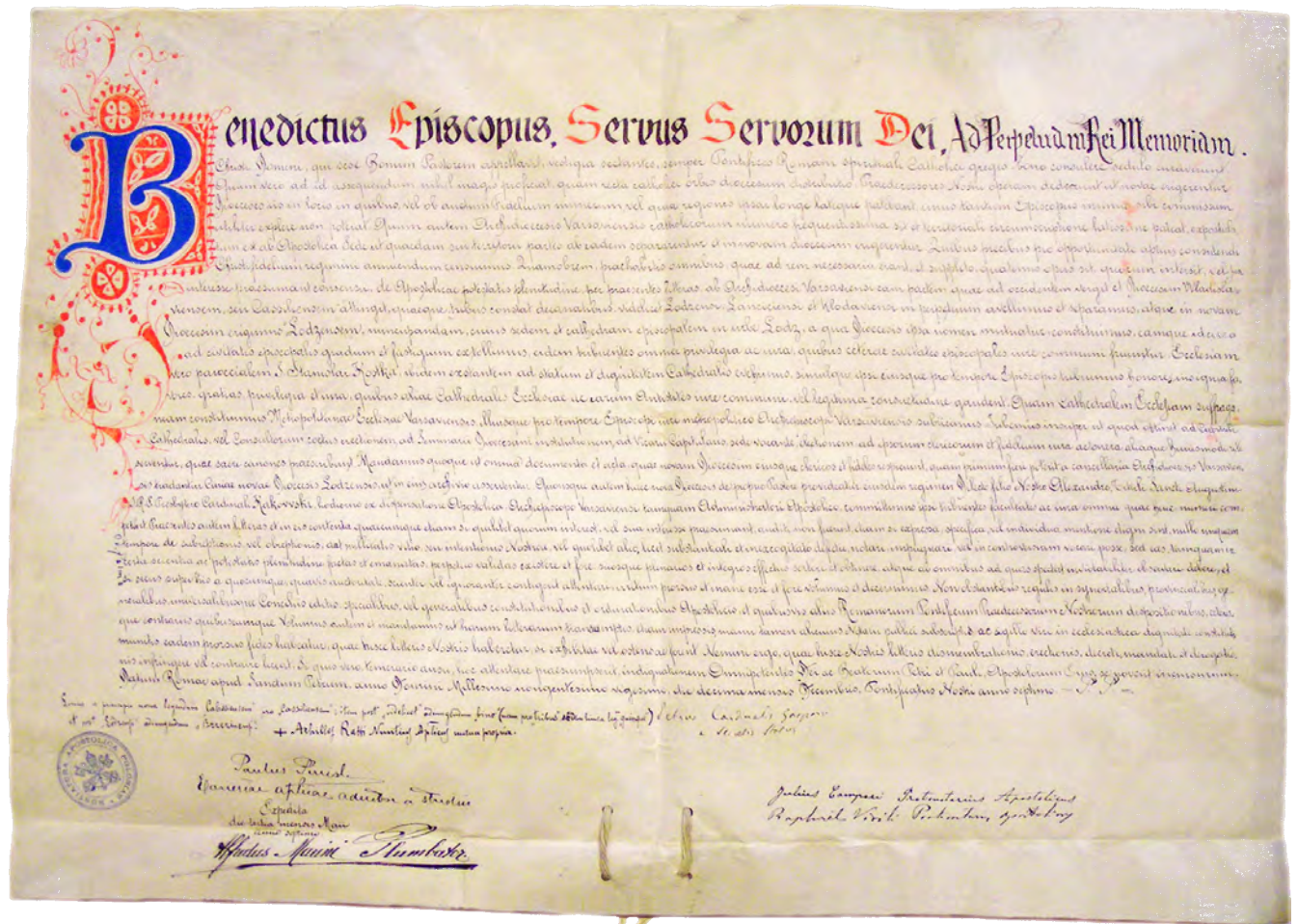
Analogicznie do *dominicanes* oblicza się wskaźnik *communicantes*, czyli odsetek przyjmujących komunię św. Jak już zaznaczono, zmiany uczestnictwa w praktykach dotyczyły również *communicantes*. W tym jednak przypadku nastąpił wzrost udziału wiernych. W pierwszym badaniu (1979) wskaźnik dla całego kraju wyniósł zaledwie 7,8%, a w ostatnim badaniu (2013) 16,3%. Różnicowanie przestrzenne wielkości *communicantes* zasadniczo pokrywa się ze zróżnicowaniem przestrzennym *dominicanes*, szczególnie w ostatnich latach. Dane za 2013 r. potwierdzają najwyższe zaangażowanie mieszkańców diecezji tarnowskiej (23,7% przyjmujących komunię św.) i najniższe diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej (10,4%). Na początku lat 80. największy wskaźnik *communicantes* odnotowano w diecezjach lubaczowskiej i opolskiej (po 10,5%), najmniejszy (5,4%) w łódzkiej (Zdaniewicz, Adamczuk b.d.).

Zmiany wielkości *communicantes* i *dominicanes* w latach 1980–2013 (%)

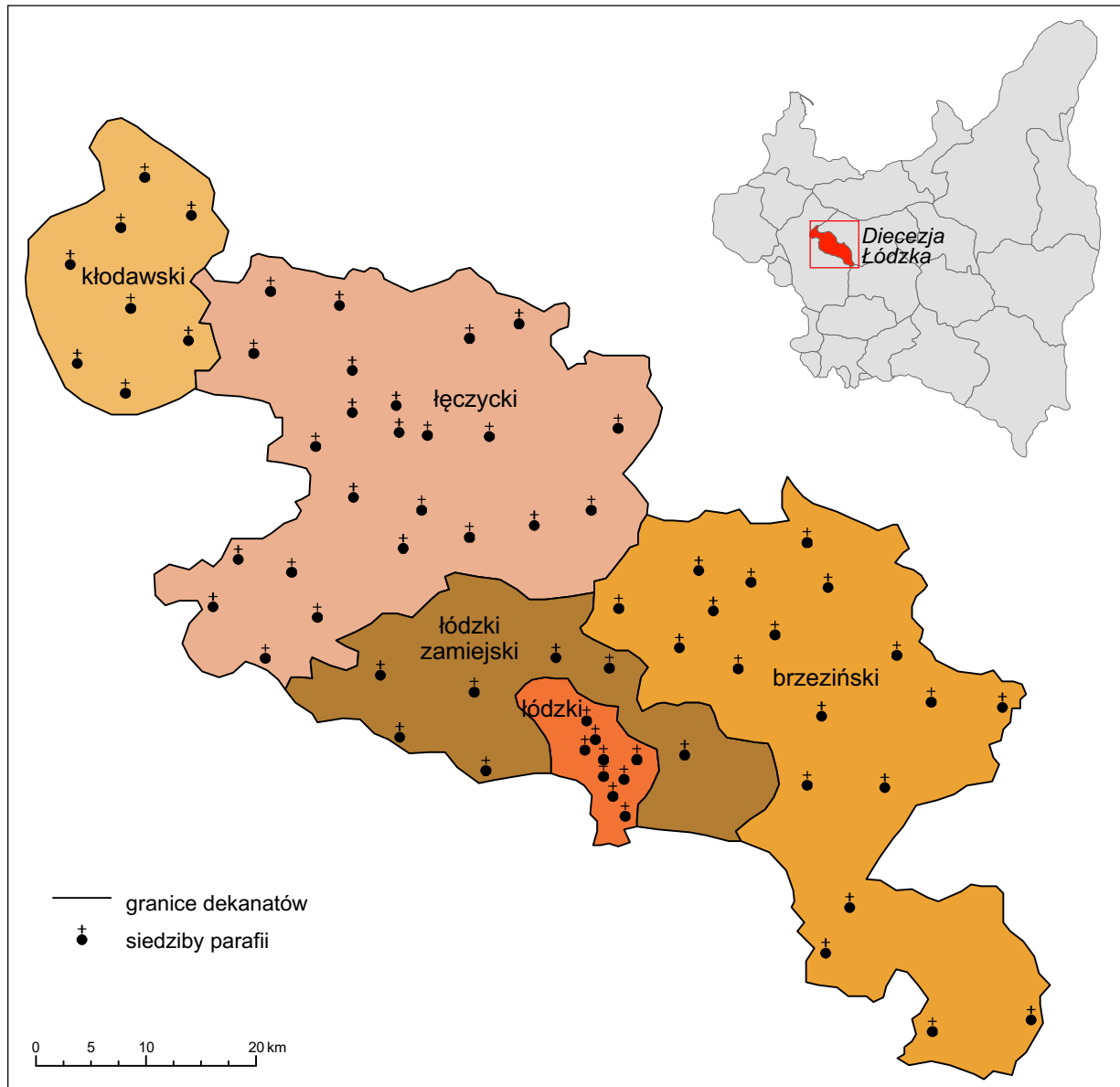
Oprac. własne na podstawie danych ISKK (*Instytut... 2013*)

2. Diecezja łódzka - powstanie i współczesność

2.1. Diecezja łódzka w 1923 r.

Mapa przygotowana została na podstawie rysunków zamieszczonych w pracy K. Dąbrowskiego (2012).

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. pojawiła się konieczność dostosowania struktur administracyjnych Kościoła katolickiego do nowej sytuacji politycznej społecznej. Reorganizacja polegała m.in. na erygowaniu nowych diecezji. Inicjatorem zmian był Prymas Królestwa Polskiego Aleksander Kakowski, lecz wszyscy biskupi w przeprowadzonej przez Episkopat Królestwa ankiecie mogli wypowiedzieć się co do ich kształtu. W przypadku powstania diecezji łódzkiej nie było wątpliwości i stała się ona pierwszą nowoerygowaną diecezją w II RP.

Jak stwierdza W. Granatowski (1984) Stolica Apostolska erygując diecezję nie wiedziała jaki faktycznie teren będzie ona obejmować. Jasne było jedynie, że zostanie utworzona z części diecezji warszawskiej i wrocławskiej. Decyzja o utworzeniu diecezji dotarła do Polski drogą telegraficzną (!). Papież Benedykt XV w telegramie z 10 grudnia 1920 r. powoływał nową jednostkę i zobowiązywał swojego nuncjusza Achillesa Rattiego do ustalenia jej granic. Formalnie diecezja łódzka powstała na mocy bulli *Christi Domini qui esse bonum pastorem* datowanej na 10 grudnia 1920 r. Bulla została uroczystie ogłoszona przez Kardynała Kakowskiego 28 czerwca 1921 r. w kościele pw. św. Stanisława Kostki w Łodzi.

Diecezja podzielona była wówczas na 5 dekanatów (łódzki, łódzki zamiejski, brzeziński, łęczycki i kłodawski) i 67 parafii. Pracowało w niej 126 kapłanów a liczba wiernych wynosiła ok. 0,5 mln (Dąbrowski 2012).

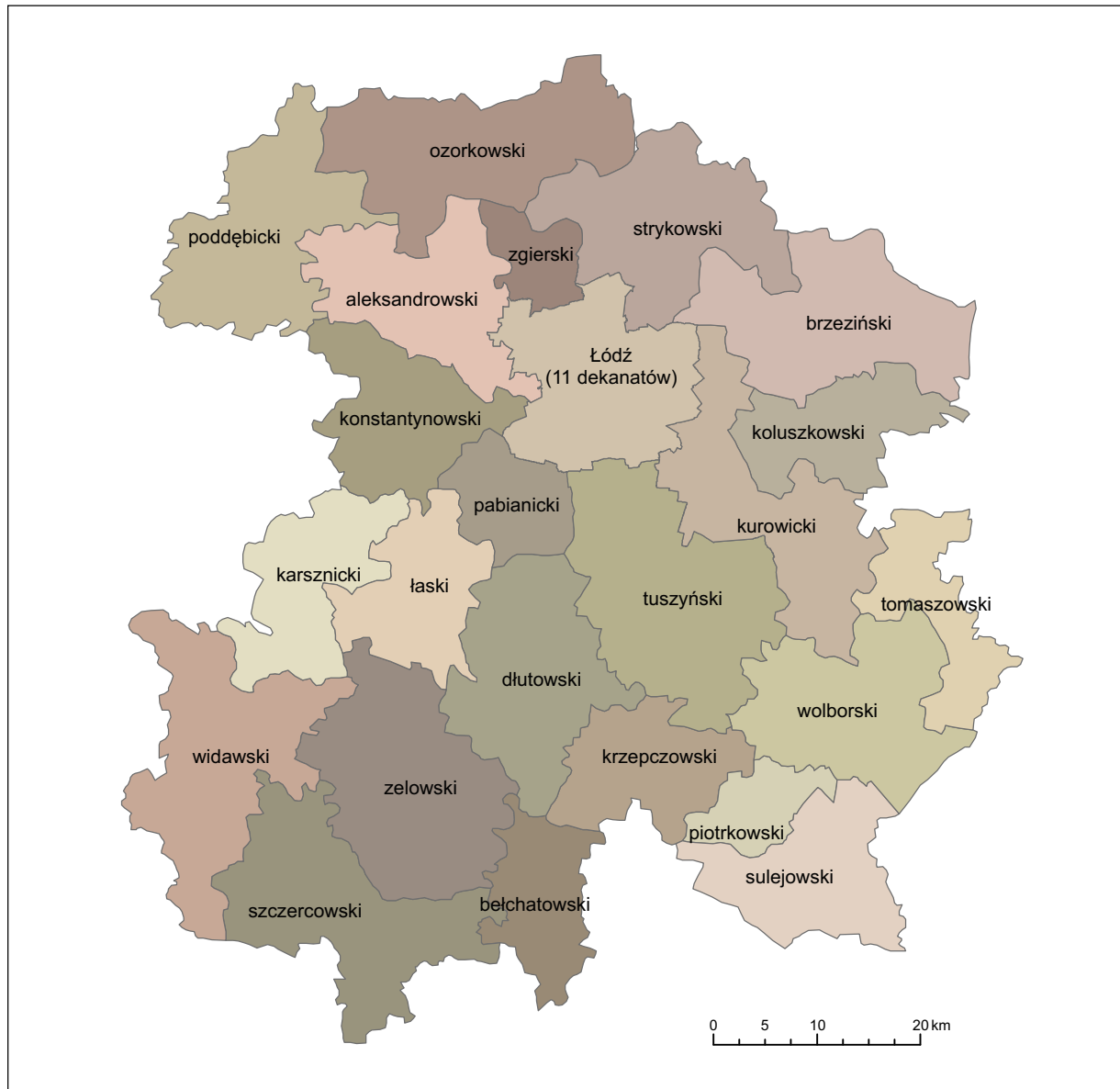
2.2. Diecezja łódzka w 1925 r.

Początkowo rządy w diecezji powierzono abp. A. Kakowskiemu, który wyznaczył ks. Wincentego Tymienieckiego na wikariusza generalnego diecezji. Pierwszy ingres nastąpił 29 czerwca 1921 r. Biskupem został ks. Tymieniecki. Wydaje się, że to głównie za jego sprawą już w 1925 r. nastąpiła pierwsza korekta granic diecezji. W jej skład włączono wtedy kilkadziesiąt parafii z diecezji wrocławskiej, w tym Pabianice, Rudę Pabianicką, Piotrków Trybunalski, Łask, Bełchatów, Retkinię i Rzgów. W nowym kształcie diecezja liczyła 14 dekanatów i 122 parafie. Liczba wiernych wzrosła do ok. 900 tys. (Dąbrowski 2012).

Mapa przygotowana została na podstawie rysunków zamieszczonych w pracy K. Dąbrowskiego (2012).

2.3. Diecezja łódzka w 2004 r.

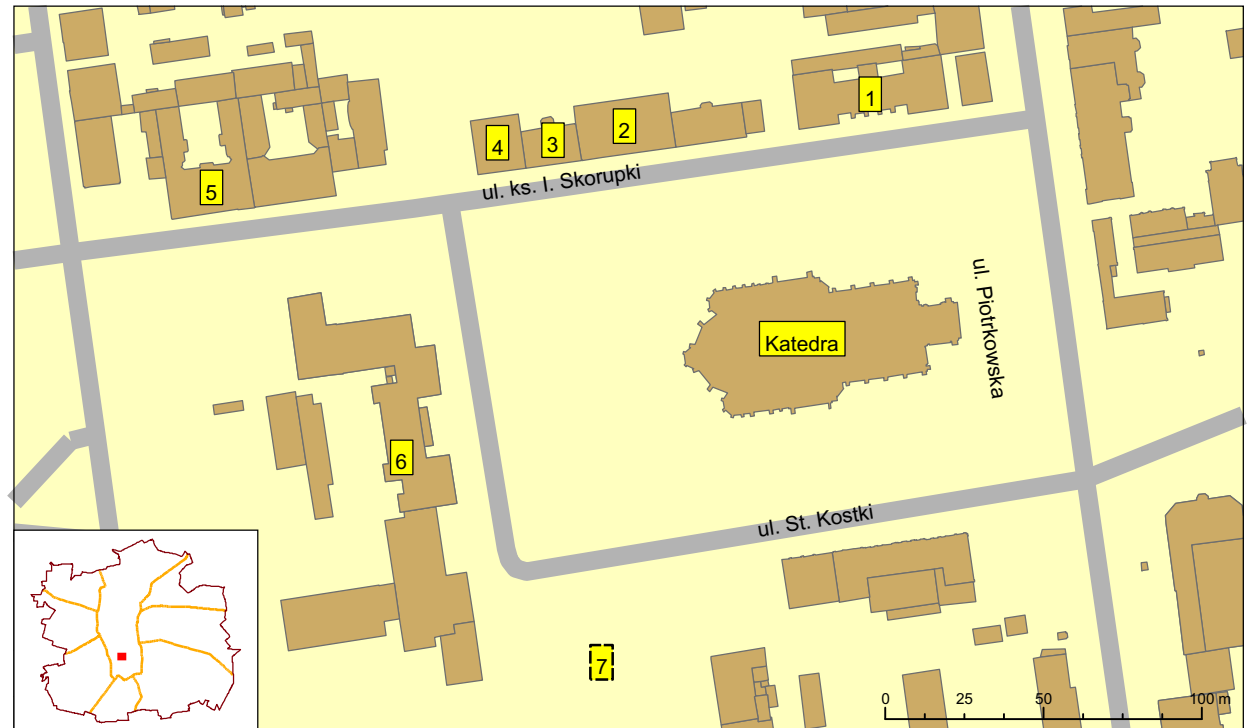
Zmiany polityczne i społeczne z 1989 r. wymusiły zmiany organizacji terytorialnej Kościoła w Polsce. W ogłoszonej 25 marca 1992 r. bulli *Totus Tuus Poloniae populus* Jan Paweł II ogłosił erygowanie nowych i potwierdził istnienie pozostałych jednostek. Trzynaście nowo utworzonych diecezji to diecezje: bielsko-żywiecka, elbląska, ełcka, gliwicka, kaliska, legnicka, łowicka, radomska, rzeszowska, sosnowiecka, toruńska, zamojsko-lubaczowska i warszawsko-praska. Kraj podzielono na 13 metropolii – gnieźnieńską, krakowską, poznańską, warszawską, wrocławską, przemyską, szczecińsko-kamieńską, gdańską, warmińską, białostocką, częstochowską, katowicką i lubelską. Metropolię łódzką utworzono jednak dopiero w 2004 r. W jej skład weszła diecezja łódzka i diecezja łowicka. Tę pierwszą podzielono na 35 dekanatów. W 2011 r. powierzchnia diecezji wynosiła 5,2 tys. km² i była ona podzielona na 218 parafii. Przeciętna parafia liczyła ponad 6,5 tys. wiernych, co przy 785 pracujących tu kapłanach oznacza, że 1,8 tys. wiernych przypada na jednego księdza (*Kościół...* 2014).

2.4. Kuria Biskupia w Łodzi

Erygowanie w 1920 r. nowej diecezji pociągnęło za sobą działania administracyjne i w efekcie utworzenie kurii biskupiej. Jej siedzibę utworzył uroczyscie 1 lipca 1921 r. Biskup W. Tymieniecki. Nie był to jednak budynek przy ulicy Skorupki lecz wydzierżawiona od władz miasta kamienica przy ulicy Piotrkowskiej. Pałac biskupi, w którym łódzka kuria mieści się dzisiaj (ul. ks. I. Skorupki 1) wybudowano trzy lata później. Przeniesienie wszystkich urzędów odbyło się 1 października 1924 r. (Budziarek 2005).

W 1921 r. biskup W. Tymieniecki erygował również seminarium duchowne. W rozwiązaniu problemów lokalowych po raz kolejny pomógł magistrat przekazując Kurii w dzierżawę szpital św. Aleksandra mieszczący się przy ówczesnej ulicy Pałacowej 14, na tyłach katedry. W połowie lat 20. minionego wieku budynek przebudowano, a w 1930 r. przeszedł on na własność diecezji.

Obecnie w kwartale ulic Piotrkowska, ks. I. Skorupki, św. Stanisława, W. Tymienieckiego znajdują się najważniejsze dla łódzkich katolików i dla całej archidiecezji obiekty. Oprócz archikatedry i seminarium mieszczą się tutaj wszystkie urzędy i instytucje Metropolii – Kuria Metropolitalna Łódzka, Archikatedralna Kapituła Łódzka (ciało doradcze biskupa), Kolegium Konsultorów Archidiecezji Łódzkiej, Rada Kapłańska Archidiecezji Łódzkiej, Trybunał Metropolitalny Łódzki, Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi oraz Muzeum Archidiecezji Łódzkiej. W tej części miasta swoje siedziby ma także wiele organizacji katolickich dla osób świeckich. Podkreślić należy także lokalizację katedry i pozostałych instytucji na tle przestrzeni Łodzi. Było to zawsze miejsce ważne, znajdujące się w zasięgu głównej osi urbanistycznej miasta (ul. Piotrkowska) – por. Wolaniuk 2009.

1 ul. ks. I. Skorupki 1

Kuria Metropolitalna Łódzka
Wydział Administracyjny

2 ul. ks. I. Skorupki 3

Referat Finansowy
Referat ds. Dystrybucji Prasy Katolickiej
Centrum Komputerowe Archidiecezji Łódzkiej
Wydział Duszpasterstwa
Wydział Katechetyczny
Wydział ds. Instytutów Życia Konsekwowanego
i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego
Trybunał Metropolitalny Łódzki
Archiwum Archidiecezjalne w Łodzi
Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie
Redakcja „Wiadomości Archidiecezjalnych
Łódzkich”
Redakcja „Niedzieli Łódzkiej”

3 ul. ks. I. Skorupki 5

Archidiecezjalne Duszpasterstwo
Akademickie
Stowarzyszenie Katolickiej Młodzieży
Akademickiej

Akcja Katolicka Archidiecezji Łódzkiej
Katolickie Stowarzyszenie Lekarzy
Polskich Oddział Wojewódzki
Katolickie Stowarzyszenie Pielęgniarek
i Położnych Oddział Wojewódzki
Ogólnopolskie Katolickie Stowarzyszenie
Kolejarzy Polskich Oddział Wojewódzki
Redakcja „Studiów Teologicznych Łódzkich”

4 ul. ks. I. Skorupki 7

Administracja Nieruchomościami
Archidiecezji Łódzkiej
Radio Plus Łódź – Katolicka Rozgłośnia
Archidiecezji Łódzkiej

5 ul. ks. I. Skorupki 13

Wydział Duszpasterstwa Młodzieży
Muzeum Archidiecezji Łódzkiej
Klub Inteligencji Katolickiej w Łodzi

6 ul. ks. St. Kostki 14

Wyższe Seminarium Duchowne w Łodzi

7 Centrum Studiów im. Jana Pawła II - nieukończone

2.5. Archikatedra

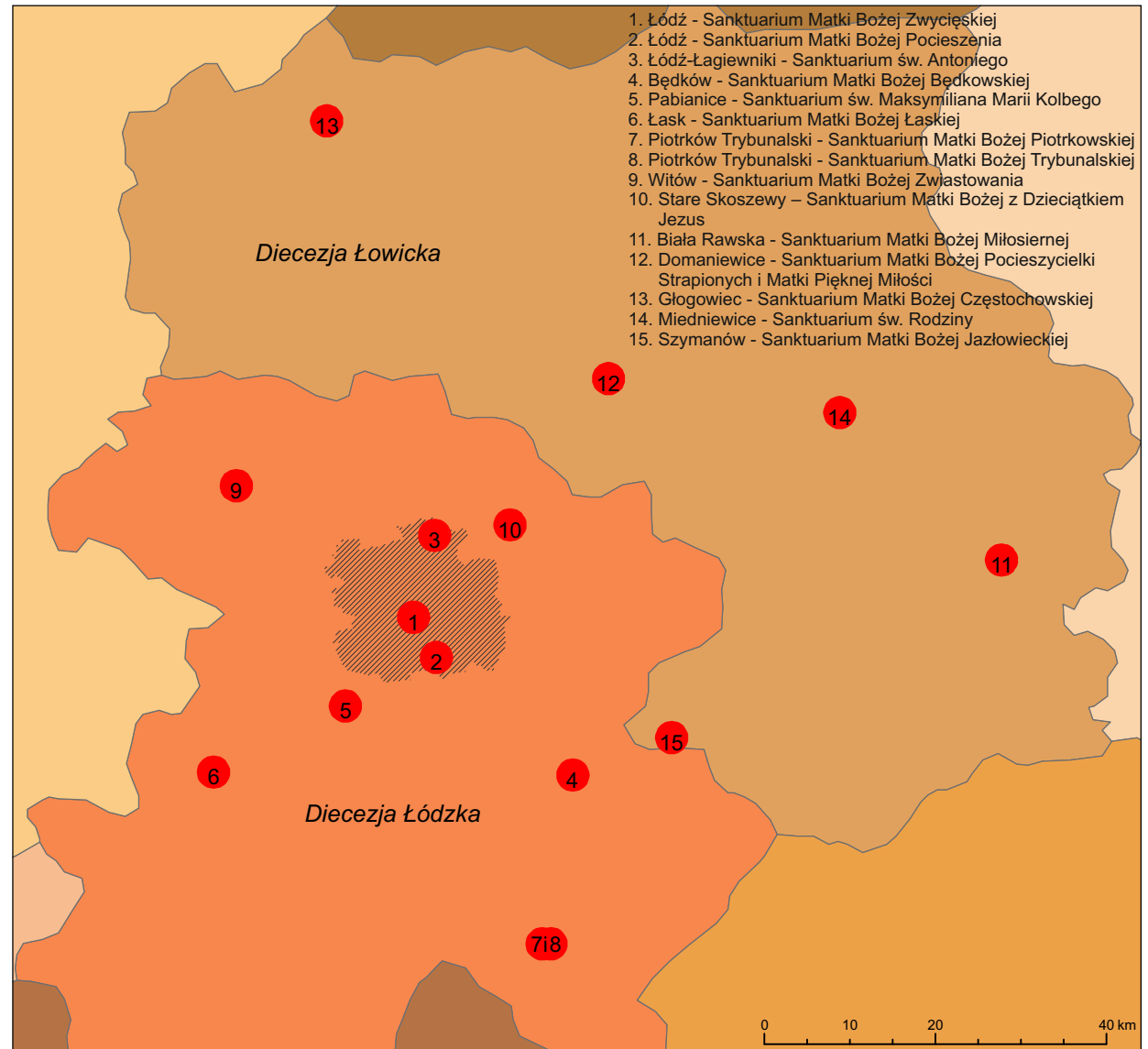
Prawie 70% pytaných w 2011 r. łodzian jako symbol sakralny miasta wybrało łódzką archikatedrę. Kościół ten jest niewątpliwie najważniejszym dla katolików miejscem w mieście (Klima 2011). Historia jego budowy sięga roku 1890, wtedy miał być to „tylko zwykły” kościół parafialny dla Nowego Miasta, choć zdecydowanie budowany z rozmachem. Siedem lat później władze miasta przekazały pod budowę plac obok szpitala miejskiego, w 1901 r. poświęcono kamień węgielny i przystąpiono do budowy. Pierwsza msza odbyła się 22 grudnia 1912 r. Erygowana w 1909 r. parafia p. w. św. Stanisława Kostki zyskała kościół. R. Bonisławski (b.d.) pisze o efektach wieloletniej, społecznej budowy: „Wyniosła budowla wydawała się być ucieleśnieniem narodowych marzeń, była symbolem duchowych i materialnych wartości katolickiego, polskiego społeczeństwa łodzi”. Proboszczem w tym kościele był przyszły pierwszy łódzki biskup – ks. Wincenty Tymieniecki. Tutaj także odbyło się ogłoszenie bulli powołującej diecezję. Jednocześnie sam kościół podniesiony został do rangi katedry. W roku 1989 Jan Paweł II nadał świątyni godność Bazyliki Mniejszej, a trzy lata później archikatedry.

W diecezji łódzkiej jest jeszcze tylko jeden kościół będący bazyliką. Jest to Bazylika Katedralna Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Łowiczu. Godność tę budowla uzyskała w 1999 r. Sam kościół jest jednak dużo starszy bo pochodzi z XIV w.

2.6. Sanktuaria na terenie archidiecezji łódzkiej

W przestrzeni sakralnej Kościoła katolickiego pojawiają się miejsca o szczególnym znaczeniu. Są nimi m. in. sanktuaria. Sanktuarium oznacza po łacinie „miejsce święte”. Zgodnie z Kodeksem prawa kanonicznego „Przez sanktuarium rozumie się kościół lub inne miejsce święte, do którego - za aprobatą ordynariusza miejscowego - pielgrzymują liczni wierni, z powodu szczególnej pobożności” (Kan. 1230).

Na terenie metropolii łódzkiej znajduje się 15 sanktuariów, w tym 10 w diecezji łódzkiej. Trzy spośród nich to sanktuaria maryjne. W samej Łodzi do tej rangi wyniesiono trzy miejsca: Sanktuarium Matki Bożej Zwycięskiej (kościół p.w. Matki Bożej Zwycięskiej), Sanktuarium Matki Bożej Pocieszenia (kościół p.w. św. Wojciecha) i Sanktuarium św. Antoniego w Łagiewnikach.

K 11455

Oskar Kossmann

ŁÓDŹ,

Stara Wieś, Wiźzew, Zarzew i Wólka
na początku XIX. wieku.

1 : 25 000

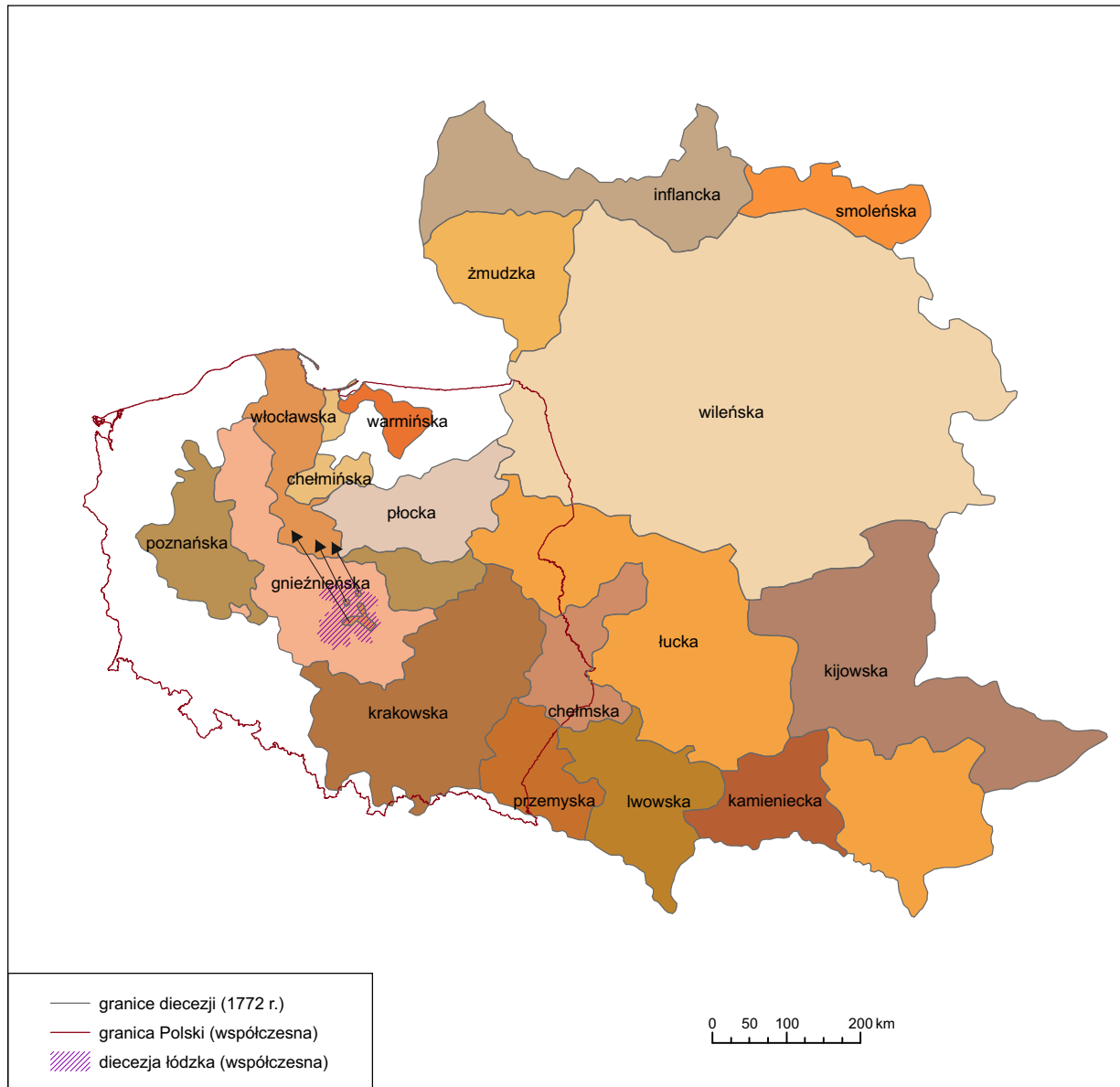
Linje przerwane oznaczają kierunek linji ornych.

DAKLE GRAF. Z. HANITUS, 6002

3. Rozwój przestrzeni sakralnej Łodzi

3.1. Łódź na tle struktur terytorialnych Kościoła katolickiego około 1770 r.

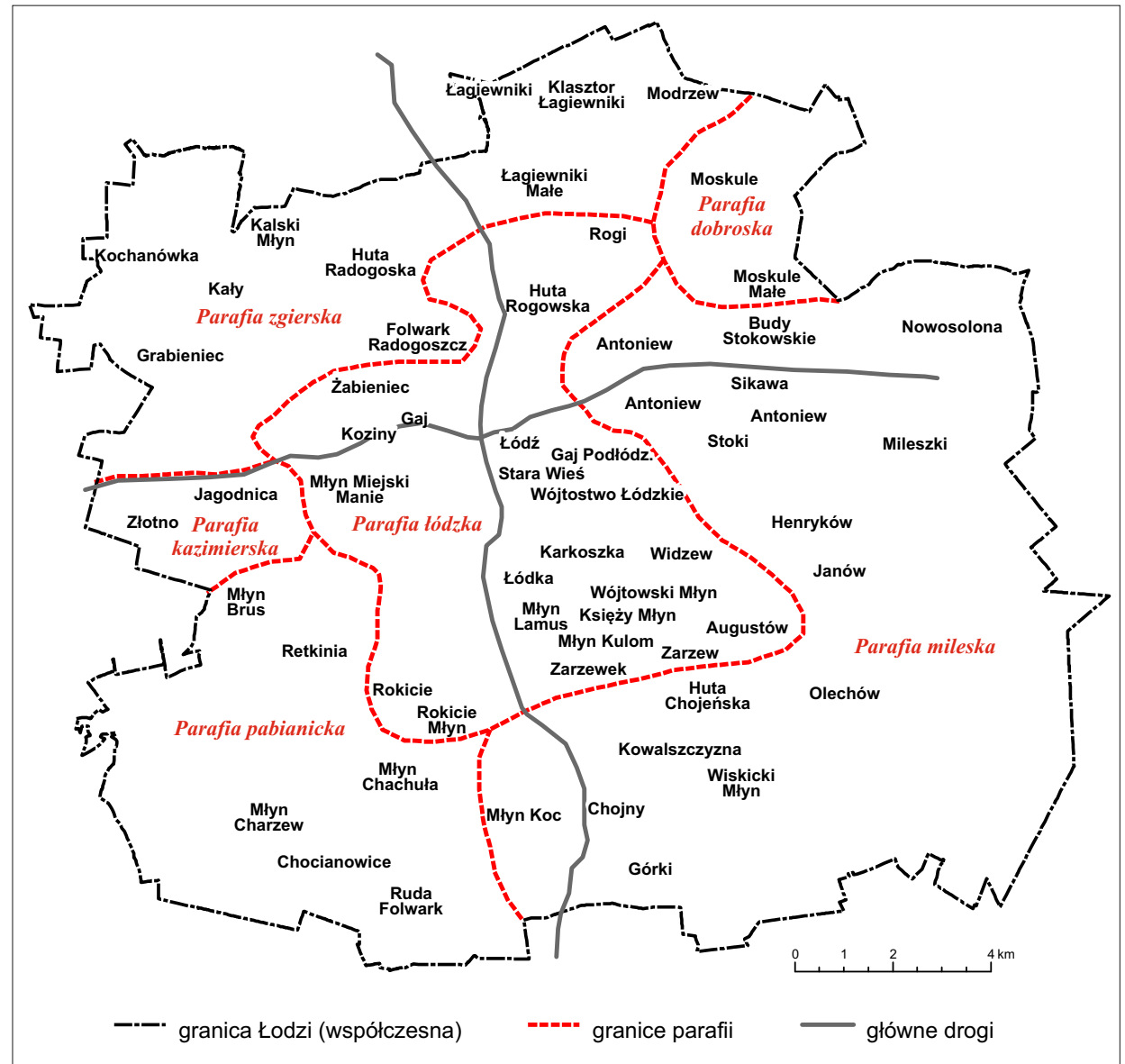
Już bardzo wczesne osadnictwo na terenie Łodzi i okolic łączyło się z powstaniem sieci obiektów sakralnych. Wiadomo, że obszar dzisiejszego miasta w 1000 r. został włączony do metropolii gnieźnieńskiej. Jednak pierwsze wzmianki o wsi Łodzi, położonej na lewym brzegu rzeki Ostrogi, pochodzą dopiero z 1332 r. W dokumencie księcia łęczyckiego i dobrzyńskiego Władysława była ona wymieniona wśród 14 innych należących do kapituły włocławskiej. Prawdopodobnie w tym samym okresie na prawym brzegu Ostrogi zaczęła powstawać nowa osada. Tu także, lecz już kilka lat później, ok. 1364 r., ulokowano kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, i erygowano parafię (Rosin 1980). M. Budziarek (2005) podkreśla, że oprócz komory celnej i przeprawy przez rzekę, kościół parafialny stał się elementem miastotwórczym, tym co przyciągało nowych mieszkańców.

W czasie erygowania parafii Wniebowzięcia prawie cały obszar dzisiejszego miasta podporządkowano archidiecezji gnieźnieńskiej, archidiakonatu łęczyckiemu. Łódź była jednak własnością biskupów włocławskich. Ten dualizm spowodowany był nie do końca jeszcze wykształconą strukturą administracyjną Kościoła katolickiego w Polsce i wywołał szereg konfliktów. Ostateczna regulacja przynależności łódzkich i okolicznych parafii nastąpiła na mocy dekretu papieża dopiero w 1764 r. – prawnie zostały one podporządkowane biskupom kujawskim, tym samym wyłączone z archidiecezji gnieźnieńskiej.

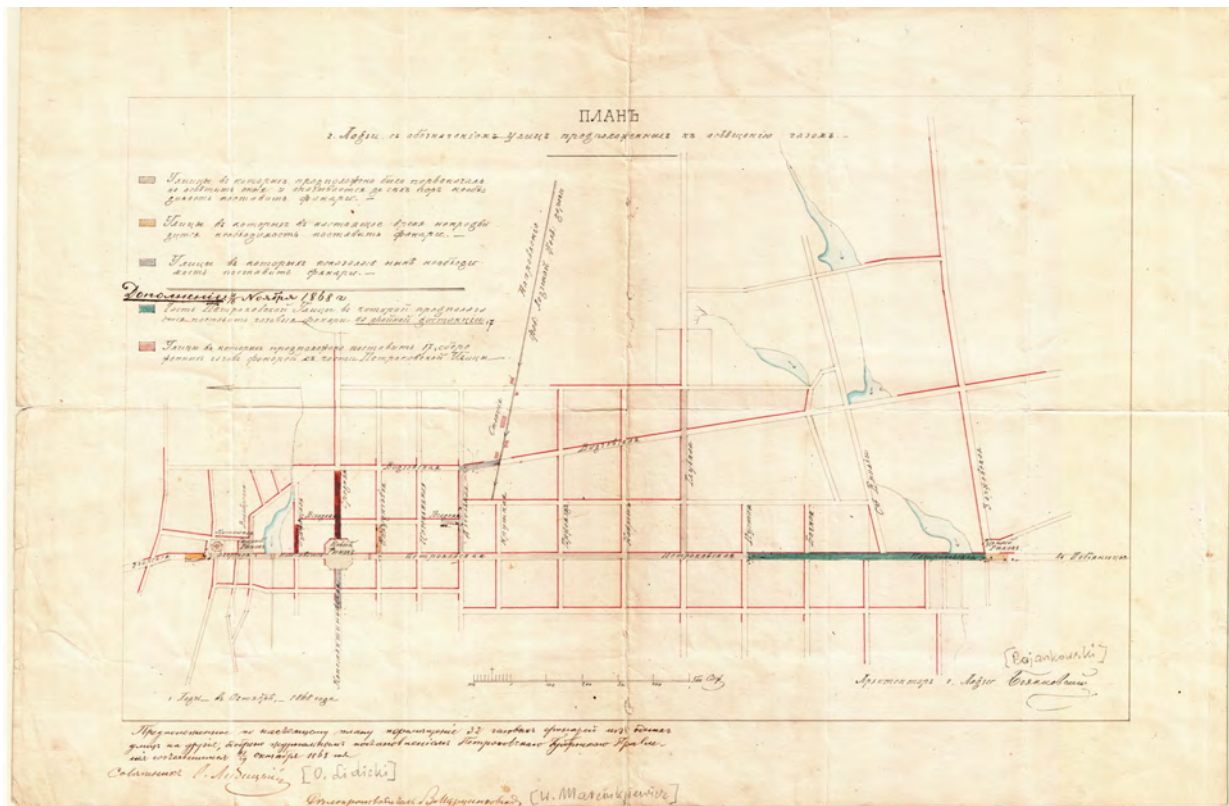
3.2. Łódzkie parafie na początku XIX wieku – schemat

Na przełomie XVIII i XIX w. do łódzkiej parafii przyłączono Grabieniec. W tym czasie do parafii w Kazimierzu należały Jagodnica i Złotno. W parafii dobroskiej znajdowały się Moskule, w mileskiej – Chojny Duże i Chojny Małe, Wiskitno, Stoki, Sikawa (wtedy Wola Mieczkowa) i Budy Stokowskie (wtedy Wola Stokowska). Z czasem do parafii w Mileszkach włączono także: Dąbrowę, Janów, Olechów, Górki, Henryków, Antoniew i Kowalszczyznę. W parafii łódzkiej znalazły się wsie – Bałuty, Brus, Doły, Lipinki, Radogoszcz, Rogi, Rokicie, Stara Łódź, Widzew, Wólka (Mierzączka) i Łódź miasto. Później dołączyły: Żabieniec, Karkoszka, Augustów i Koziny. Do parafii pabianickiej należały: Retkinia, Ruda Pabianicka i Chocianowice, do zgierskiej m.in. Modrzew i Łagiewniki.

W ciągu następnych dwóch stuleci kościelny podział administracyjny obszaru dzisiejszej Łodzi uległ niewielkim zmianom (Łaski 1880–1881; za Rosin 1980; Baranowski 1976).

3.3. Kościoły w strukturze przestrzennej Łodzi w 1868 r.

Postanowienie o uprzemysłowieniu rejonu Łodzi wiązało się ze stworzeniem planów nie tylko inwestycyjnych, ale i urbanistycznych. Miasto, które w nowej części powstało na surowym korzeniu zostało zaprojektowane z niezwykłą starannością i precyzją, którą do dzisiaj widać w symetrycznym układzie ulic śródmieścia (Koter 1980). Zupełnie zapomniano jednak o infrastrukturze religijnej dla katolików. W przypadku ewangelików organizacja życia religijnego i miejsca kultu powstawały szybko, równoległe niemal z przyjazdem kolonistów. Pierwszym bowiem obiektem użyteczności publicznej nowej części miasta i pierwszym murowanym kościołem Łodzi został kościół pw. św. Trójcy stojący przy Rynku Nowego Miasta (plac Wolności), tuż przy ulicy Piotrkowskiej. Taką lokalizację i rozmach architektoniczny czytać można także w kategoriach symbolicznych – oznaczenia kulturowego krajobrazu Nowego Miasta. Może być to także przykład pojawienia się ewangelików w wyobrażonej rzeczywistej przestrzeni władzy – kościół stojący *vis-à-vis* ratusza, bliźniaczo do niego podobny i utrzymany w stylu późnego klasycyzmu.

Katolicy uczęszczali do świątyni na Starym Mieście. W roku 1822 był to kościół parafialny dla 27 miejscowości. B. Baranowski (1980) szacuje liczbę ludności zamieszkałej w tamtym roku na jej terenie na 2864. K. Stefański (1995) podaje, że w 1828 r. w samej Łodzi było ok. 1500 katolików, W. Puś (2005) podaje liczbę 2500 wiernych mieszkających w mieście. Fragmenty dzisiejszej Łodzi wchodziły w skład jeszcze pięciu innych parafii – mileskiej, dobroskiej, zgierskiej, kaźmierskiej i pabianickiej (patrz plansza 3.2). Sytuacja nie była jednak stabilna. W dokumentach kościelnych znaleźć można dowody relatywnie dużej dynamiki struktur terytorialnych w okolicach Łodzi (por. Zwoliński 1998).

Mapa obok: Plan g. Łodzi z oznaczeniem ulic przedpolozennych - Bojankowski - 1868, zbiory Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego nr sygnatury 10531

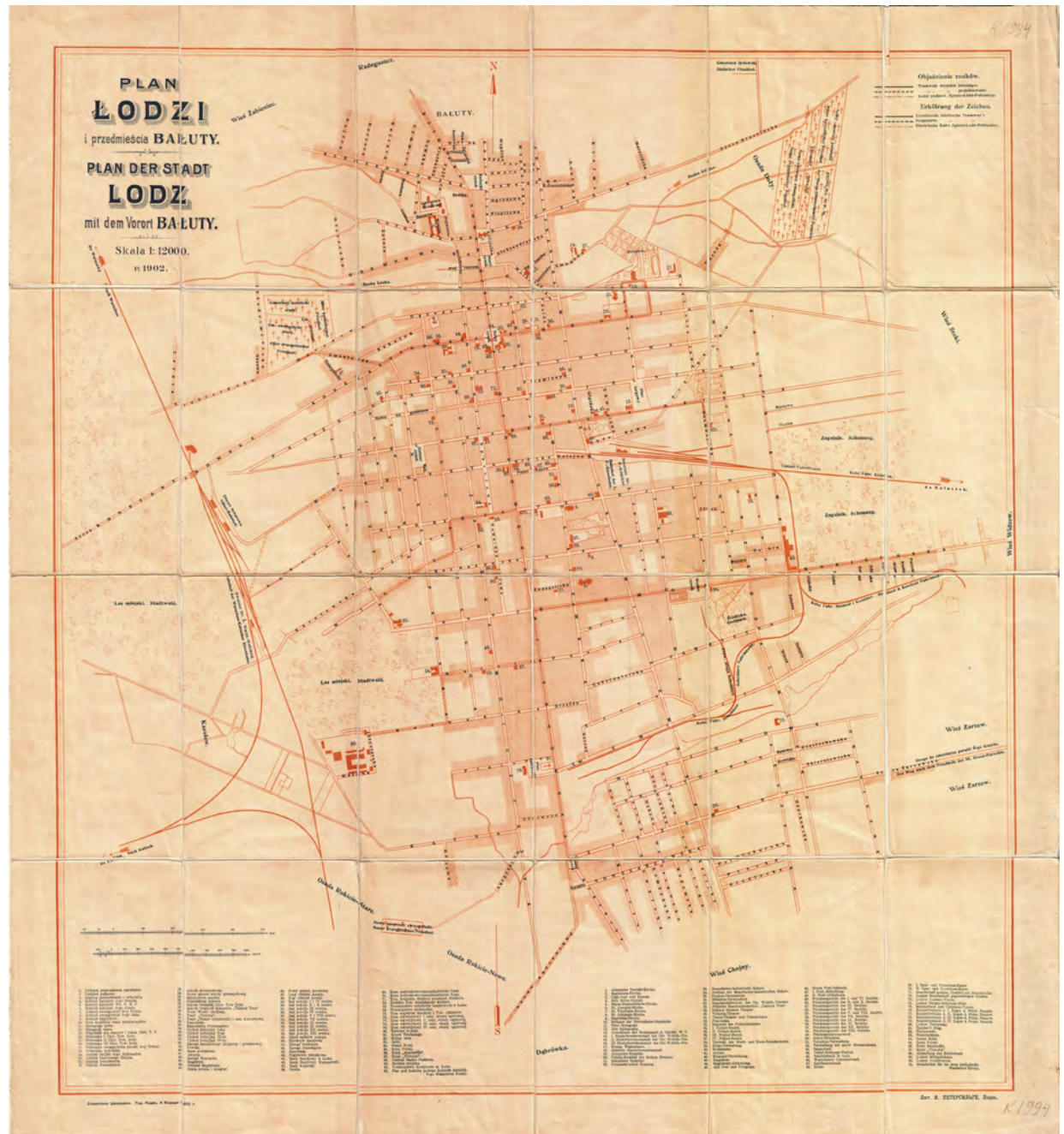
3.4. Kościoły w strukturze przestrzennej Łodzi w 1902 r.

Jeszcze w latach 90. XIX stulecia podjęto decyzje o budowie kilku nowych kościołów. Najważniejsza inwestycja miała powstać na terenie dawnej Osady Łódka, w parafii Podwyższenia św. Krzyża. Ostatecznie wybrano plac przed szpitalem miejskim św. Aleksandra, dawny Rynek Fabryczny, *vis-à-vis* Rynku Bielnikowego. Projekt kościoła wyłoniono w międzynarodowym konkursie. Wygrali go łódzcy architekci ze spółki Wende i Zarske. Zanim doszło do realizacji, koncepcja budynku została nieco zmieniona, przesunięto także miejsce lokalizacji świątyni na środek placu Szpitalnego. Budowlę oddano wiernym święcąc wielki ołtarz fundacji barona J. T. Heinzla w grudniu 1912 r. Parafię erygowano w 1909 r. Niestety w 1912 r. budowa nie była jeszcze w stu procentach zakończona – nie dobudowano wieży. Łodzianie czekali na nią do 1927 r.

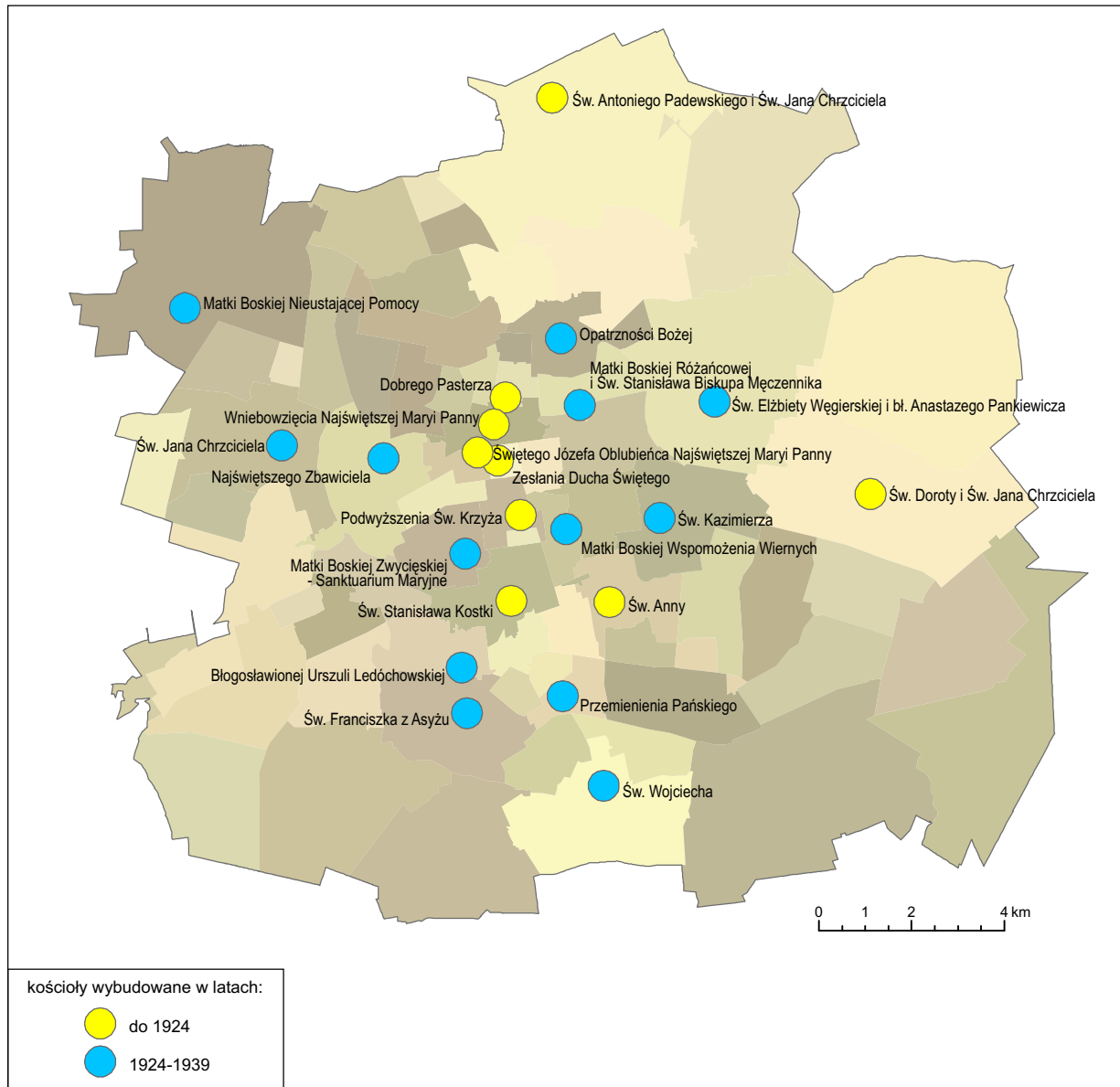
Ponieważ trudno było ignorować potrzeby mieszkańców Nowych Chojen w roku 1905, przy ulicy Rzgowskiej, wzniesiono kaplicę, filię kościoła p. w. św. Wojciecha. Parafia została erygowana dziesięć lat później. Po kolejnych 10 latach ukończono budowę kościoła – p.w. Przemienienia Pańskiego (Budziarek 2005b).

Kolejnym kościołem wzniesionym w tym okresie był kościół pw. św. Kazimierza przy ul. Niciarnianej 7. Początkowo była to jedynie kaplica stworzona w pawilonie z Łódzkiej Wystawy Przemysłowej, która odbyła się w 1896 r. w Parku Helenowskim. Nowy, nie orientowany, mурowany kościół, w stylu neoempirowym, konsekrowano dopiero w 1936 r. Parafia została erygowana 25 lat wcześniej, a kaplicę poświęcono w 1902 r. Inną świątynią konsekrowaną w tym okresie był zlokalizowany na Bałutach (ul. Pasterska 12/14) kościół p.w. Dobrego Pasterza.

Mapa obok: Plan Łodzi i przedmieścia Baluty – 1902, zbiory Biblioteki Uniwersytetu Łódzkiego nr sygnatury 1994

3.5. Rozwój sieci kościołów w Łodzi do 1945 r.

W roku 1935 zatwierdzono dla Łodzi plan zagospodarowania przestrzennego. Naturalnie najważniejsze zaproponowane zmiany dotyczyły bezpośrednio poprawy jakości życia mieszkańców – budowa i unowocześnienie sieci wodociągowej, gazowej i transportowej. Starano się także wpłynąć na modyfikację głównej osi rozwoju przestrzennego miasta z N/S (ul. Piotrkowska) na W/E (ul. św. Anny/Główna) – por. Olenderek 2008. W krajobrazie miasta pojawiły się nowe kościoły. Lokalizowano je zarówno w starej części Łodzi jak i terenach inkorporowanych na początku wieku. Do najważniejszych inwestycji zaliczyć można budowę kościołów p.w. Matki Boskiej Zwycięskiej i św. Antoniego.

W okresie od 1920 do 1939 r. erygowano lub włączono w granice Łodzi siedem nowych parafii. W 1938 r. było ich zatem łącznie 16. Przeciętna liczba wiernych w parafii zaczęła się stabilizować na poziomie ok. 25 tys. Oznaczało to wyraźny spadek w stosunku do sytuacji z przełomu wieków, kiedy to w dwóch łódzkich parafia skupionych było po ok. 70 tys. osób.

Po wybuchu II wojny światowej diecezja łódzka została podzielona. Większa jej część znalazła się w Kraju Warty (105 parafii), pozostałe parafie (26) weszły do Generalnej Guberni. Sama Łódź na mocy specjalnego dekretu znalazła się w granicach III Rzeszy (początkowo w Okręgu Rzeszy Poznań, od stycznia 1940 r. w Kraju Warty). Mimo aktywnej, w tych okolicznościach, działalności łódzkich biskupów nie udało się ocalić infrastruktury kościelnej. Zamknięto prawie wszystkie świątynie. Od października 1941 r. w mieście działały tylko cztery kościoły – pw. św. Antoniego, p.w. św. Kazimierza, pw. Przemienienia Pańskiego i przeznaczony tylko dla Niemców Podwyższenia św. Krzyża (Wróbel 2005; Budziarek 2005a). Na terenie całej diecezji działało zaledwie 8 świątyń (Przybysz 2007).

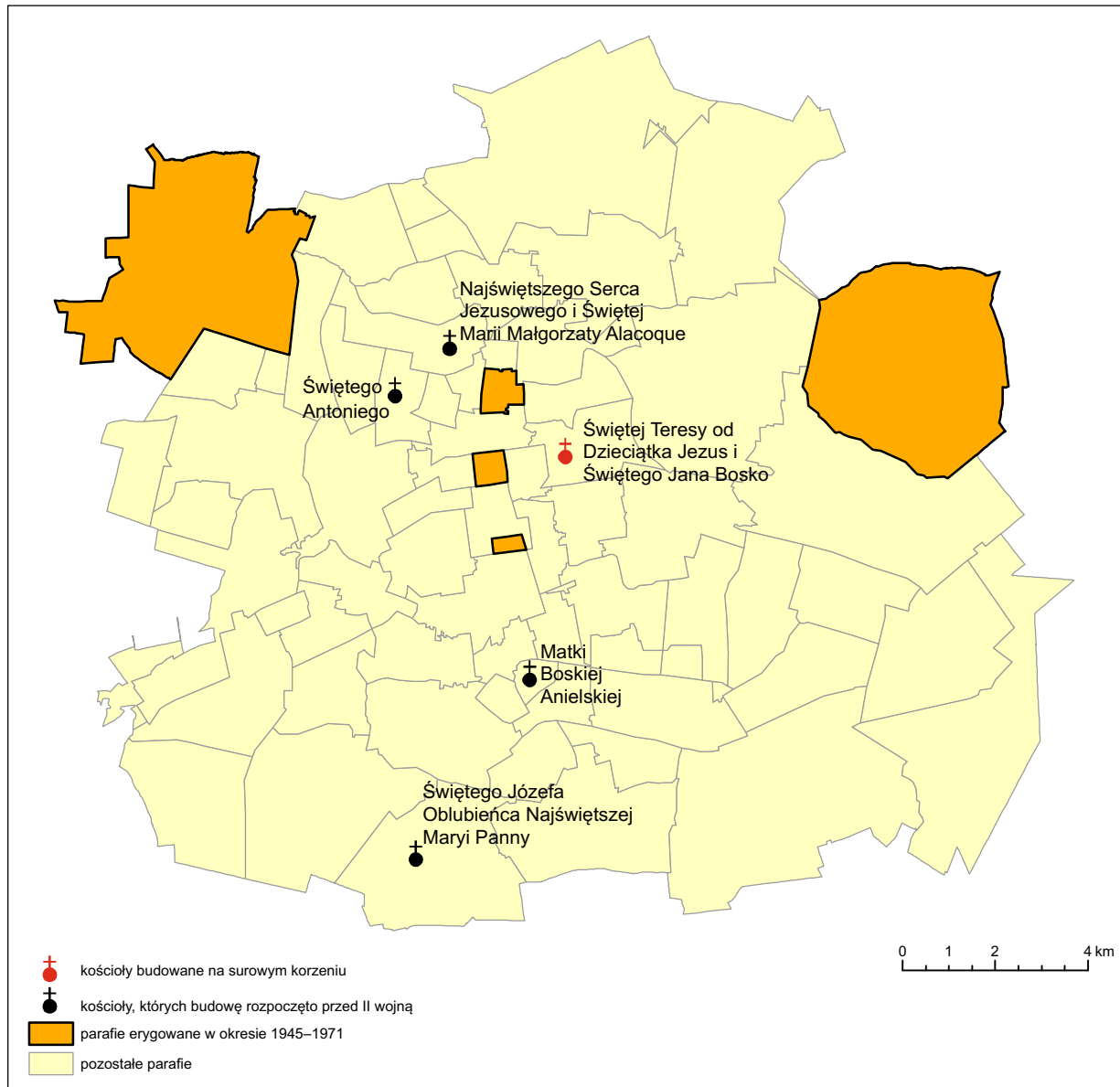
Pozostałe świątynie wykorzystywano w innych celach. Kościół pw. Wniebowzięcia NMP zamieniono np. na skład pierza. W Kościele przy Łąkowej zlokalizowano szwalnię mundurów dla niemieckich żołnierzy, w Katedrze urządzono magazyn obuwia słomianego, a w jej podziemiach hodowlę pieczarek. Niemcy eksterminowali także znaczną część duchowieństwa. Jak podaje M. Budziarek (2003) na 360 000 mieszkańców powiększonego w 1940 r. miasta przypadało zaledwie 8 księży. Jedynym cmentarzem grzebalnym dla polskich katolików był cmentarz na Kurczakach – inne zamknięto.

Liczba parafii i liczba wiernych w Łodzi w wybranych latach w okresie 1820–1938

Rok	Liczba			Średnia liczba wiernych w parafii dla danych	
	parafii	katolików w tys.		wg Janczaka	wg Dzieciuchowicza
		wg Janczaka	wg Dzieciuchowicza		
1820	1	b.d.	0,50	–	0,50
1828	1	2,50	2,10 (1829 r.)	2,50	2,10
1846	1	7,20	b.d.	7,20	–
1850	1	6,80	6,70	6,80	6,70
1855	1	11,50	b.d.	11,50	–
1864	1	13,10	16,00	13,10	16,00
1875	1	19,40	b.d.	19,40	–
1885	2	40,70	b.d.	20,35	–
1890	2	49,30	b.d.	24,65	–
1895	2	70,80	151,7 (1897 r.)	35,40	75,85
1900	2	140,30	b.d.	70,15	–
1905	2	164,60	b.d.	82,30	–
1914	8	252,90	267,10 (1911 r.)	31,61	33,39
1921	9	241,80	241,80	26,87	26,87
1931	12	340,20	340,20	28,35	28,35
1936	16	355,40	355,40	22,21	22,21
1938	16	389,50	389,50	24,34	24,34

Źródło: oprac. własne na podstawie J. Dzieciuchowicz, i inni. 2004. *Rola wyznań religijnych w kształtowaniu przestrzeni miejskiej Łodzi*. Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego; J. Janczak, 1982. *Ludność Łodzi przemysłowej 1820–1914. Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*. 1982, Tom 11.

3.6. Przemiany przestrzeni sakralnej Łodzi w latach 1945–1971

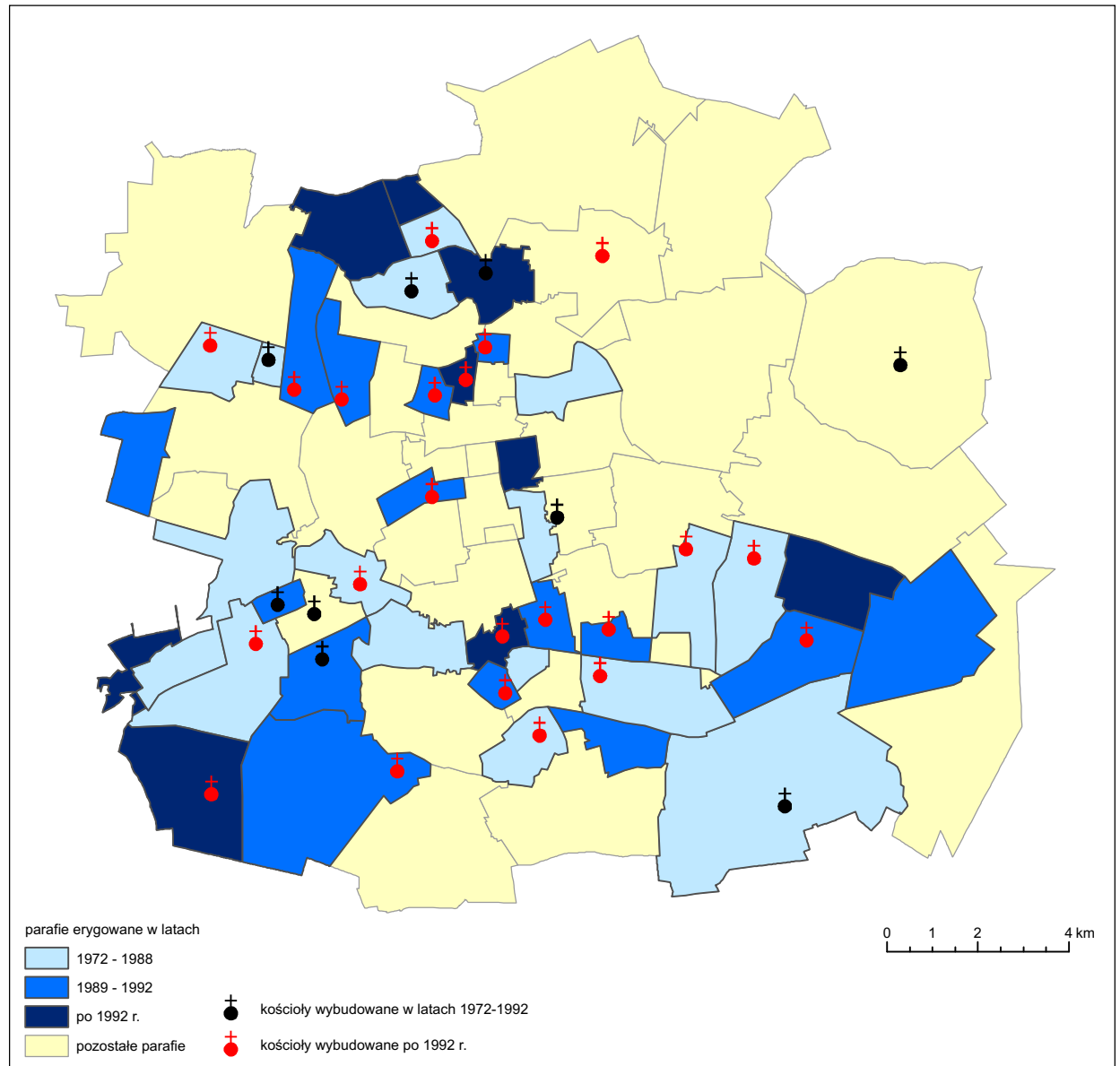
W okresie 1945–1972 na terenie dzisiejszej Łodzi utworzono zaledwie pięć nowych parafii. Były to parafie: Świętego Andrzeja Boboli (w Nowosolnej), Matki Boskiej Nieustającej Pomocy (ul. Chochola), Zesłania Ducha Świętego (pl. Wolności – Piotrkowska 2), Najświętszego Imienia Jezus (ul. Sienkiewicza) i Dobrego Pasterza (ul. Pasterska). Wszędzie wcześniej istniały już kościoły. W tym samym czasie zakończono budowę także 5 świątyń – Matki Boskiej Anielskiej (ul. Rzgowska), Świętego Antoniego (ul. Antoniego), Świętego Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny (ul. Farna), Najświętszego Serca Jezusowego i Świętej Marii Małgorzaty Alacoque (ul. Zgierska) i Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus i Świętego Jana Bosko (ul. Kopcińskiego). Żadna nie powstała „na surowym korzeniu”. Były to inwestycje rozpoczęte jeszcze przed wojną. Tylko kościół p.w. Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus i Świętego Jana Bosko był budowany od podstaw – miał zastąpić stojącą obok drewnianą świątynię. Dopełnieniem przemian struktur terytorialnych Kościoła katolickiego w tym okresie było podzielenie Łodzi na dwa dekanaty – do tej pory istniał jeden. Zmiany ilościowe i jakościowe administracji i zasobów kościelnych nie szły w parze z potrzebami rozwijającego się miasta. Taka tendencja nie miała oczywiście charakteru lokalnego a była widoczna w całym kraju.

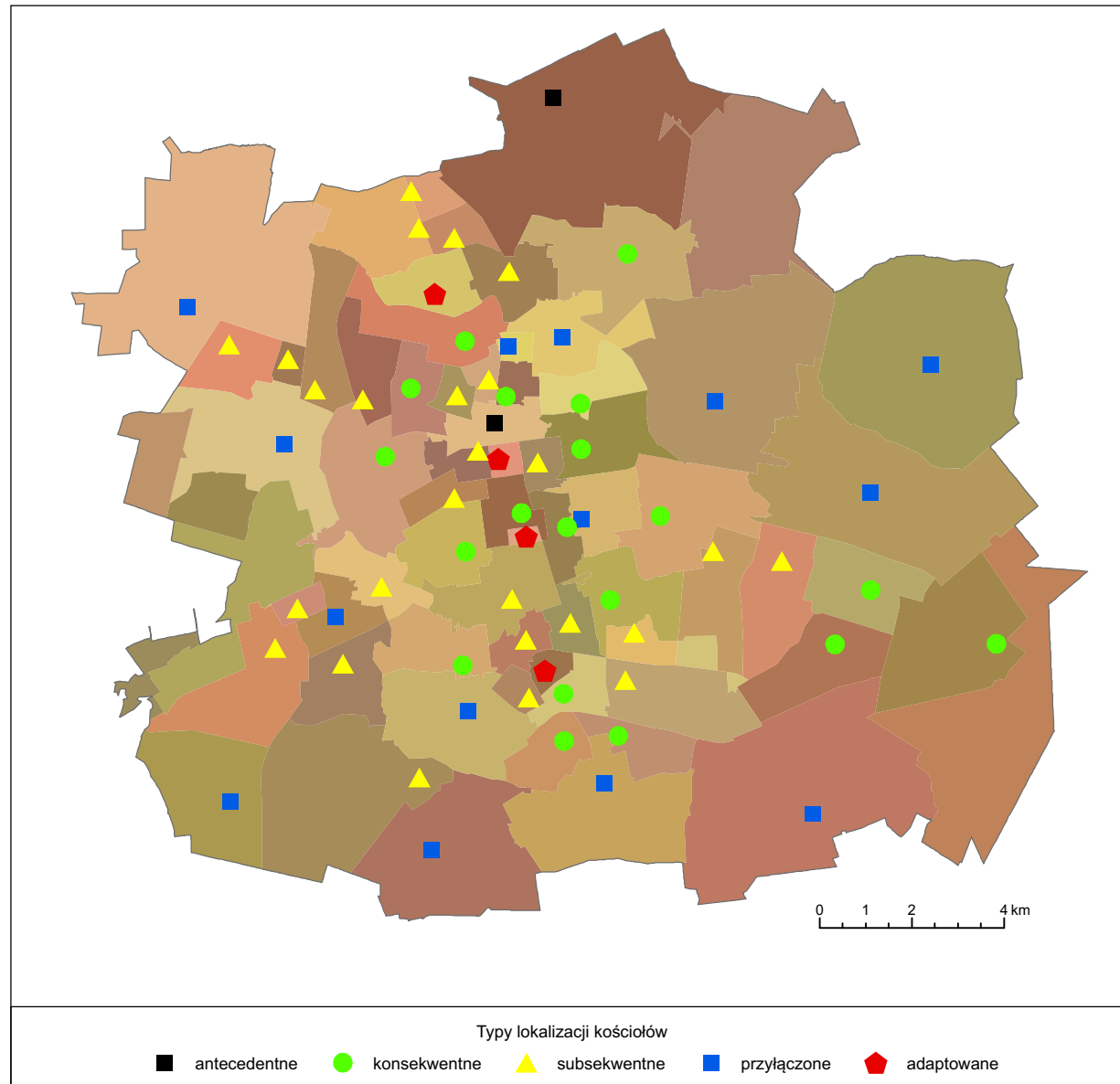
3.7. Przemiany przestrzeni sakralnej Łodzi po 1971 r.

W drugim powojennym okresie rozwoju struktur Kościoła katolickiego, w latach 1972–1992, nastąpiło znaczne ożywienie działalności inwestycyjnej. Było to możliwe dzięki odwilży politycznej, która nastąpiła w Polsce na początku lat 70. XX w. Do roku 1988 rozpoczęto budowę dziesięciu nowych kościołów, dalszych siedem zaczęto wznosić między rokiem 1989 a 1991. Tymczasem w trzech przypadkach były to kościoły dla istniejących już wcześniej parafii – Najświętszego Serca Jezusowego (ul. Retkińska), Świętych Apostołów Piotra i Pawła (ul. Nawrot) i Świętego Andrzeja Boboli (Nowosolna). Pozostałe czternaście wznoszono dla nowo utworzonych parafii. Jako pierwsza w okresie powojennym erygowana została parafia Matki Boskiej Bolesnej (ul. Pasjonistów). Budowę kościoła ukończono w 1976 r. (Dzieciuchowicz, Klima, Mordwa, Retkiewicz, 2004). Działania Kościoła były w tym przypadku odpowiedzią na coraz bardziej widoczne braki w infrastrukturze na nowo powstających osiedlach blokowych. Kolejne, po teofilowskim kościele p.w. Matki Boskiej Bolesnej, realizacji miały miejsce już w latach 80. XX w. Na Widzewie Wschodzie (parafia p.w. Matki Boskiej Jasnogórskiej – patrz ilustracja obok), Dąbrowie (parafia p.w. św. Maksymiliana Kolbe), Teofilowie (parafia p.w. Miłosierdzia Bożego), Retkini (parafie p.w. Najświętszej Marii Panny Królowej Polski i Chrystusa Króla). W ciągu omawianego 20-lecia erygowano trzydzieści jeden parafii. W pięciu przypadkach powstały one przy istniejących już wcześniej kościołach.

Rok 1992 oznaczał dla polskiego Kościoła katolickiego znaczącą zmianę w strukturach administracyjnych. Jak już wcześniej wspomniano na mocy papieskiej bulli *Totus Poloniae Populus* diecezja łódzka wyniesiona została do rangi archidiecezji. Od tego czasu (po roku 1992) w przestrzeni miasta pojawiło się siedem nowych parafii. W tym czasie rozpoczęto budowę dziewiętnastu kościołów a zakończono budowę dwudziestu ośmiu.

3.8. Typy lokalizacyjne łódzkich kościołów

Rozpatrując umiejscowienie kościołów w krajobrazie i czas ich powstania w stosunku do rozwoju miasta można wyróżnić kilka typów lokalizacyjnych (genetycznych typów lokalizacji) kościołów:

- antecedentne – kościoły funkcjonujące przed utworzeniem miasta na jego historycznym (pionierskim) terenie,
- konsekwentne – budowane równoległe z budową miasta,
- subsekwentne (intruzywne) – wprowadzane w istniejący krajobraz miejski,
- reliktowe – kościoły, które przestały pełnić funkcje sakralne, ciągle jednak funkcjonują jako markery krajobrazu i świadomości mieszkańców miasta,
- inkorporowane, w tym:
 - przyłączone – kościoły z terenów przyłączonych do miasta,
 - adaptowane – przekształcone ze świątyń innych wyznań lub odzyskane.

W Łodzi, jak i w innych częściach Polski, istniały dwie strategie rozwoju struktury Kościoła: 1 – tworzenie nowych parafii wokół istniejących obiektów (kościół pomocniczych lub np. przejętych od innych wyznań), 2 – tworzenie parafii i później budowa kościoła parafialnego. W okresie powojennym na 43 nowe łódzkie parafie 12 posiadało kościoły w momencie erygowania. W pozostałych przypadkach świątynie pojawiały się średnio po ponad 9 latach. W przypadku Łodzi, jak i innych polskich miast, najwięcej jest kościołów o lokalizacji subsekwentnej, czyli takich, które pojawiły się w przestrzeni miejskiej po wytworzeniu tam miejskiego krajobrazu. Warto podkreślić także, że stosunkowo dużo jest obiektów adaptowanych lub przyłączonych. Stały się one elementami przestrzeni sakralnej dzięki sukcesji katolików (przejęcie od innych wyznań) lub sukcesji miasta (inkorporowanie nowych terenów). W katolickiej przestrzeni Łodzi nie ma jeszcze obiektów o charakterze reliktowym (Klima 2011b).

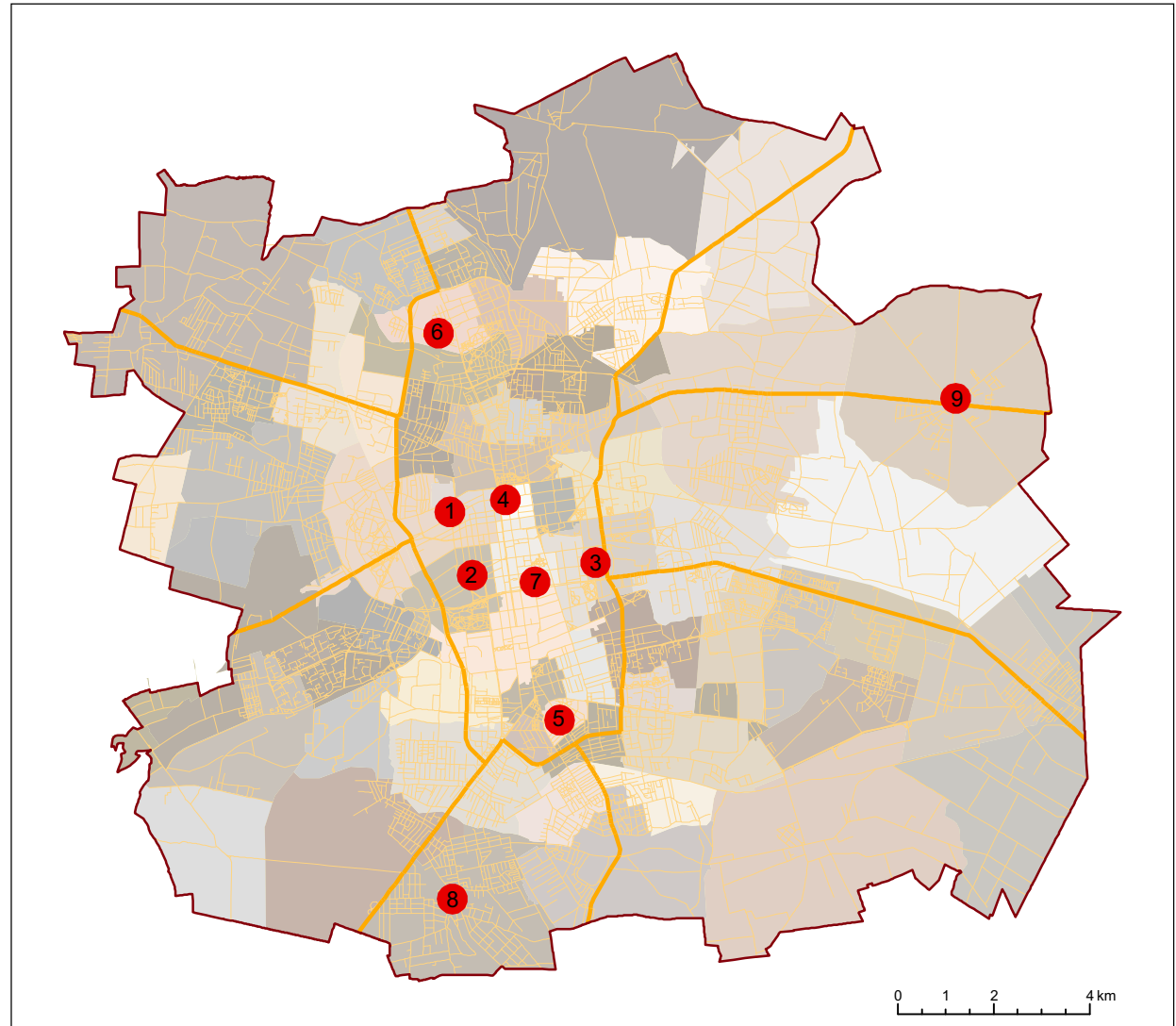
3.9. Przejęcia świątyni

Krajobraz sakralny miasta podlega ciągłym zmianom. Nie są one bardzo dynamiczne, ale za to prawie zawsze spektakularne. Wiążą się one ze zmianami struktur wyznaniowych – pojawieniem się bądź odpływem wiernych.

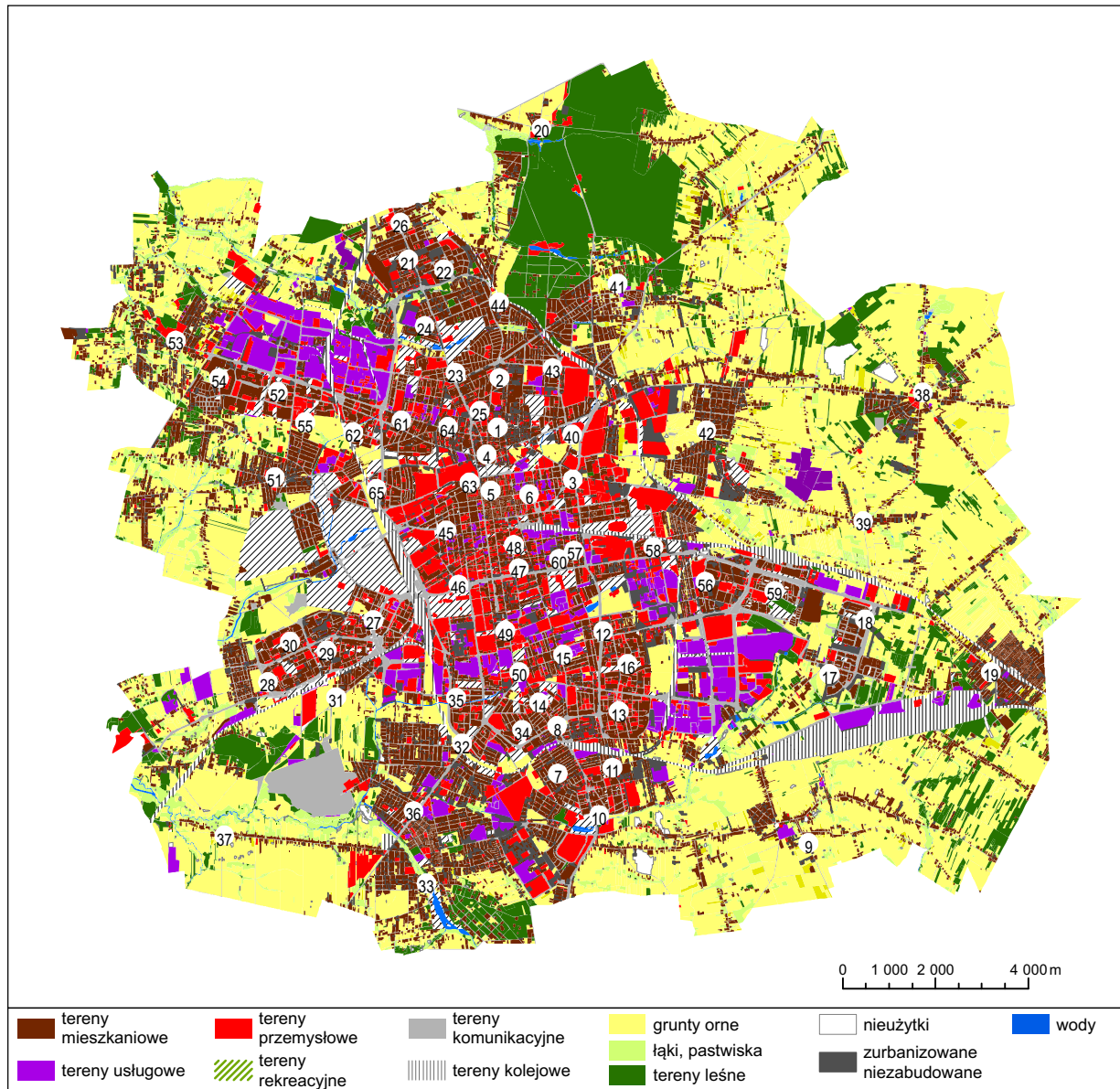
W Łodzi jest dziewięć obiektów, które obecnie użytkowane przez Kościół katolicki do celów sakralnych wcześniej stanowiły własność innych kościołów. Najwięcej przejęć nastąpiło po II wojnie światowej i dotyczyły one dawnych świątyni ewangelickich. Pierwsza inkorporacja nastąpiła jednak już w 1919 r. kiedy to Kościół katolicki przejął cerkiew garnizonową 37. Jekaterinburskiego Pułku Piechoty p.w. św. Aleksego Metropolity Moskiewskiego (Stefański 1995). W okresie międzywojennym do majątku Kościoła również włączono i erygowano parafie przy dwóch dawnych kościołach mariawickich.

Obecnie zmiany infrastruktury kościelnej to głównie budowa nowych budynków. Na terenie Łodzi nie ma jeszcze przykładów przekształcania kościołów katolickich w obiekty przeznaczone na inną działalność. Nie następują także kolejne przejęcia świątyni należących do przedstawicieli innych wyznań.

Lp.	Dawny obiekt	Obecny obiekt	Rok powstania	Rok przejęcia
1	Cerkiew pw. św. Aleksego Metropolity Moskiewskiego (prawosławny)	Kościół garnizonowy pw. św. Jerzego	1896	1919
2	Pw. Przenajświętszego Sakramentu (mariawicki)	Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny	1909	1926
3	Pw. Matki Boskiej Nieustającej Pomocy (mariawicki)	Apostołów Piotra i Pawła	1908	1926
4	Pw. Św. Trójcy (ewangelicko-augsburski)	Zesłania Ducha Świętego	1828 (1892)	1945
5	Baptystów	Matki Boskiej Anielskiej	1908	1945
6	Pw. św. Michała (ewangelicko-augsburski)	Opieki św. Józefa i Matki Bożej Miłosierdzia	1933	1945
7	Pw. św. Jana (ewangelicko-augsburski)	Najświętszego Imienia Jezus	1883	1945
8	Luterański, im. Gustawa Adolfa	Najświętszej Maryi Panny Ostrobramskiej – Matki Miłosierdzia (do 1987 św. Stanisława Kostki)	1937	1946
9	Luterański	Św. Andrzeja Boboli	1852	1947

3.10. Lokalizacja kościołów w strukturze funkcjonalno-przestrzennej Łodzi

Na podstawie dzisiejszego stanu zagospodarowania terenu stwierdzić można, że największa liczba kościołów znajduje się na, lub w bezpośrednim sąsiedztwie terenów usługowych (37), dwie budowle mają w swoim zapleczu tereny magazynowo-produkcyjne. Tylko 7 obiektów graniczy lub znajduje się na obszarach sklasyfikowanych jako tereny zieleni i wód. Pozostałe znajdują się w bezpośrednim otoczeniu zabudowy mieszkaniowej. Charakterystyczne jest właśnie owo graniczenie wynikające z dynamiki przestrzeni zurbanizowanych. Można odnieść wrażenie, że głównym czynnikiem lokalizacji świątyń jest dostępność działek a właściwie możliwość ich „wykrojenia” ze zorganizowanej i zagospodarowanej przestrzeni. Takie lokalizacje widoczne są np. przy ulicy Tatrzańskiej (kościół w parku), przy ulicy Zakładowej czy przy ulicy Bartoka (Klima, 2010b).

Analiza przeprowadzona została na podstawie Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Łodzi, Uwarunkowań Istniejących Zagospodarowania Terenu, stan na marzec 2010 r. opracowanego przez Miejską Pracownię Urbanistyczną w Łodzi.

3.11. Zmiany funkcjonalno-przestrzenne lokalizacji wybranych łódzkich kościołów

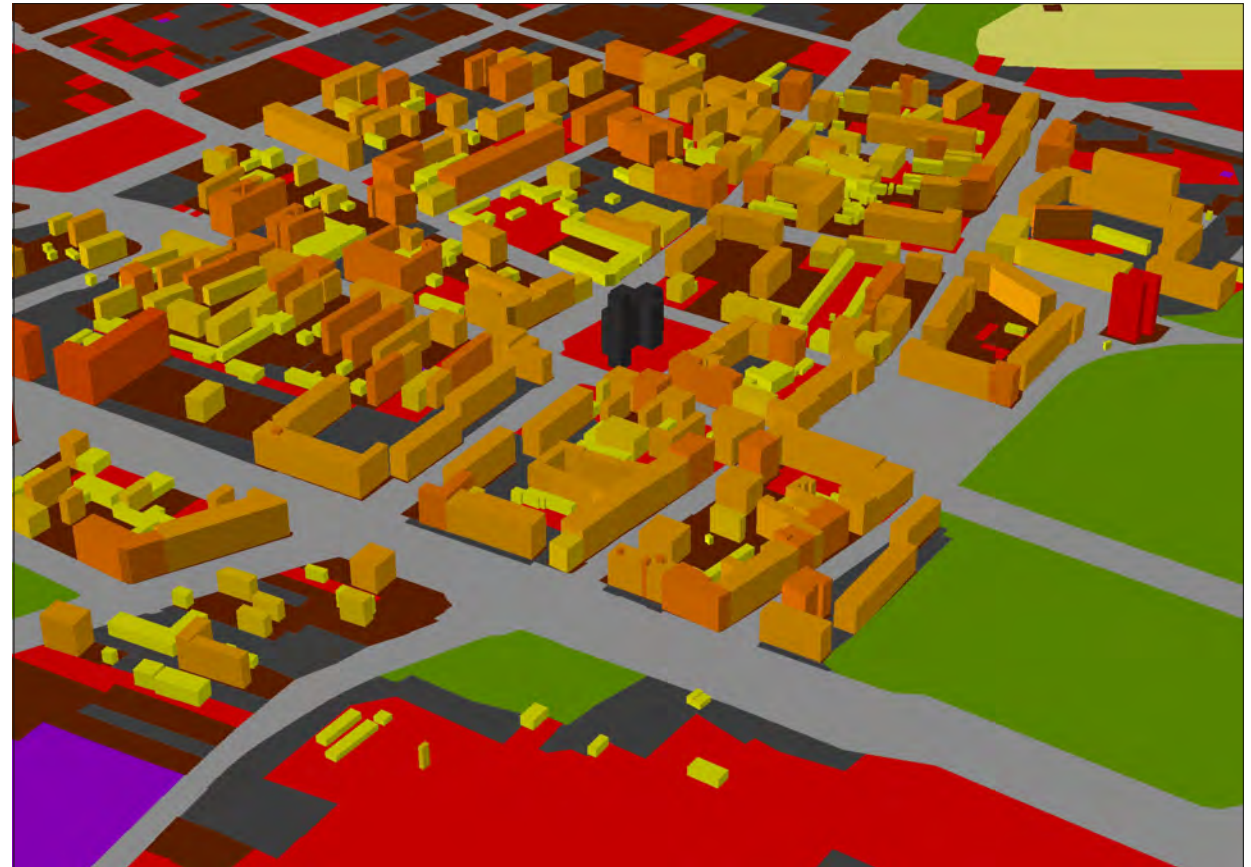

Rok 1896

Zdjęcie współczesne

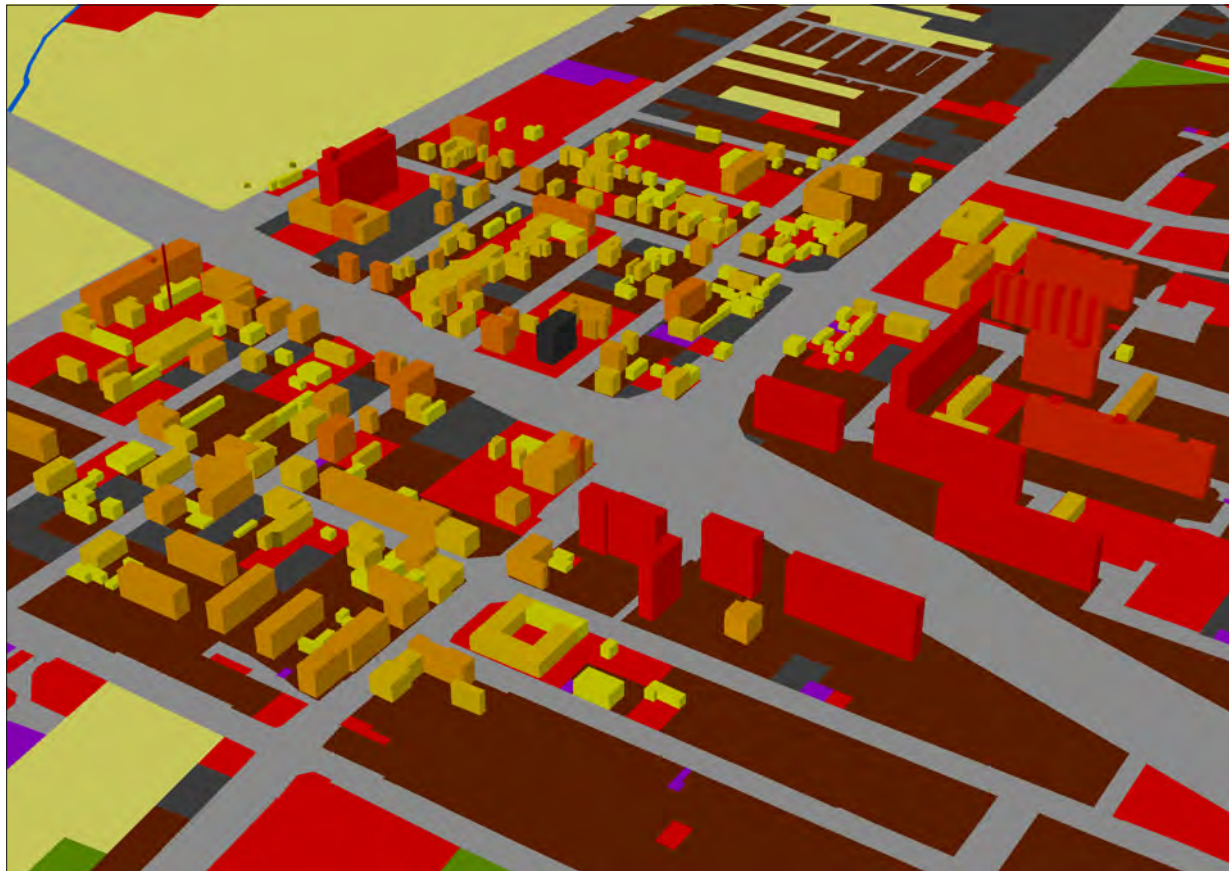

Kościół pw. Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny
ul. Kościelna 8/10

Wizualizacja 3D, stan obecny

Kościół pw. Świętej Anny
ul. Śmigłego-Rydza 24/26

Wizualizacja 3D, stan obecny

Początek XX w.

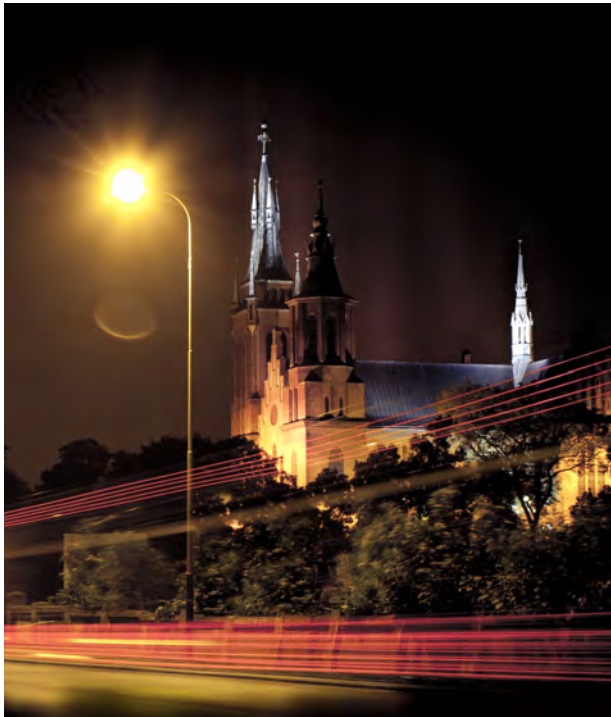
Zdjęcie współczesne

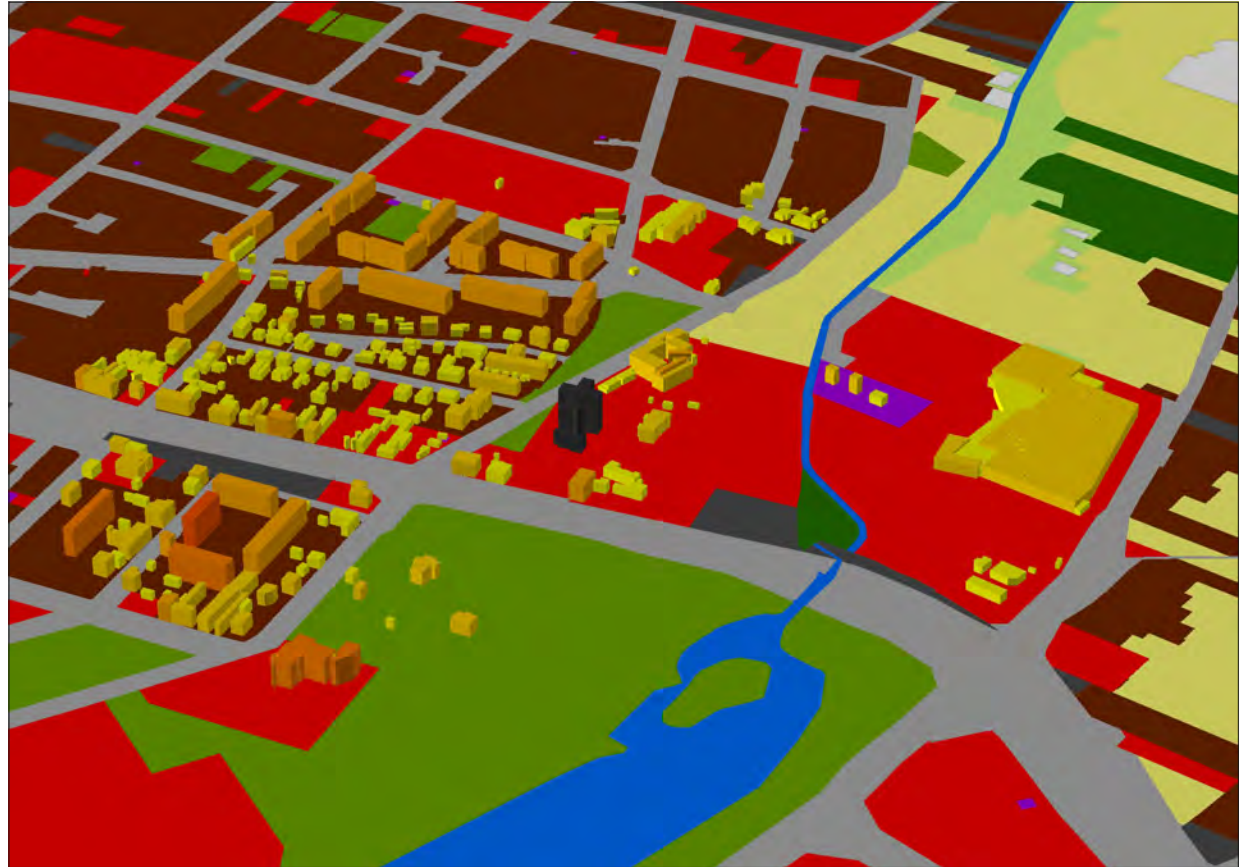

Początek XX w.

Zdjęcie współczesne

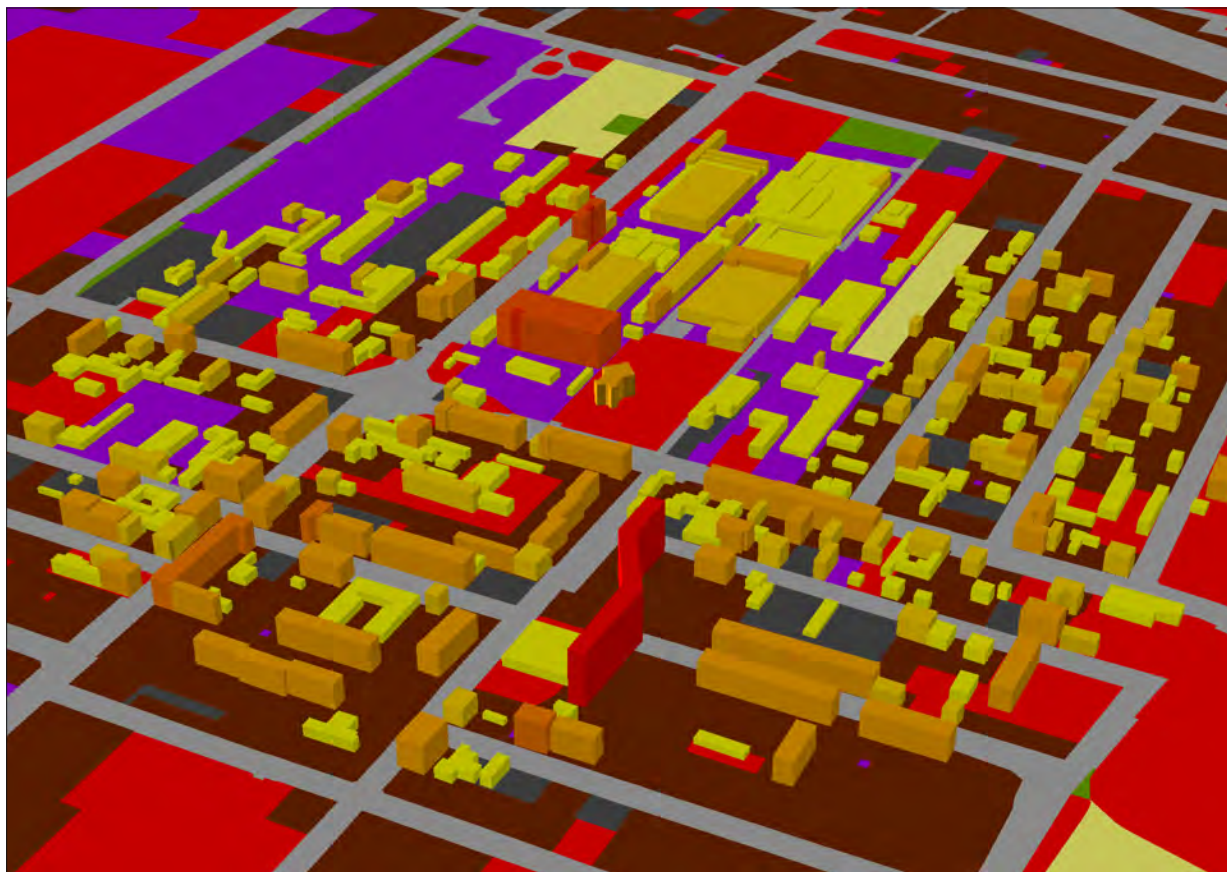

Kościół pw. Świętego Wojciecha
ul. Rzgowska 242

Wizualizacja 3D, stan obecny

Kościół pw. Matki Boskiej Fatimskiej
ul. Kilińskiego 228

Wizualizacja 3D, stan obecny

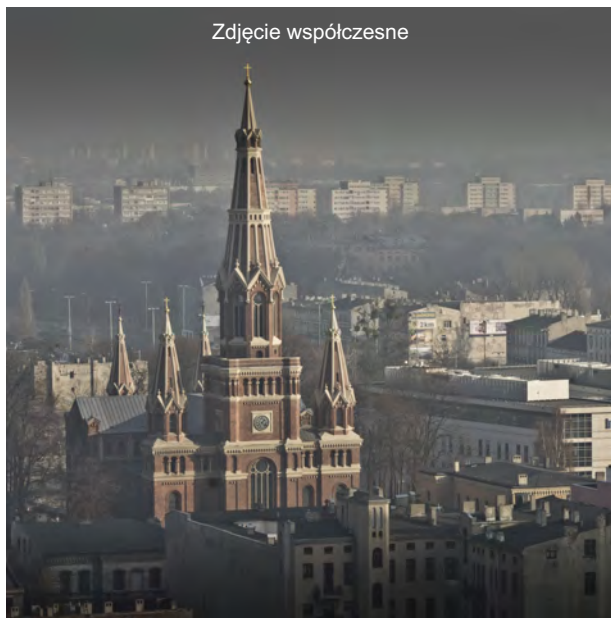
Fragment planu Łodzi, 1913 r.

Zdjęcie współczesne

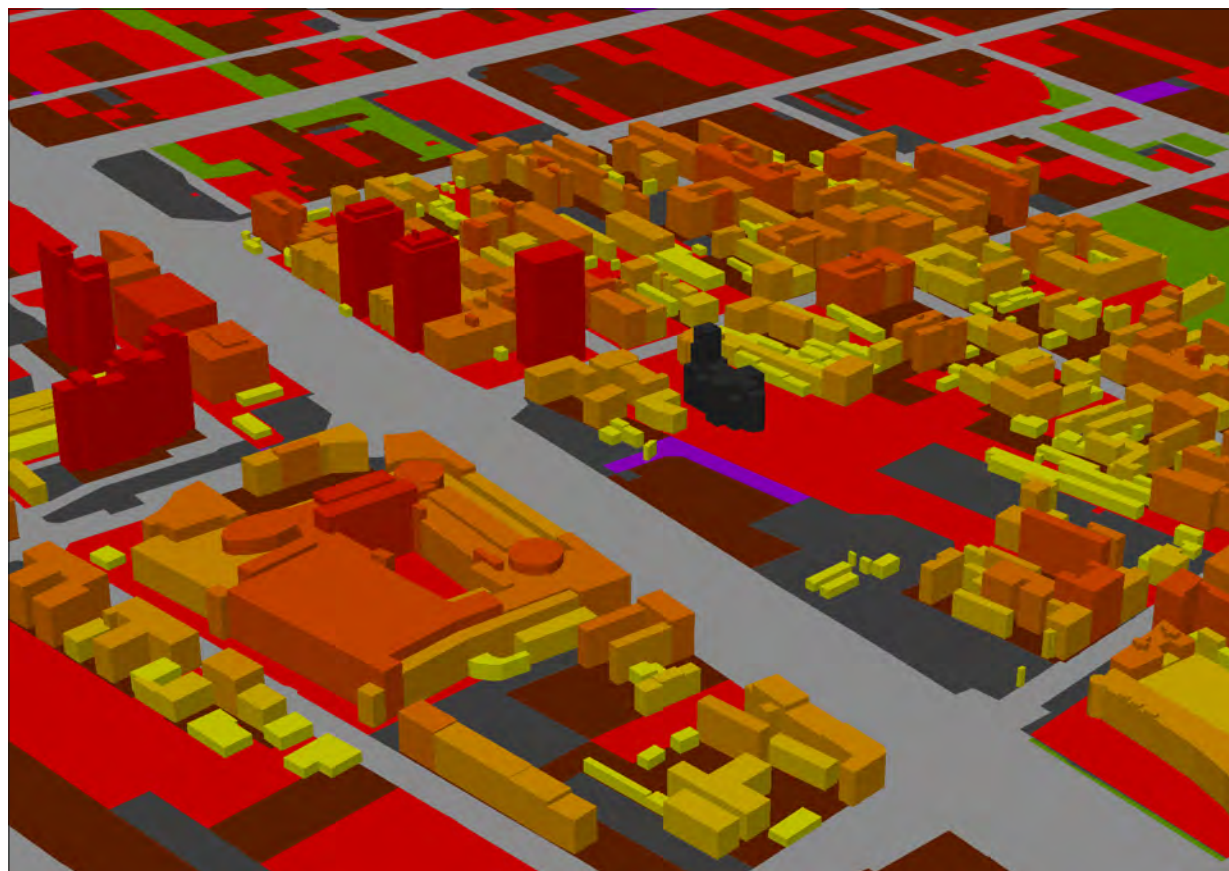

Rok 1896

Zdjęcie współczesne

Kościół pw. Najświętszego Imienia Jezus
ul. Sienkiewicza 60

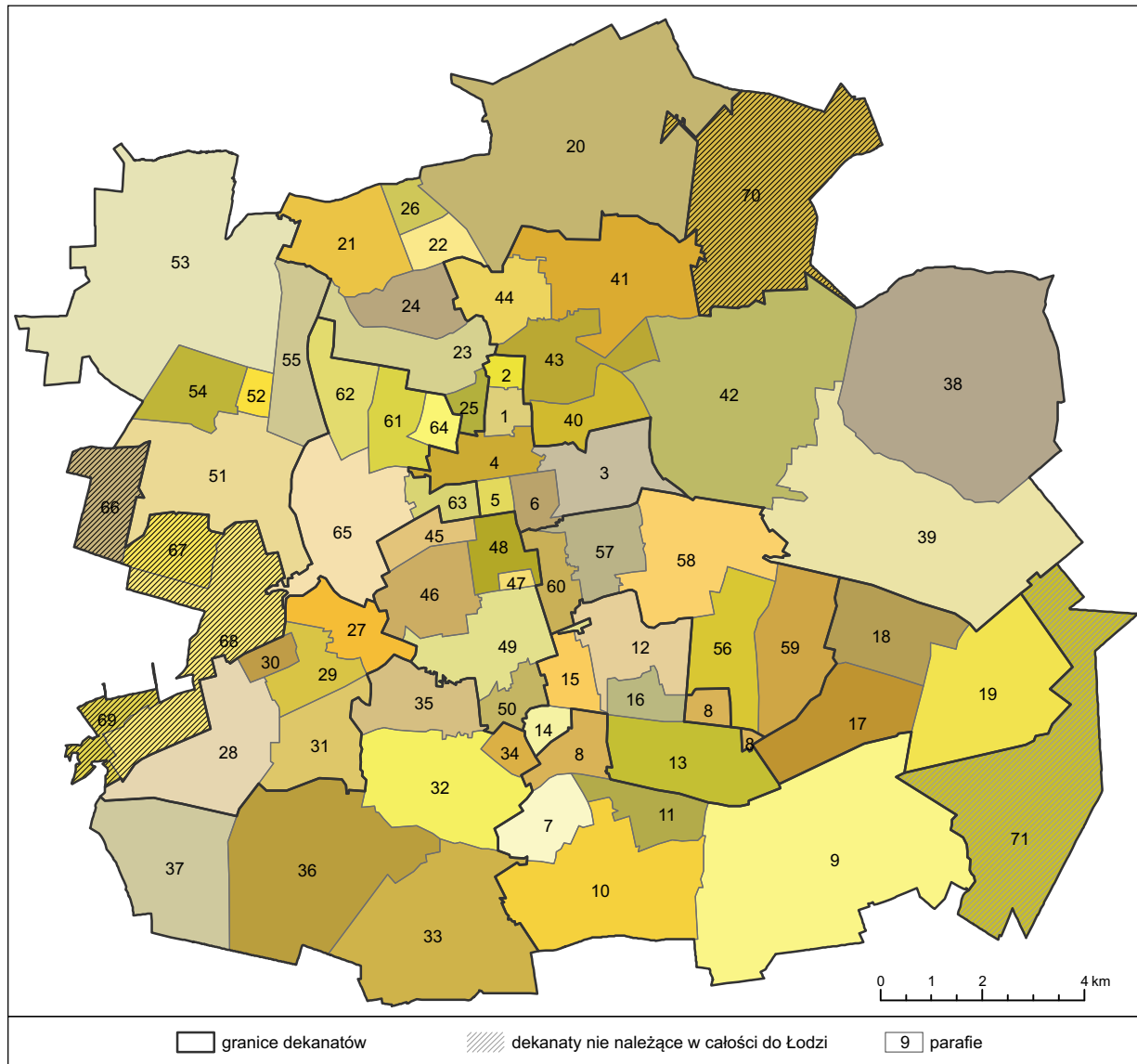

Wizualizacja 3D, stan obecny

4. Współczesna Łódź - parafie

4.1. Łódzkie parafie w 2012 r.

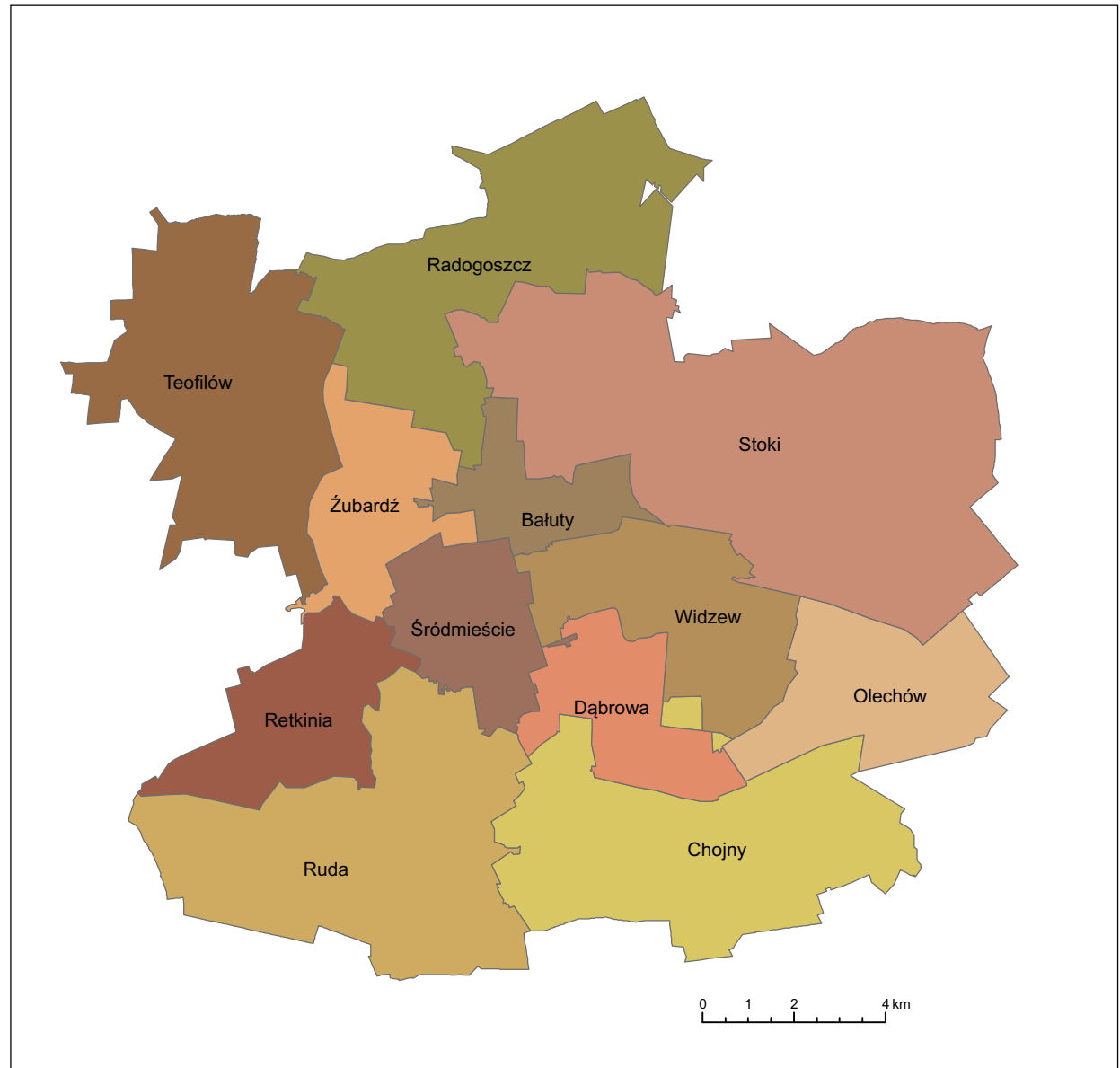

Nr	Wezwanie	Dekanat
1	Dobrego Pasterza	Bałuty
2	Świętego Michała Archanioła	Bałuty
3	Świętej Teresy od Dzieciątka Jezus i Świętego Jana Bosko	Bałuty
4	Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny	Bałuty
5	Zesłania Ducha Świętego	Bałuty
6	Najświętszej Maryi Panny Królowej Pokoju	Bałuty
7	Najświętszej Maryi Panny Matki Odkupiciela	Chojny
8	Przemienienia Pańskiego	Chojny
9	Świętego Rafała Kalinowskiego	Chojny
10	Świętego Wójciecha	Chojny
11	Zmartwychwstania Pańskiego	Chojny
12	Świętej Anny	Dąbrowa
13	Świętego Maksymiliana Marii Kolbego	Dąbrowa
14	Matki Boskiej Anielskiej	Dąbrowa
15	Matki Boskiej Fatimskiej	Dąbrowa
16	Trójcy Przenajświętszej	Dąbrowa
17	Świętego Jana Ewangelisty	Olechów
18	Błogosławionego Papieża Jana XXIII	Olechów
19	Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny	Olechów
20	Świętego Antoniego Padewskiego i Świętego Jana Chrzyciela	Radogoszcz
21	Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski	Radogoszcz
22	Najświętszego Sakramentu	Radogoszcz
23	Najświętszego Serca Jezusowego i Świętej Marii Małgorzaty Alacoque	Radogoszcz
24	Opieki Świętego Józefa	Radogoszcz
25	Najświętszej Maryi Panny Łaskawej	Radogoszcz
26	Matki Bożej Pocieszenia	Radogoszcz
27	Chrystusa Króla	Retkinia
28	Najświętszej Eucharystii	Retkinia
29	Najświętszego Serca Jezusowego	Retkinia
30	Świętej Rodziny	Retkinia
31	Wniebowstąpienia Pańskiego	Retkinia
32	Świętego Franciszka z Asyżu	Ruda
33	Świętego Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny	Ruda
34	Świętego Łukasza Ewangelisty i Świętego Floriana Męczennika	Ruda
35	Błogosławionej Urszuli Ledóchowskiej	Ruda
36	Najświętszego Imienia Maryi	Ruda
37	Zesłania Ducha Świętego	Ruda
38	Świętego Andrzeja Boboli	Stoki
39	Świętej Doroty i Świętego Jana Chrzyciela	Stoki
40	Świętej Elżbiety Węgierskiej i bł. Anastazego Pankiewicza	Stoki
41	Świętego Judy Tadeusza	Stoki
42	Matki Boskiej Różańcowej i Świętego Stanisława Biskupa Męczennika	Stoki
43	Opalrzności Bożej	Stoki
44	Świętego Wincentego Pallottiego	Stoki
45	Świętego Mateusza Ewangelisty	Śródmieście
46	Matki Boskiej Zwycięskiej – Sanktuarium Maryjne	Śródmieście
47	Najświętszego Imienia Jezus	Śródmieście
48	Podwyższenia Świętego Krzyża	Śródmieście
49	Świętego Stanisława Kostki	Śródmieście
50	Świętej Faustyny Kowalskiej	Śródmieście
51	Świętego Jana Chrzyciela	Teofilów
52	Matki Boskiej Bolesnej	Teofilów
53	Matki Boskiej Nieustającej Pomocy	Teofilów
54	Miłosierdzia Bożego	Teofilów
55	Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny i Świętego Antoniego Marii Klaret	Teofilów
56	Świętego Alberta Chmielowskiego	Widzew
57	Świętych Apostołów Piotra i Pawła	Widzew
58	Świętego Kazimierza	Widzew
59	Matki Boskiej Jasnogórskiej	Widzew
60	Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych	Widzew
61	Świętego Antoniego	Zubardź
62	Chrystusa Odkupiciela	Zubardź
63	Świętego Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny	Zubardź
64	Świętego Marka Ewangelisty	Zubardź
65	Najświętszego Zbawiciela	Zubardź
66	Zwiastowania Pańskiego*	Rąbień
67	Narodzenia NMP*	Konstantynów
68	Nawiedzenia NMP*	Konstantynów-Srebrna
69	Miłosierdzia Bożego*	Konstantynów
70	Świętego Jana Chrzyciela i św. Doroty*	Dobra
71	Matki Boskiej Królowej Polski*	Bedoń

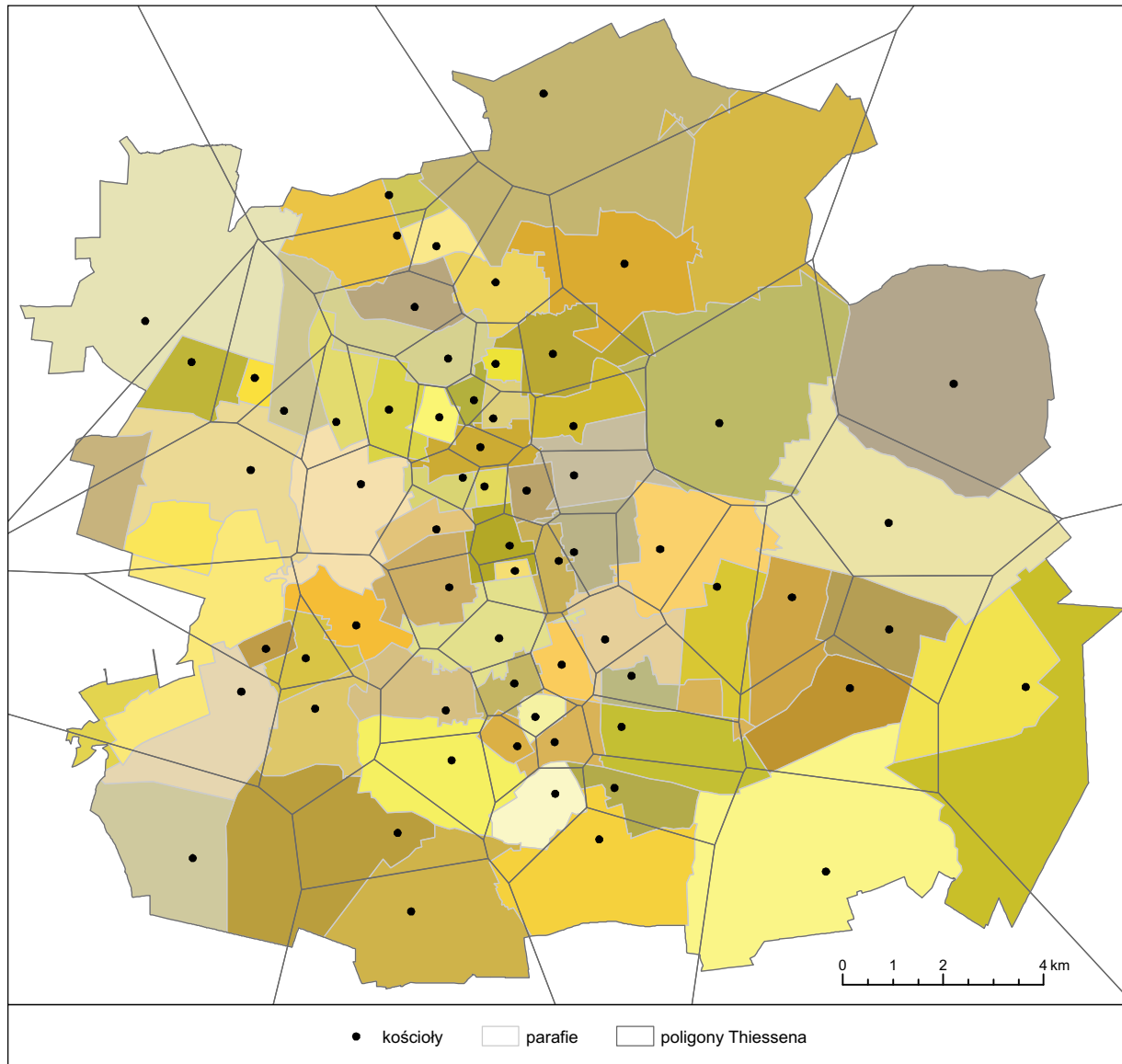
* - parafie częściowo znajdujące się poza granicami administracyjnymi Łódzi.

4.2. Dekanaty w granicach administracyjnych Łodzi

Dekanat to jednostka łącząca od kilku do kilkunastu parafii, rzadko dokładnie dziesięć, jak wskazywałoby na to nazwa jednostki. Na czele dekanatu stoi dziekan. W Łodzi obecnie funkcjonuje 12 dekanatów (Klima 2011c). Najwięcej parafii liczą dekanaty Stoki i Radogoszcz. Najmniej liczny jest dekanat olechowski. Ani granice parafii, ani granice dekanatów nie nawiązują do podziałów administracyjnych miasta. Warto zwrócić jednak uwagę, że ich nazwy odwołują się do nazw łódzkich osiedli.

4.3. Łódzkie parafie a teoretyczny podział przestrzeni sakralnej

W diecezji łódzkiej Korekty granic parafii następowały w latach 1927–1983 relatywnie często, bo aż 92 razy. W tej liczbie nie uwzględnia się nowych jednostek. W samej Łodzi poprawiono przebieg granic dwunastokrotnie. Cztery razy zmieniono zasięg parafii św. Stanisława Kostki i trzy razy zmieniono zasięg parafii św. Anny (Grad, Róžański 2007). Obecnie w granicach miasta „zamkniętych” jest 65 jednostek.

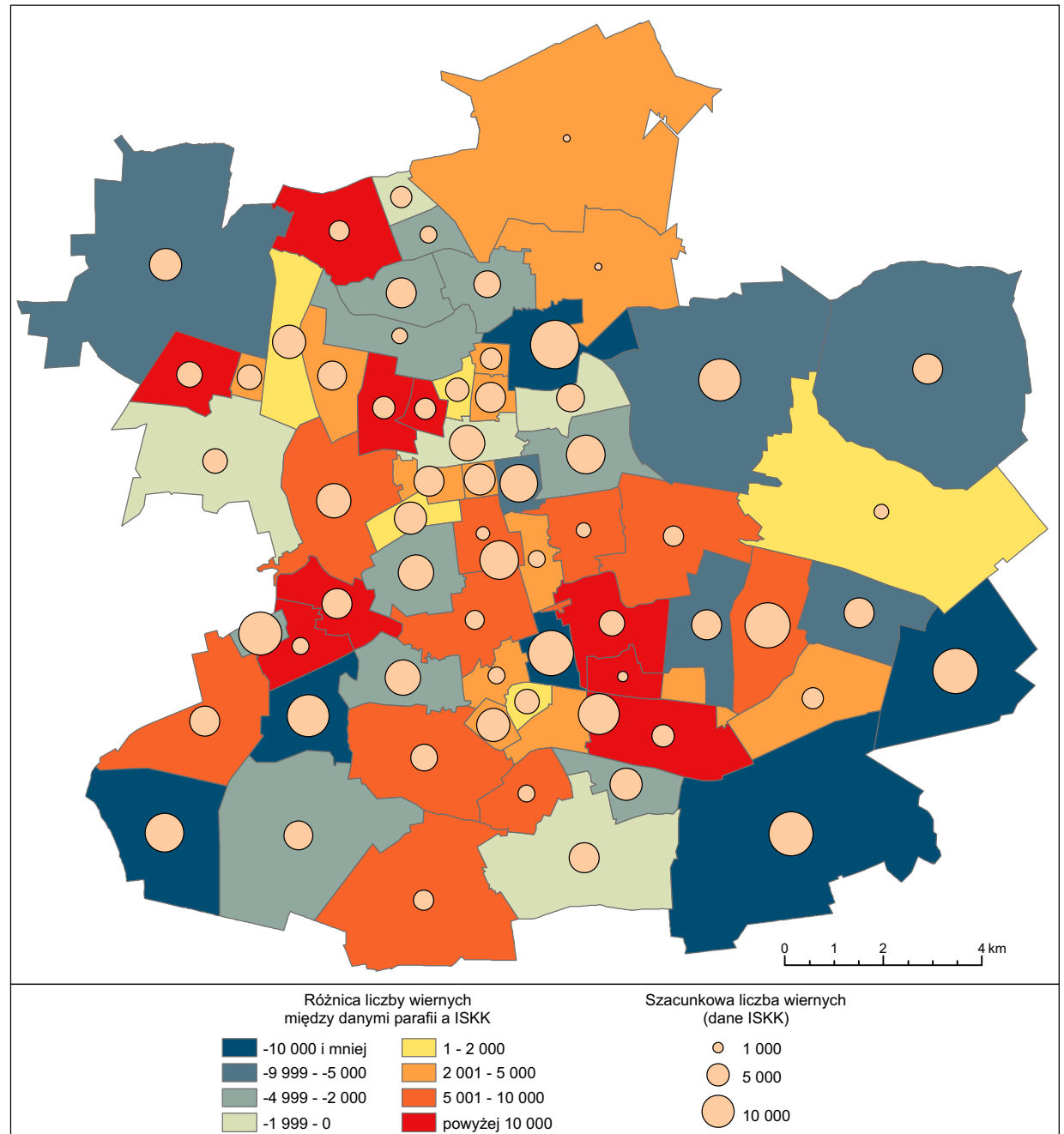
Parafie mają przede wszystkim wymiar terytorialny. W praktyce nie traktuje się ich jednak jak spójne obszary, lecz jak zbiory punktów adresowych. W takim przypadku można wyznaczyć granice w oparciu o algorytm matematyczny np. obszary Voronoi (poligony Thiessena). W Łodzi mamy do czynienia z relatywnie dużą rozbieżnością między granicami faktycznie istniejących parafii a granicami parafii–poligonów. Z modelem matematycznym pokrywają się granice przede wszystkim mniejszych jednostek – parafii Wniebowstąpienia Pańskiego, Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych, Przemienienia Pańskiego. W Łodzi są też takie rejony, w których w jednym poligonie pojawiają się tereny kilku parafii – południowo wschodnia część miasta (Klima, Dmochowska-Dudek 2013).

4.4. Liczba wiernych w łódzkich parafiach w 2011 r.

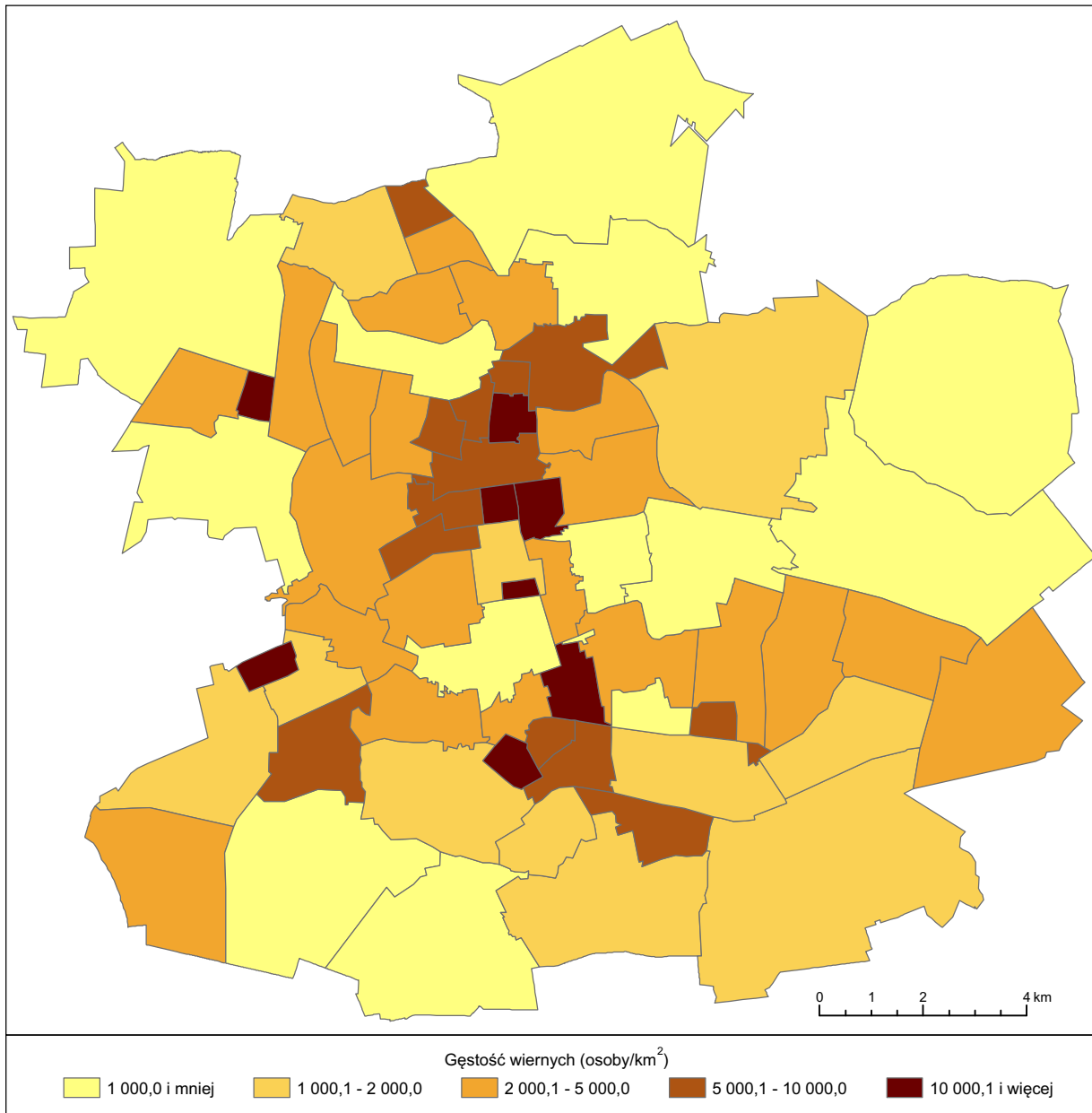
Łódzkie parafie charakteryzują się ogromnym zróżnicowaniem pod względem liczby wiernych. Jak podaje Kuria Biskupia w Łodzi największą wspólnotą jest parafia p.w. Matki Boskiej Jasnogórskiej (ul. Gogoła, osiedle blokowe). Liczy ona ponad 25 500 wiernych. Cztery inne przekraczają także 20 000 mieszkańców. Na terenie wszystkich pojawia się zabudowa wielorodzinna – bloki mieszkaniowe. Najmniejsza parafia, położona na obrzeżach miasta (ul. Łaskowice) liczy niespełna 700 wiernych.

Z danych ISKK (2011) wynika natomiast, że najwięcej wiernych ma parafia Najświętszego Serca Jezusowego (22 500), dalej Chrystusa Króla i św. Anny (po 20 000). Najmniej osób zamieszkiwało łaskowicką parafię Zesłania Ducha Świętego (446). Kolejne najmniejsze wspólnoty były w parafiach Najświętszego Imienia Jezus (600) Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych (1000). Instytut szacuje łączną liczbę katolików w 65 łódzkich parafiach na 558 199 osób. Średnia liczba mieszkańców parafii wynosi zatem prawie 8600 osób. Oznacza to wynik ponad dwukrotnie wyższy niż przeciętnie w Polsce (3593 wiernych). Trudno ocenić z czego mogą wynikać tak, w niektórych przypadkach, ogromne różnice. Rzadko dzieje się to za sprawą migracji wewnętrznych. Te były przyczyną zmian w parafii oo. Jezuitów – wysiedlono mieszkańców kamienic przeznaczonych do wyburzenia.

Prowadząc analizy warto pamiętać, że w swoich badaniach dotyczących np. praktyk religijnych socjologowie i statystycy posługują się pojęciem „wierni zobowiązani”. Stanowią oni 82% ogólnej liczby wiernych danej jednostki.

4.5. Gęstość wiernych w łódzkich parafiach w 2011 r.

Łódzkie parafie są zróżnicowane pod względem zajmowanej powierzchni i liczby wiernych. Największa powierzchnioowo obejmuje blisko 17 km² (p.w. św. Antoniego Padewskiego i św. Jana Chrzciciela), najmniejsza to tylko 0,23 km² (p.w. Najświętszego Imienia Jezus). Łączna powierzchnia 10 największych parafii przekracza 40% powierzchni całego miasta. Dziesięciu najmniejszych nie sięga nawet 2% powierzchni Łodzi. Wyraźnie widać wzrost powierzchni parafii w kierunku do granic miasta. Jest to oczywiście konsekwencją spadku udziału terenów mieszkaniowych.

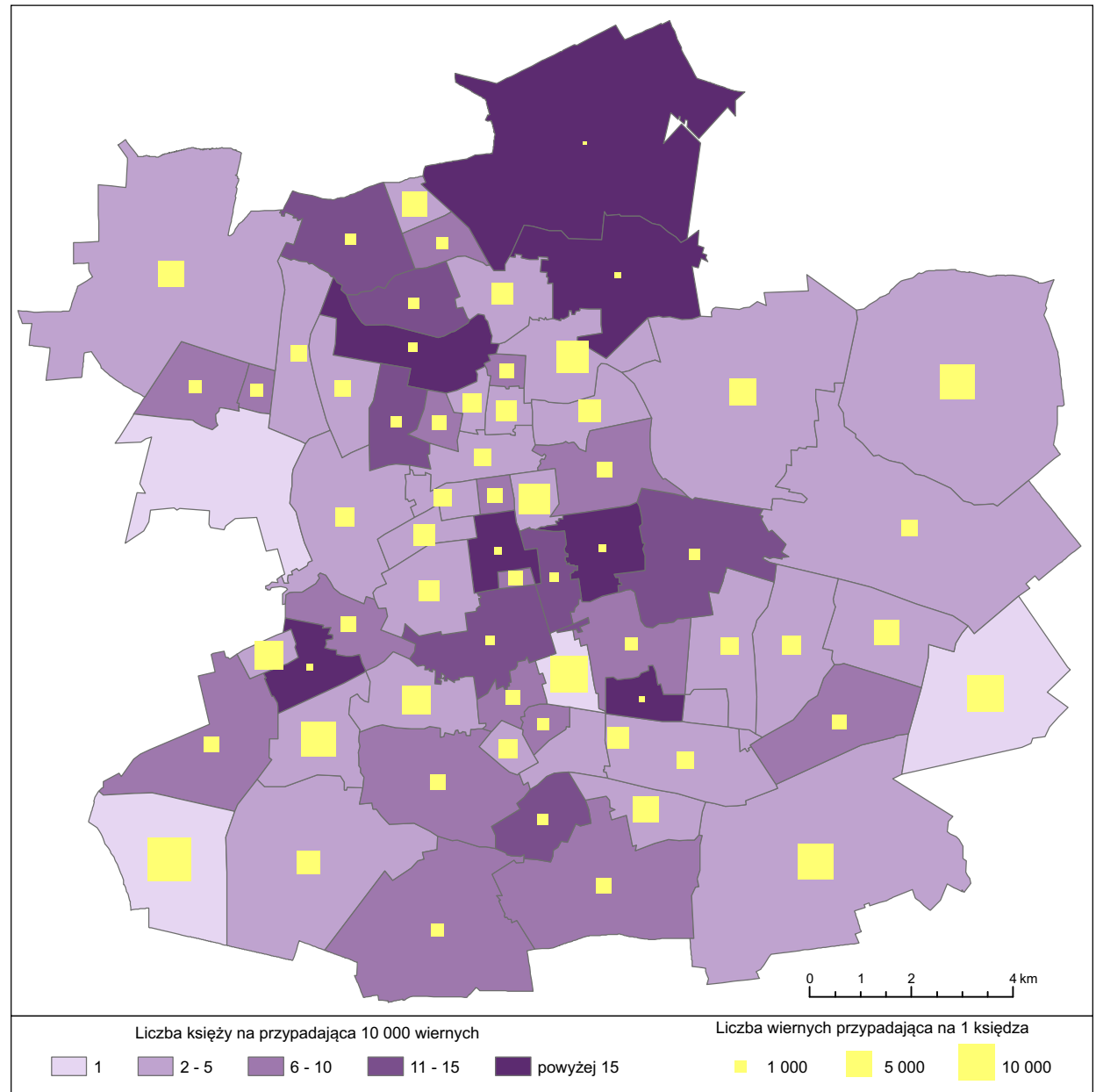
Parafie o największej gęstości wiernych to parafie śródmiejskie i parafie zlokalizowane na dużych osiedlach mieszkaniowych. W parafii p.w. Zesłania Ducha Świętego (kościół przy Pl. Wolności) liczba wiernych przekracza 27 000 na km², w parafii pod tym samym wezwaniem położonej na łódzkiej Rudzie już tylko 115 osób. Podkreślić jeszcze raz trzeba, że w praktycznie jednorodnej pod względem wyznaniowym społeczności jest to efekt zróżnicowania koncentracji ludności w mieście, nie zaś procesów segregacji przestrzennej. Można stwierdzić, że główną determinantą delimitacji granic jest liczba mieszkańców, co przekłada się również na ekonomiczne podstawy bytu takich jednostek. Nie ma związku między datą erygowania parafii a jej powierzchnią i liczbą parafian.

Wzwanie	Gęstość (os./km ²)	Dekanat
Parafie o największej gęstości		
Zesłania Ducha Świętego	27305,48	Bałuty
Świętej Rodziny	22180,38	Retkinia
św. Marka Ewangelisty	21269,56	Żubardź
św. Łukasza Ewangelisty i św. Floriana Męczennika	19923,74	Ruda
św. Michała Archanioła	19762,08	Bałuty
Parafie o najmniejszej gęstości		
św. Rafała Kalinowskiego	186,65	Chojny
św. Antoniego Padewskiego i św. Jana Chrzciciela	165,86	Radogoszcz
św. Doroty i Św. Jana Chrzciciela	164,72	Stoki
św. Andrzeja Boboli	159,35	Stoki
Zesłania Ducha Świętego (Łaskowice)	114,41	Ruda

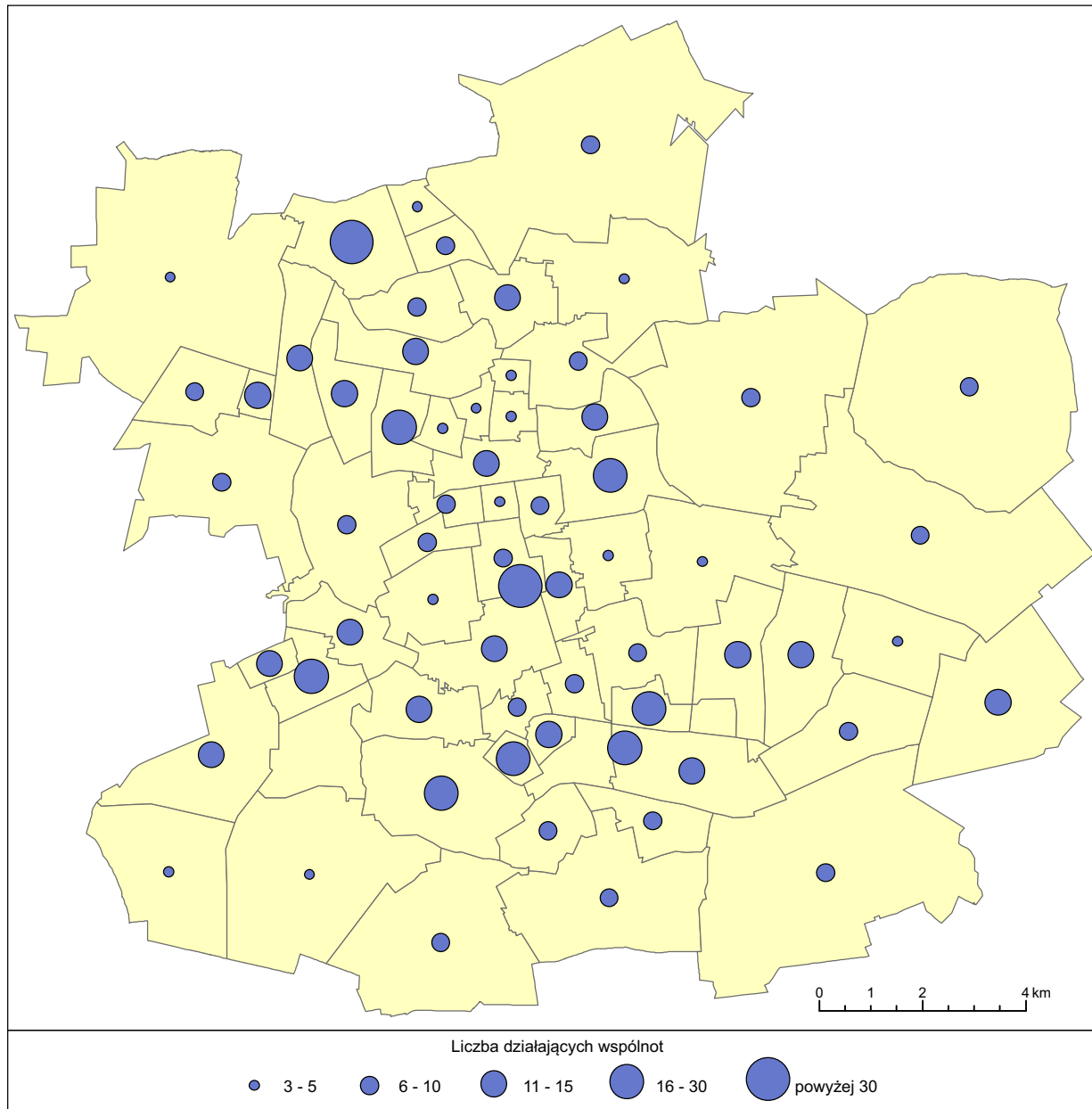
4.6. Obsada duszpasterska w 2011 r.

W 2011 r. posługę wiernym w Łodzi świadczyło 242 księży i zakonników. Ich liczba w poszczególnych parafiach znacznie się wahała. Dominowały jednostki z obsadą dwóch duchownych, jeżeli jednak obliczyć przeciętną to liczba była prawie dwukrotnie większa. Były parafie gdzie pracował tylko jeden kapłan. Jedynie w siedmiu natomiast było ich więcej niż pięciu. Znamienne jest, że w większości były to parafie zakonne. Dziesięciu duchownych świadczy posługę w parafii p.w. Opieki św. Józefa (karmelici bosy), po dziewięciu pracuje w jezuickiej parafii p.w. Najświętszego Imienia Jezus i salezjańskie p.w. św. Teresy od Dzieciątka Jezus.

Przeciętna liczba wiernych przypadająca na jednego duchownego wynosi ponad 2500. Czterdzieści cztery parafie, a więc dwie trzecie wszystkich mają ten wskaźnik niższy. Parafie o najlepszych wskaźnikach to te o najmniejszej liczbie wiernych i co najmniej średniej liczbie księży. Z drugiej strony 2500 wiernych przypadająca na jednego duchownego to o prawie 700 osób więcej niż średnio w diecezji. Pamiętać jednak należy, że mamy do czynienia z obszarem miejskim.

4.7. Wspólnoty działające przy parafiach w 2013 r.

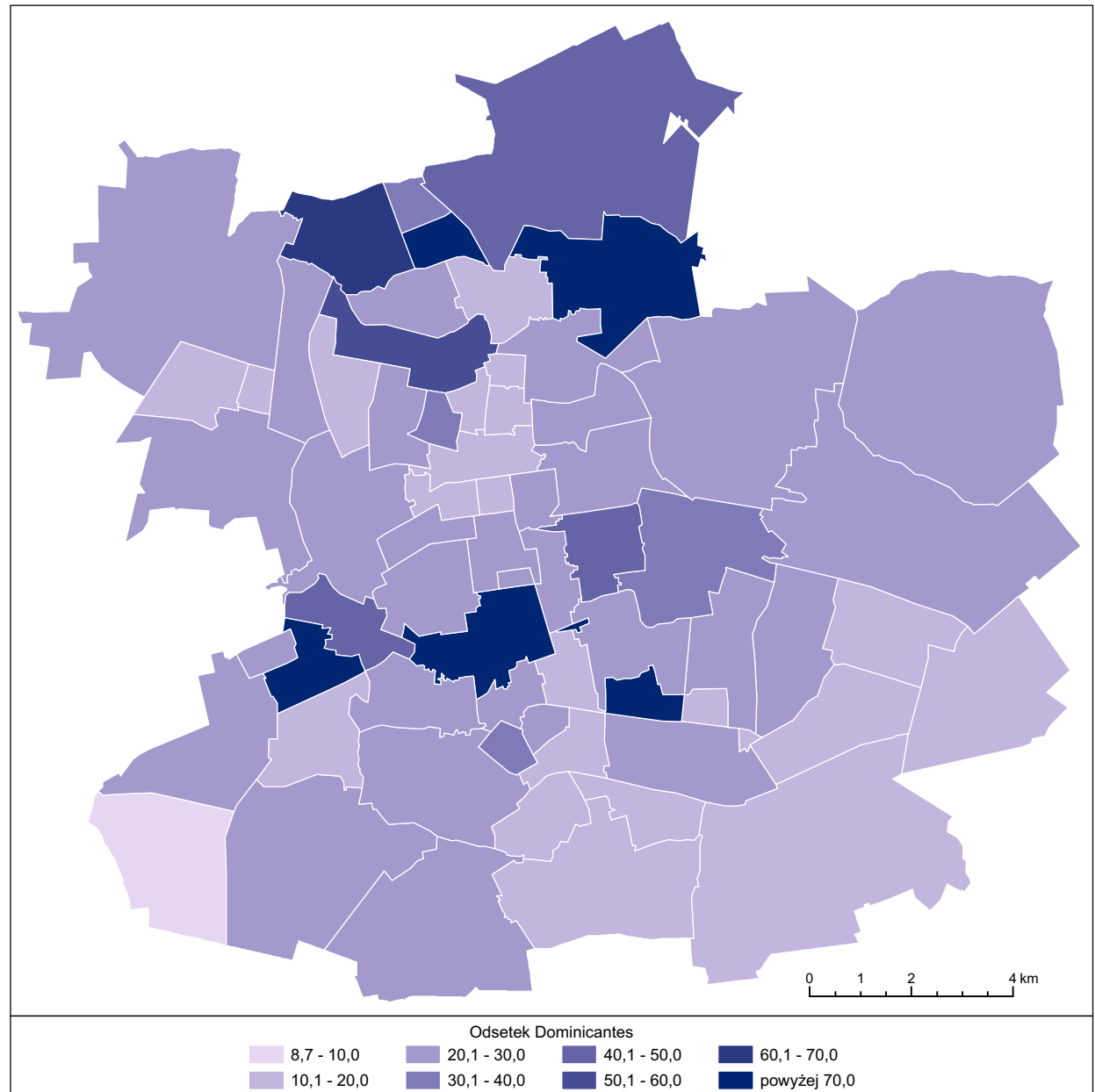

Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC szacuje ogólną liczbę zaangażowanych w ruchy i organizacje katolickie w Polsce na ok. 2,5 mln. Prawdopodobnie jednak wielkość ta jest zawyżona, gdyż często jedna osoba należy do kilku grup (por. Rogaczewska 2009), a same stowarzyszenia nie prowadzą dokładnych statystyk. Dane publikowane przez Kurię Łódzką i te dostępne na stronach parafii oraz pozyskane w czasie inwentaryzacji terenowej są niestety także niepełne i niespójne. Na ich podstawie można jednak próbować oszacować skalę zjawiska.

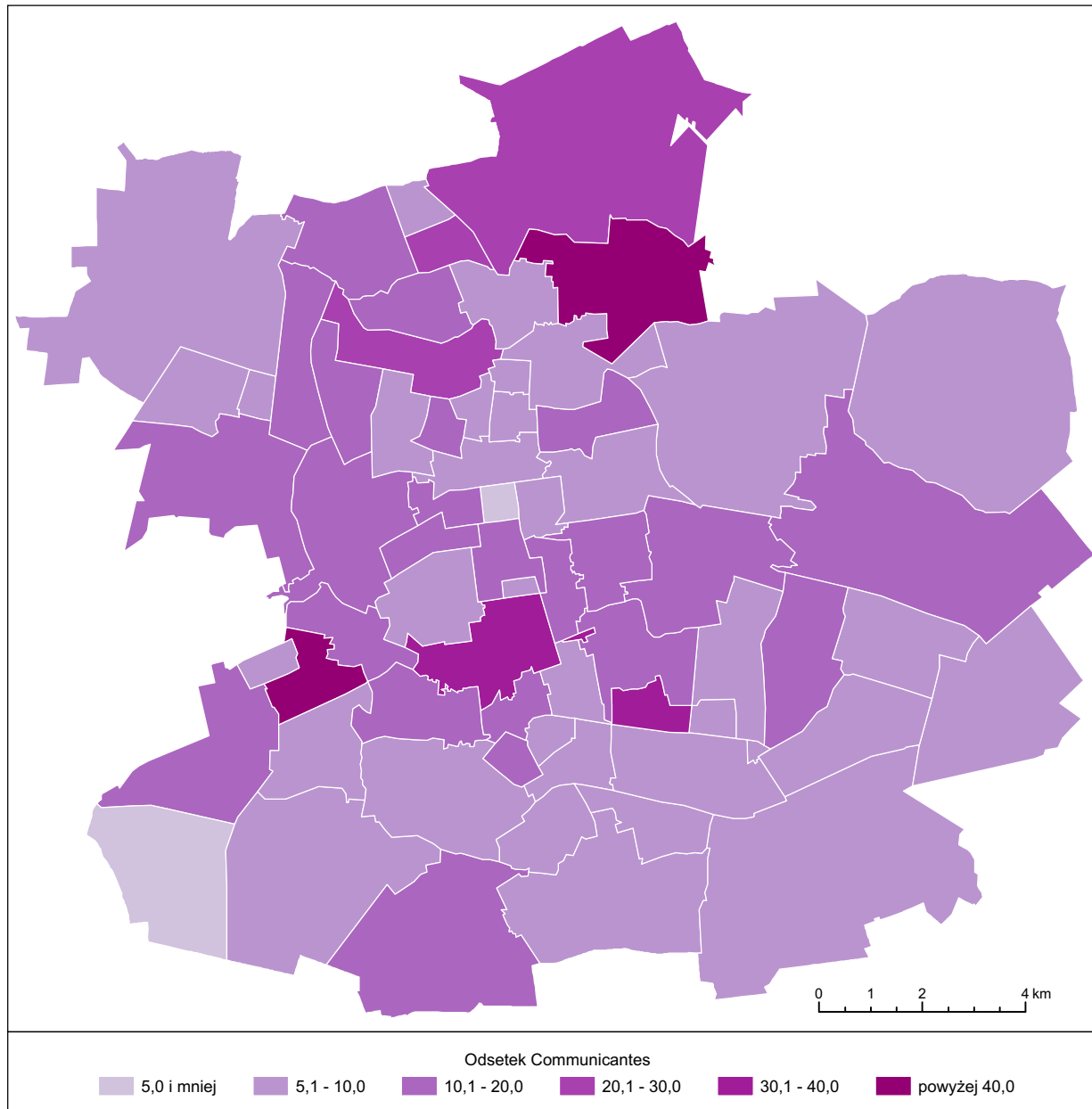
Ogólna liczba grup i organizacji działających przy łódzkich parafiach wynosi 656. W tej liczbie są np. chóry, grupy Odnowy w Duchu Świętym, kółka różańcowe czy koła Przyjaciół Radia Maryja. W 35 parafiach ogólna liczba takich organizacji nie przekracza 10, w 6 jest większa niż 20. Informacje o największej liczbie grup podali jezuici z parafii p. w. Najświętszego Imienia Jezus. Zaledwie 6% odpowiadających w Polsce i, jak wyżej już zaznaczono, 7% w Łodzi deklarowało udział w różnego rodzaju grupach i stowarzyszeniach wiernych. Najczęściej wymieniano Akcję Katolicką, wspólnoty modlitwne i Koła Żywego Różańca (Rogaczewska 2009). Żadnej wspólnoty nie było tylko w jednej parafii – p.w. Wniebowstąpienia Pańskiego. Udział w stowarzyszeniach i grupach działających w Kościele jest na dokładnie takim samym poziomie jak udział w różnego rodzaju organizacjach pozarządowych w ogóle – 7% należących i deklarujących aktywność (Żukowski, Theiss 2008).

4.8. *Dominicantes* według parafii w 2011 r.

W łódzkich parafiach przeciętnie *domicantes* wynosi blisko 23%. Trzydzieści pięć jednostek znajduje się poniżej średniej, w tym w parafii p.w. Zesłania Ducha Św. z Łaskowic wynik ten nie osiągnął nawet 10%. Aż w 58 na 65 parafii *domicantes* nie przekroczyło 50%. Parafia o największym poziomie frekwencji w niedzielnych mszach to parafia p.w. Najświętszego Imienia Jezus z ulicy Sienkiewicza 60. Wskaźnik wynosi 240%. Kolejne co do udziału wiernych w mszach są parafie Św. Antoniego Padewskiego i Św. Jana Chrzciciela z Okólnej (95%) i Matki Boskiej Wspomożenia Wiernych z ulicy Wodnej (97%). Wszystkie trzy wymienione jednostki to parafie prowadzone przez zakonników. Właśnie ta cecha wydaje się być najważniejszą przy wyjaśnieniu zróżnicowania frekwencji na mszach niedzielnych.

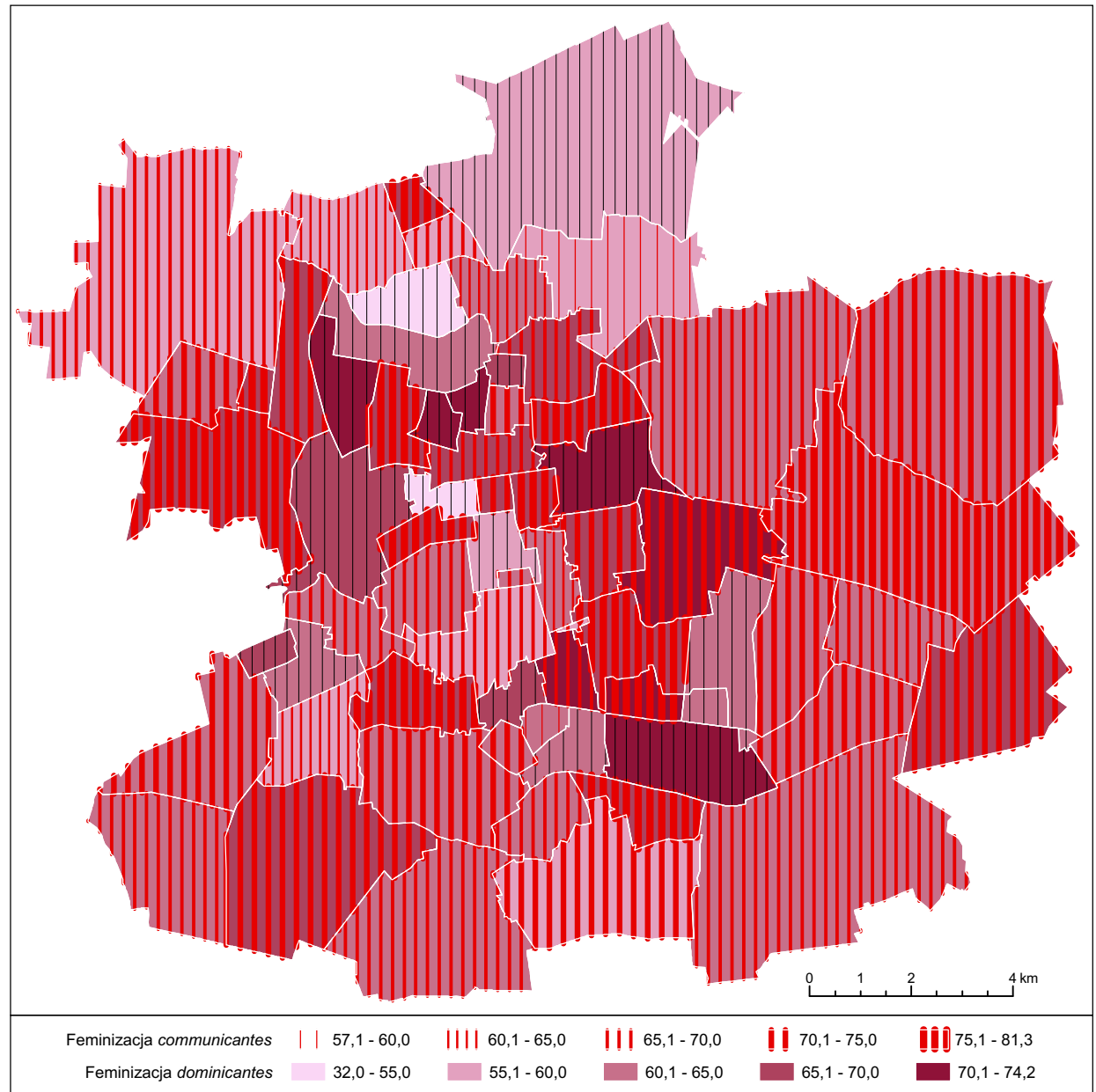
4.9. *Communicantes* według parafii w 2011 r.

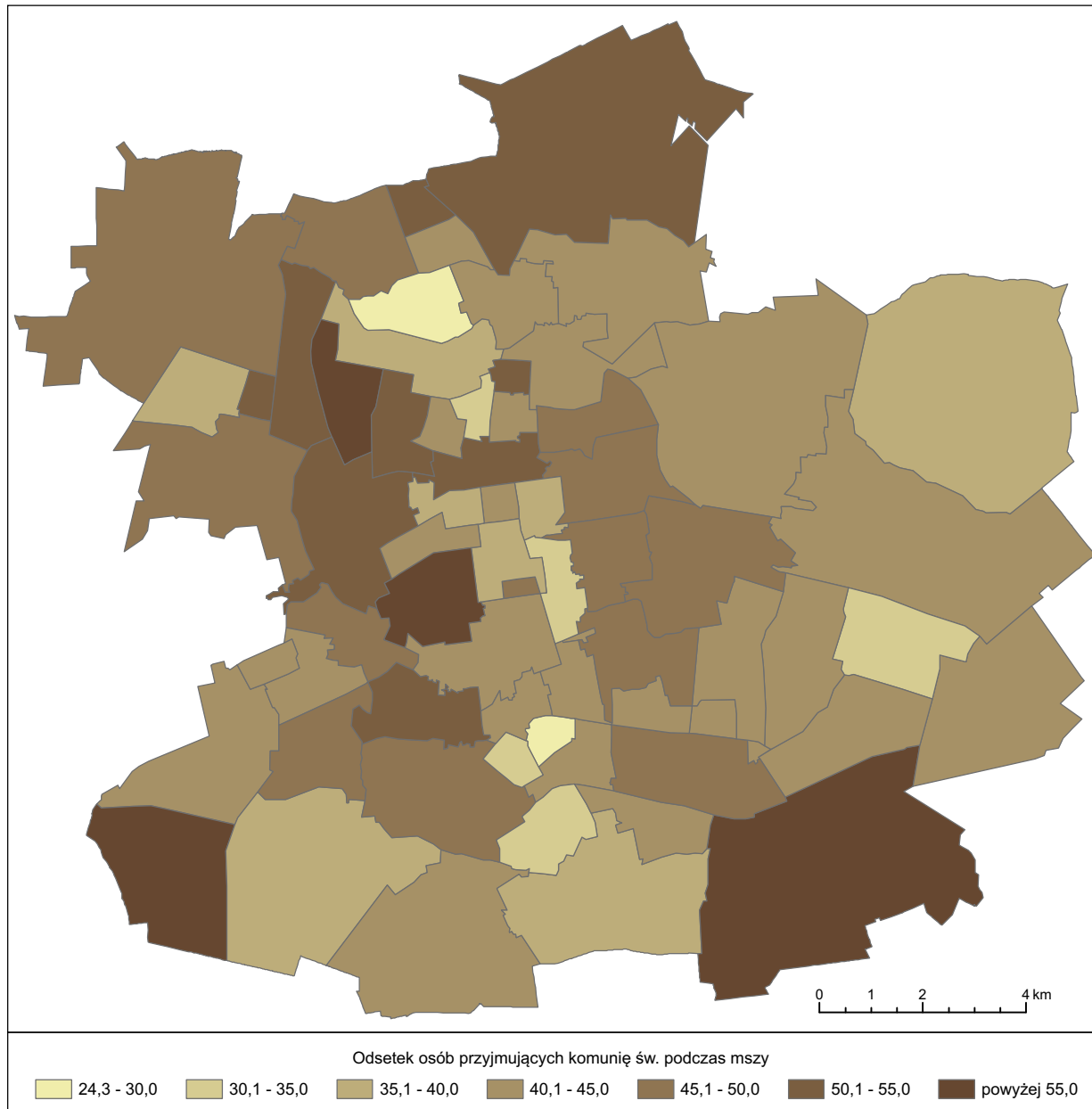
Bardzo ciekawie przedstawia się w Łodzi zróżnicowanie *communicantes* czyli przyjmowanie komunii przez wiernych w Łodzi. *Communicantes* wynosi średnio niecałe 10%. Parafią z największym wskaźnikiem jest parafia oo. jezuitów (109%) – podobnie jak w przypadku *dominantes*. Najmniejsza wartość ujawniona została dla parafii p.w. św. Marka Ewangelisty – 3,8%. Inne parafie z podobnie niskimi wskaźnikami to parafia: św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny (ul. Ogrodowa), Najświętszej Maryi Panny Łaskawej (ul. Goplańska) i Zesłania Ducha Świętego (ul. Piotrkowska). To co je łączy to lokalizacja w przestrzeniach tradycyjnie uznawanych za tzw. trudne (łódzkie enklawy biedy). Były to także parafie o jednych z najmniejszych *dominantes*.

4.10. Feminizacja praktyk religijnych w 2011 r.

Inną charakterystyczną dla Łodzi cechą religijności jest jej ogromna feminizacja, częściowo tylko pochodna feminizacji populacji w ogóle. Odsetek kobiet w mieście wynosił w 2011 r. 54,5%, przeciętny udział w mszach 63,7% a przystępowanie do komunii św. 71,9%. W opisie zjawiska zastosować można także tzw. wskaźnik feminizacji (liczba kobiet przypadająca na 100 mężczyzn). Dla 65 łódzkich parafii w przypadku *communicantes* wynosi on 267,9 a w przypadku *dominantes* 187,3. Najniższe wskaźniki pojawiły się w parafiach p.w. Opieki św. Józefa i św. Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny. Najwyższe w parafiach p.w. Najświętszej Maryi Panny Łaskawej i Chrystusa Odkupiciela. Można przypuszczać, że są to jednocześnie tereny z wyższymi wskaźnikami feminizacji w ogóle trudno jednak odnaleźć w przestrzennym zróżnicowaniu zjawiska jakiejś prawidłowości.

4.11. Jakość religijności

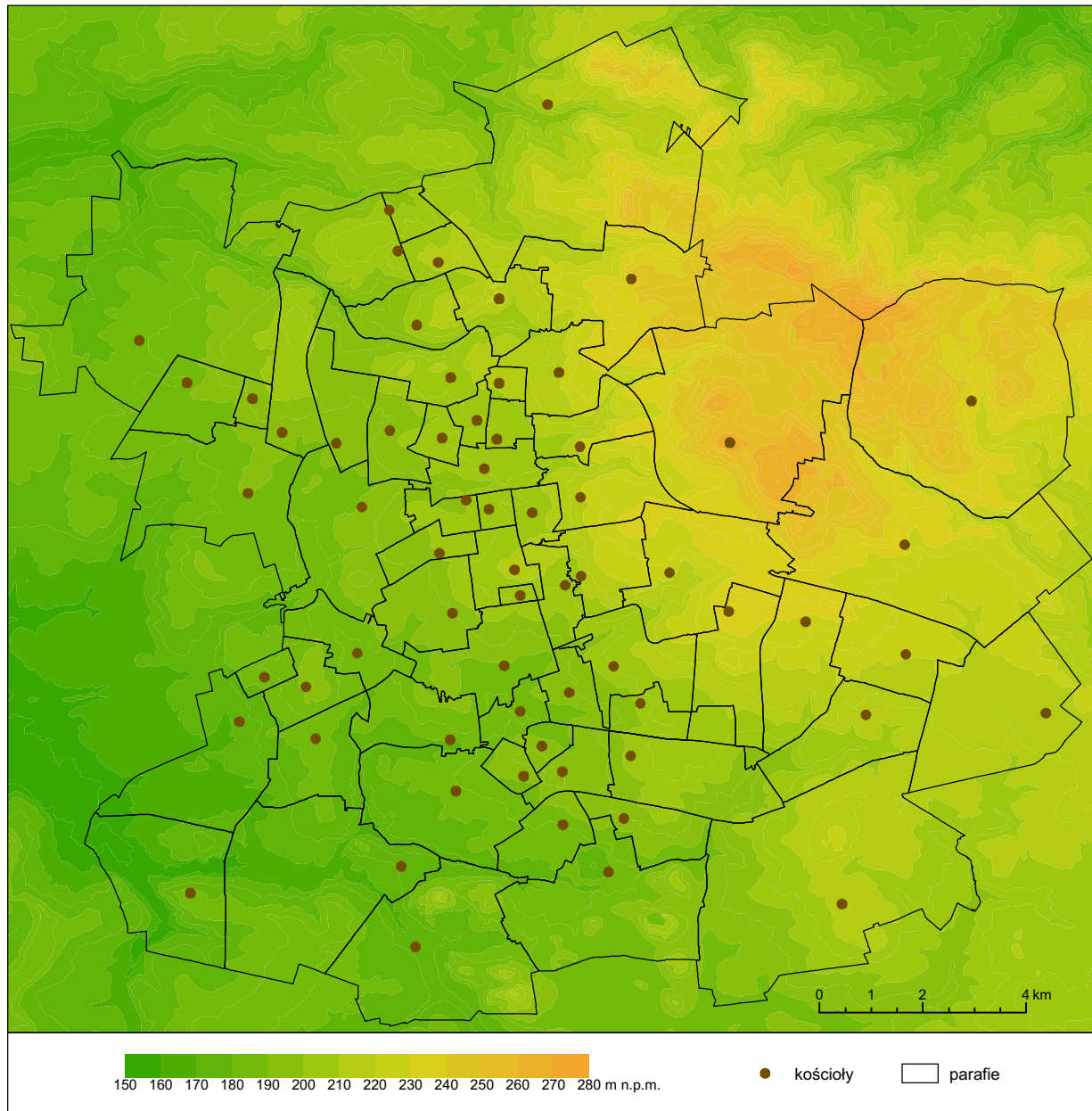

Cechą współczesnej religijności jest spadek udziału w niedzielnych praktykach obowiązkowych przy jednoczesnym wzroście świadomości religijnej tych wiernych, którzy podejmują trud uczestnictwa w tych praktykach. Wychodząc z takiego założenia warto sprawdzić jaki jest udział przyjmujących komunię nie w liczbie wiernych zobowiązanych lecz w liczbie wiernych uczestniczących w mszy. Taki wskaźnik, w dużym uproszczeniu, potraktować można jako wskaźnik jakości religijności. Najmniejsze wartości oscylują wokół 30%. Co ciekawe najmniejsza wartość (25%) pojawiła się w parafii prowadzonej przez oo. franciszkanów z ul. Rzgowskiej. Inne parafie w tej grupie to parafia: pw. Opieki św. Józefa (ul. Liściasta), Błogosławionego Papieża Jana XXIII (al. Hetmańska), Najświętszej Maryi Panny Łaskawej (ul. Goplańska) i Najświętszej Maryi Panny Matki Odkupiciela (ul. Jutrzenki). W tym przypadku trudno znaleźć prawidłowości i odpowiedzieć na pytanie o przyczyny takiego stanu rzeczy. Bez dalszych analiz jakościowych trudno także wyjaśnić dlaczego w innych parafiach pojawiły się bardzo wysokie wskaźniki. Parafie te, to: św. Michała Archanioła (ul. Rysownicza), Zesłania Ducha Świętego (ul. Łasko-wice), św. Rafała Kalinowskiego (ul. św. Rafała Kalinowskiego), Matki Boskiej Zwycięskiej (ul. Łąkowa) i Chrystusa Odkupiciela (ul. Żubardzka). Przyjmujący tam komunię św. stanowią od 53 do 63% uczestniczących w mszy. Pewne spekulacje poczynić można jedynie w przypadku parafii Matki Boskiej Zwycięskiej – kościół parafialny jest sanktuarium, stąd zapewne większa liczba przyjmujących komunię.

5. Współczesna Łódź - kościoły parafialne

5.1. Lokalizacja kościołów na tle ukształtowania terenu

Przy lokalizacji świątyń, i miejsc kultu w ogóle, szczególne znaczenie miało ukształtowanie terenu. Najchętniej miejsca takie wyznaczano w trudno, lub z wysiłkiem, dostępnych przestrzeniach. Naturalną lokalizacją były góry bądź wzniesienia. W Łodzi ze względu na warunki naturalne takie możliwości są znacznie ograniczone. Jedynie kościół p.w. Matki Bożej Różańcowej na Stokach wyraźnie góruje nad okolicą. Zaledwie 5 świątyń posadowionych jest na wysokości powyżej 230 m.n.p.m. Z drugiej stron nie ma świątyń zlokalizowanych wyraźnie w niecka lub dolinach poniżej 150 m.n.p.m.

5.2. Łódzkie kościoły na tle sieci drogowej miasta

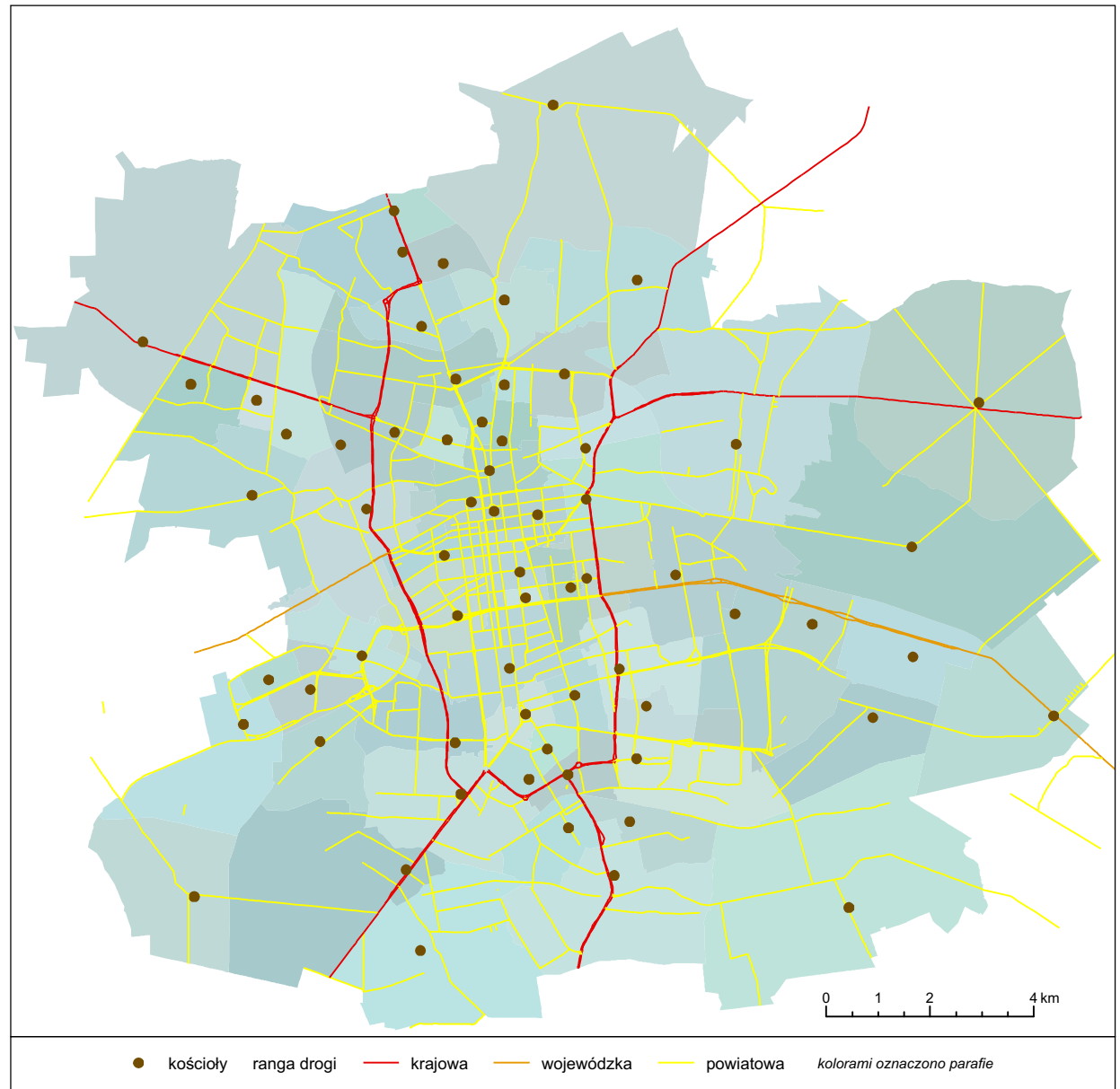
Roźmieszczenie kościołów w Łodzi ma charakter pasowy. Wyznaczyć można ciągi lokalizacji, w ramach których odległość od jednego do drugiego obiektu nie przekracza 2 km. Najbardziej rozbudowany z takich pasów przebiega przez środek Łodzi na osi N–S. można także wyznaczyć drugi pas o kierunku NW–SE. Podobne skupienie odnajdziemy w części środkowo-wschodniej miasta. Układy te odpowia-dają ciągom komunikacyjnym. Pierwszy to ulice Zgierska–Piotrkowska–Rzgowska, drugi Aleksandrowska–Brzezińska i trzeci ulica Pabianicka. Bardzo szczególną lokalizację ma kościół w Nowosolnej. Znajduje się on dokładnie u zbiegu wszystkich czterech osi osiedla przy Rynku. Podobny charakter ma lokalizacja kościoła św. Teresy od Dzieciątka Jezus i św. Jana Bosko.

Nie wszystkie kościoły lokalizowane są jednak tuż przy głównych ulicach. Częściej znajdują się one w bezpośrednim zasięgu głównych ciągów. Tylko do jednego kościoła w Łodzi nie da się bezpośrednio dojechać samochodem – kościół p.w. Trójcy Przenajświętszej przy ul. Grota Roweckiego. Przy większości kościołów znajdują się parkingi, w tym przy 26 obiektach na działkach tuż przy kościołach.

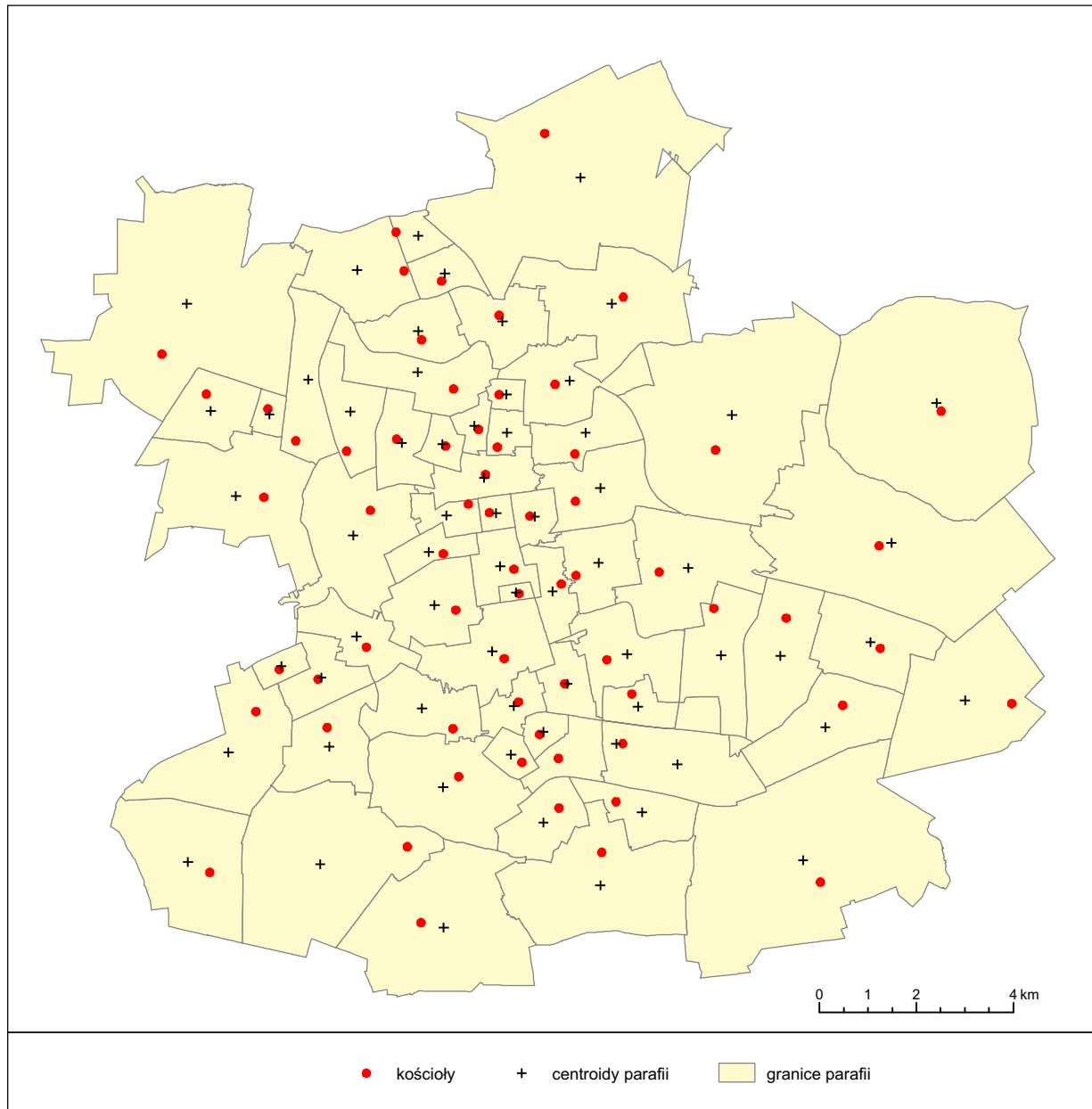
Położenie kościoła przy ruchliwej arterii ma jednak i drugi wymiar – ekspansywna strefa *profanum* graniczy często bezpośrednio ze strefą *sacrum* w ścisłym tego słowa znaczeniu. Przejście z jednego wymiaru do drugiego to jedynie otwarcie drzwi i przekroczenie progu kościoła. W takich miejscach wyraźnie zachodzą na siebie obszary dźwiękowe – hałas ulicy wdziera się do kościoła, dźwięki towarzyszące mszom lub nabożeństwom słyszalne są na ulicy.

Strefa buforowa, obszar przejścia ze świeckiego do świętego pojawia się w Łodzi jedynie w przypadku 10 kościołów. Nie są to obiekty lokowane tylko na największych działkach. Choć mało jest kościołów „odsuniętych” od ciągów komunikacyjnych to jednak w przypadku 48 obiektów można wyznaczyć granicę między pierwszą strefą *sacrum* (teren przykościelny) a tym co *sacrum* nie jest – wybudowano tam ogrodzenia. Pełnią one nie tylko funkcje ochronne, ale wyznaczają jednocześnie obszar, w którym wymagane jest określone zachowanie, któremu na towarzyszy cisza i skupienie, i w którym często manifestuje się religijność np. podczas procesji.

Jeżeli przyjąć, że lokalizacja przy głównej ulicy jest miarą znaczenia obiektu w układzie urbanistycznym to powiedzieć można, że w Łodzi mniej niż połowa świątyń urasta do miana znaczących w krajobrazie – 29. W okresie PRL-u było to świadome działanie władz. Kościoły nie mogły być wtedy dominantami krajobrazu (Grymin, 2009). W latach 1945–1988 zaledwie 5 świątyń stanęło przy głównych ulicach. Kościoły budowane na dużych osiedlach mieszkaniowych „wpychano” między bloki lub wygospodarowywano działki w strefach usługowych.

5.3. Centroidy parafii a lokalizacja kościołów

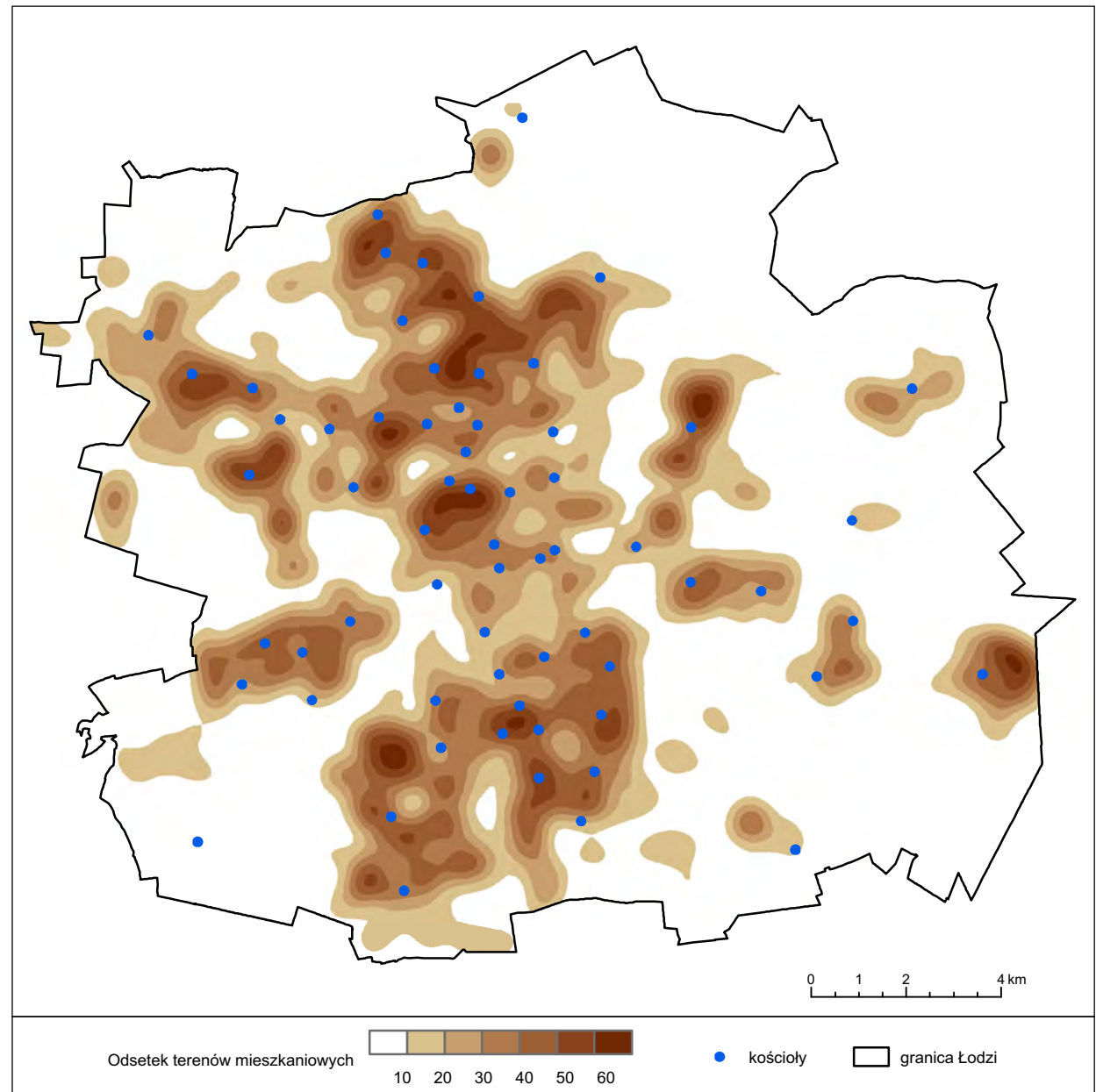

Centroidy parafii to nic innego jak geometryczne środki parafii. W idealnej, a raczej niczym nie wypełnionej przestrzeni, np. tam gdzie tworzy się dopiero krajobraz kulturowy a budowa świątyni jest priorytetowa, ich wyznaczenia miałyby kapitalne znaczenie. Wybudowanie kościoła w samym środku parafii oznaczałoby przecież, że oddziałuje on na cały obszar w podobny sposób i jest tak samo dostępny. W rzeczywistości w analizie uwzględnić trzeba jednak istniejące pokrycie terenu, a gdy mowa o dostępności świątyni należy wziąć pod uwagę sieć dróg i bariery przestrzenne.

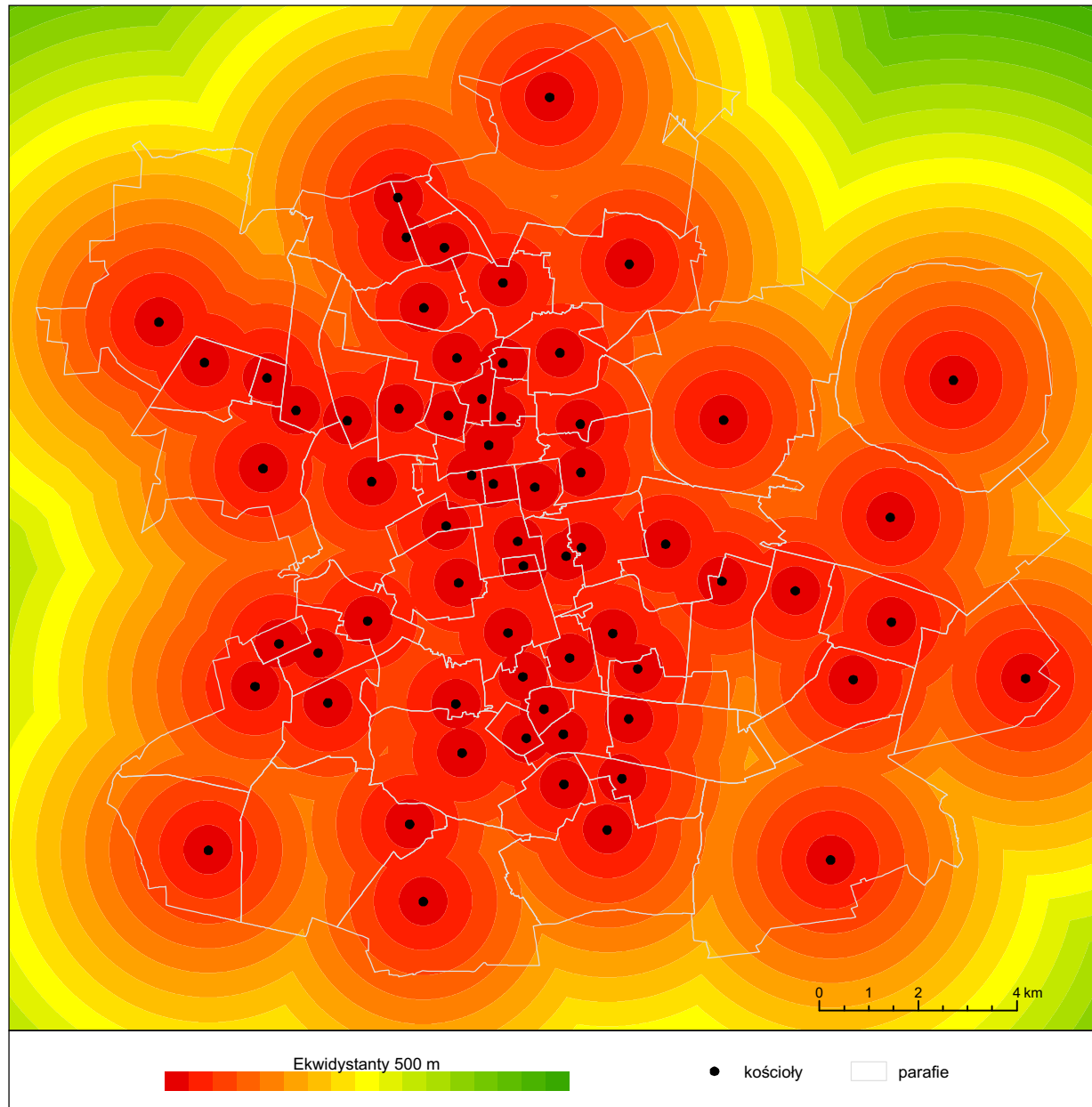
W Łodzi zaledwie 16 świątyni wybudowano w samym centrum parafii. Są to parafie erygowane jeszcze przed wojną jak i te utworzone w ostatnich dekadach. Nie ma także żadnych prawidłowości jeśli chodzi o datę budowy kościołów. W kilku przypadkach mamy do czynienia z lokowaniem kościołów na granicach parafii. Tak jest choćby na Radogoszczu w parafiach Najświętszej Marii Panny Królowej Polski i Najświętszej Maryi Panny Łaskawej. Taka lokalizacja może pociągać za sobą pewne konsekwencje. Sprzyja ona zjawisku *churchingu* i w konsekwencji prowadzi do rozluźnienia więzów z parafią jako jednostką terytorialną i społecznością lokalną. Jak potwierdzają badania coraz mniej osób ma poczucie wspólnoty i przynależności do parafii (por. Klima 2011).

5.4. Lokalizacja kościołów a gęstość zabudowy mieszkaniowej

Lokalizacja łódzkich kościołów nawiązuje do rozmieszczenia terenów mieszkaniowych. Można wyznaczyć trzy zasadnicze osie urbanistyczne - N-S Zgierska-Piotrkowska-Rzgowska, W-E Brzezińska-Aleksanrowska i Konstantynowska-Rokicińska. Przeważająca liczba kościołów (50) znajduje się na obszarach o gęstości zabudowy do 20%, tylko jeden w ścisłym śródmieściu (gęstość powyżej 50%), pięć innych w przedziale 30–50%. Co piątą świątynię zlokalizowano, tam gdzie gęstość terenów mieszkaniowych nie przekracza 10%. Są to oczywiście obszary peryferyjne miasta. W tej liczbie jest 6 na 25 kościołów, których budowę rozpoczęto po 1989 r., tak więc czas inwestycji nie ma tu znaczenia (Klima 2010a).

5.5. Ekwidystanty od kościołów

U zarania łodzi przemysłowej liczba kościołów w mieście zdecydowanie nie odpowiadała liczbie wiernych. Obecnie, jak wynika z badań ankietowych, łodzianie oceniają liczbę świątyń jako wystarczającą. Można nawet pokusić się o parafrazę definicji miasta i powieścić, że miasto to miejsce, w którym gdy wyjrzeć z wieży jednego kościoła widać inny kościół.

To gdzie i w jakiej odległości od siebie znajdują się świątynie regulują władze Kościelne. Zaleca się by w miastach kościoły parafialne znajdowały się w odległości, którą wierny może pokonać w czasie do 30 minut. W zależności od środka komunikacji oznacza to odległość – dla pieszych 2 km, dla rowerów 4 km, dla samochodów 10 km i dla autobusów 5 km.

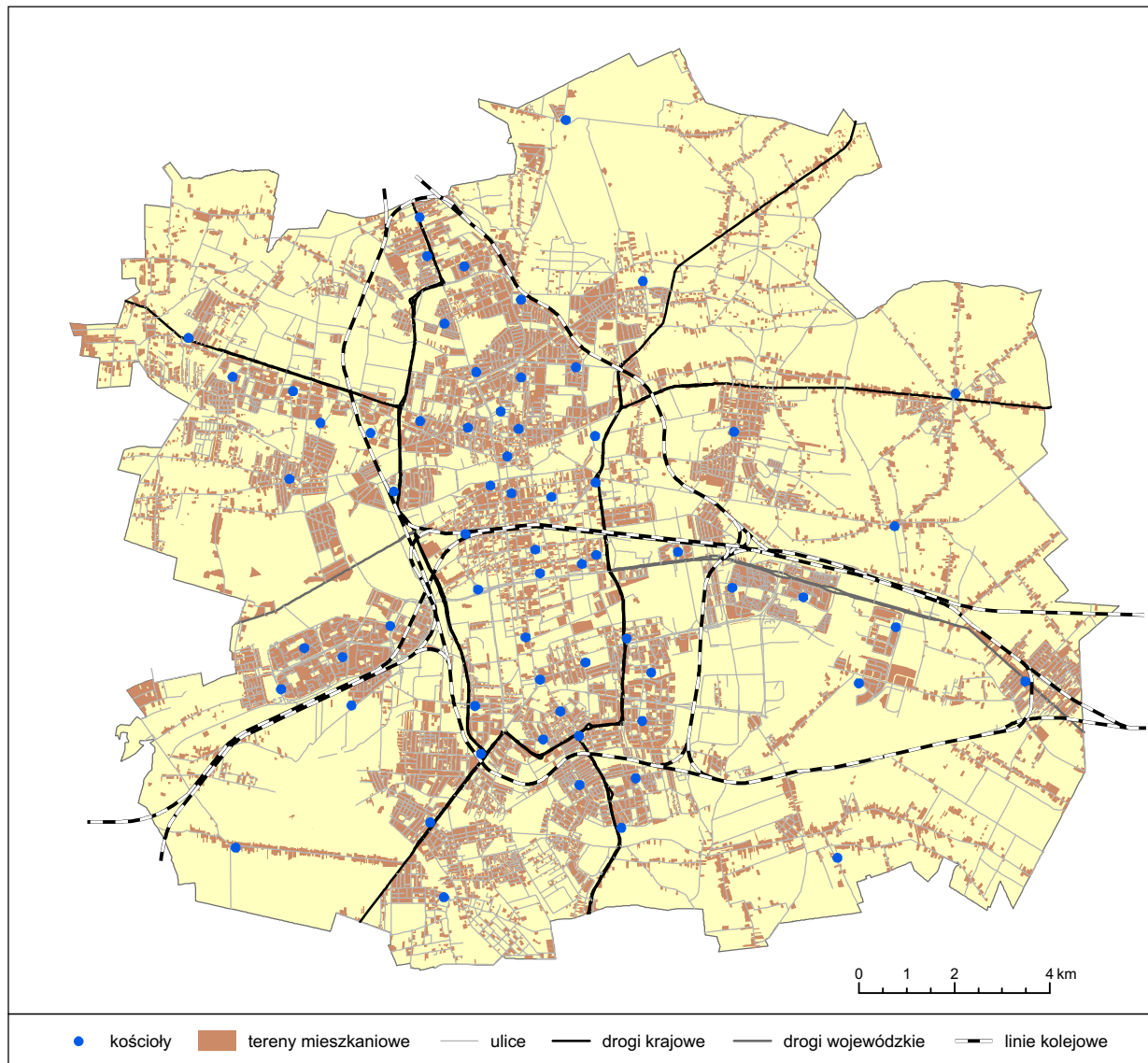
W Łodzi, w przypadku 22 świątyń dostępność mierzona odległością w metrach od granic parafii nie przekracza 1000. Dla najmniejszej łódzkiej parafii (p.w. Najświętszego Imienia Jezus) odległość ta nie przekracza 300 metrów. Niewiele większa odległość dzieli kościół oo. jezuitów od innej zlokalizowanej przy ul. Sienkiewicza świątyni – kościoła p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego – ok. 400 metrów. Inne podobne przypadki to kościoły p.w. Świętych Piotra i Pawła (ul. Nawrot) oraz matki Boskiej Wspomożenia Wiernych (ul. Wodna).

5.6. Bariery dostępności do kościołów

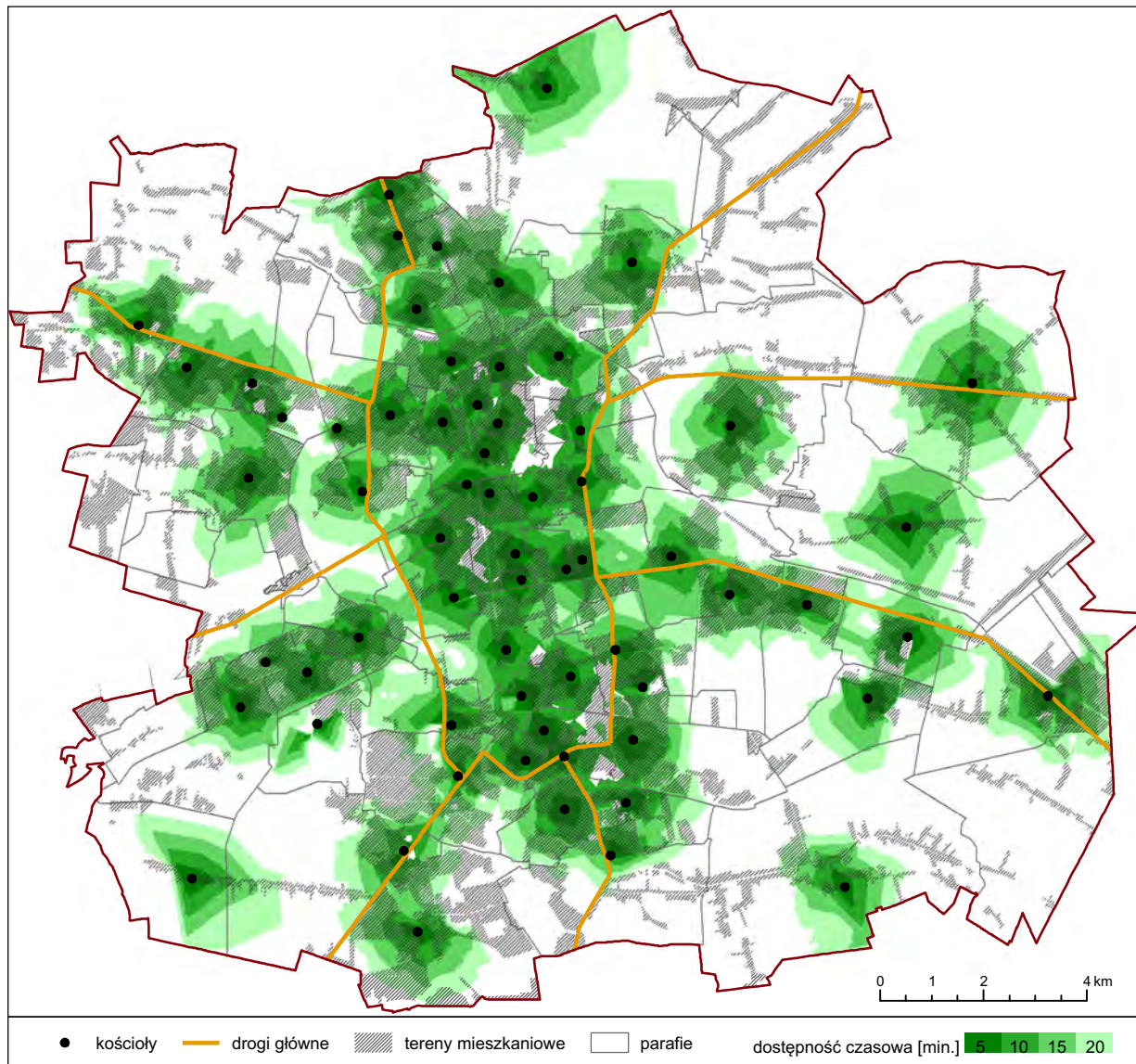
Przy lokalizacji kościołów i wyznaczaniu granic parafii powinno brać się pod uwagę również potencjalne bariery urbanistyczne mogące utrudniać przemieszczanie się wiernych lub powodować brak spójności terytorialnej parafii. Takimi barierami są np. rzeki, trasy kolejowe lub trasy szybkiego ruchu (Grabowski 1981). W przypadku Łodzi można mówić jedynie o dwóch ostatnich elementach. Tym co w zasadniczy sposób do dzisiaj determinuje układ urbanistyczny i funkcjonalny miasta jest przebieg tzw. kolei obwodowej. Podział administracyjny Kościoła katolickiego jest tylko częściowo dopasowany do niej. Część parafii wyznaczono tak, że tory kolejowe przecinają ich obszary. Oczywiście w ocenie uwzględnić należy także rozmieszczenie terenów mieszkaniowych i lokalizację świątyni. Do parafii, które są rozdzielone i w których z tego powodu mogą zmienić się miejsca odbywania praktyk przez wiernych należy na pewno parafia p.w. św. Kazimierza. Wyraźną barierę w dostępie do świątyni stanowić mogą tory kolejowe (linia Łódź–Warszawa) i trudna do pokonania dwupasmowa ulica Rokicińska. Wydaje się, że wierni mieszkający po południowej stronie ulicy wybiorą raczej kościół p.w. św. Alberta Chmielowskiego (ul. Bartoka). Podobnie jest w przypadku parafii p.w. św. Apostołów Piotra i Pawła podzielonej tą samą linią kolejową i ulicą Kopcińskiego. Mieszkańcy osiedla Radiostacja położonego w północno-wschodniej części parafii nie tylko szybciej, ale i łatwiej dotrą do kościoła św. Teresy niż do swojego parafialnego. By zapobiec „odpływowi” wiernych z tej części parafii w niedzielę przed mszą świętą podstawiany jest na ul. Narutowicza bezpłatny autobus dowożący chętnych do kościoła.

Kolej obwodowa przecina jeszcze parafie p.w. św. Najświętszej Eucharystii, Najświętszej Maryi Panny Królowej Polski i Zesłania Ducha Świętego (Łaskowice). Lokalizacja kościołów dopasowana jest w tym przypadku jednak do rozmieszczenia terenów mieszkaniowych i tory kolejowe nie stanowią bariery wyraźnej bariery urbanistycznej. Inne parafie położone w na trasie kolei obwodowej to parafia p.w. Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny i św. Franciszka z Asyżu. Tu przeszkoda „kolejowa” niwelowana jest przez korzystną lokalizację kościołów przy głównych ulicach.

Bariery mają często charakter względny. To co stanowi przeszkodę dla małego dziecka lub osoby starszej często nie jest w ogóle zauważalne przez sprawnego, dorosłego człowieka. Taką sytuację zaobserwować można na osiedlach Zarzew i Dąbrowa w parafiach św. Anny i Trójcy Przenajświętszej. Bariere w dostępie do kościoła św. Anny stanowi ruchliwa ulica Przybyszewskiego i aleja Śmigłego-Rydza.

5.7. Dostępność kościołów – ruch pieszy ze średnią prędkością 5 km/h

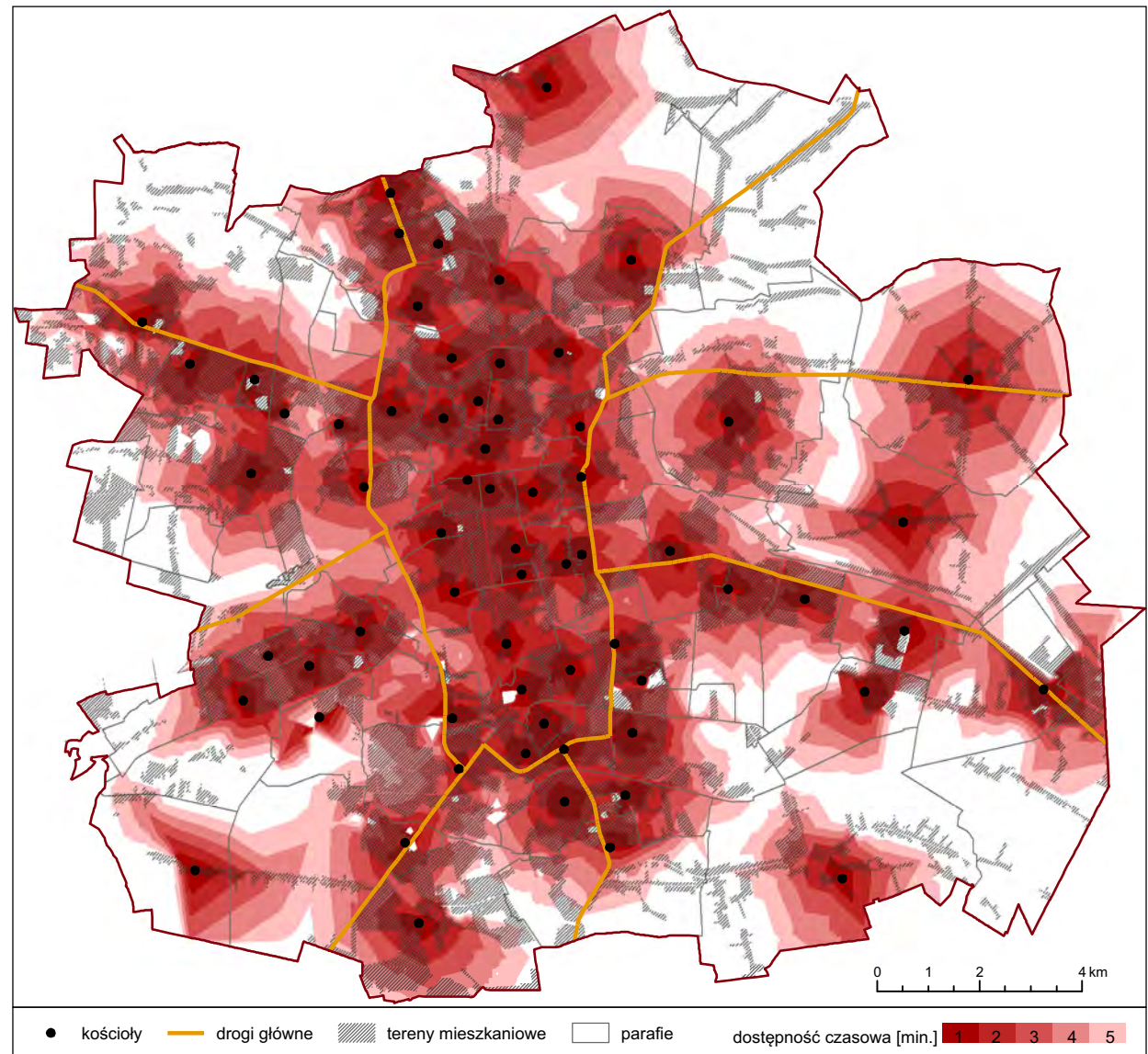
Dostępność kościołów w mieście jest bardzo dobra. Większość wiernych dociera lub może dotrzeć do swojego kościoła parafialnego pieszo, a czas dojścia do świątyni nie zajmie więcej niż, tak jak zalecają władze kościelne, do 20–30 minut. Poza tym zasięgiem pozostaje stosunkowo niewielka część terenów mieszkaniowych w Łodzi. Są to głównie obszary peryferyjne miasta – np. parafie p.w. Świętego Franciszka z Asyżu i Świętego Józefa Oblubieńca Najświętszej Maryi Panny. Wyjątkiem są zamknięte (lub częściowo zamknięte) w granicach kolei obwodowej i głównych arterii Łodzi grupy parafii – p.w. Dobrego Pasterza, Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny, Opatrzności Bożej, św. Elżbiety Węgierskiej i bł. Anastazego Pankiewicza oraz Podwyższenia Świętego Krzyża i Matki Boskiej Zwycięskiej. Tereny, których mieszkańcy mają więcej niż 20 min. marszu do kościołów parafialnych stanowią wspólne pogranicza wymienionych dwóch grup parafii. Podane wartości czasowe uzyskano mierząc dojście istniejącymi ulicami – stąd też wieloboczny kształt izochron

5.8. Dostępność kościołów – ruch samochodowy ze średnią prędkością 30 km/h

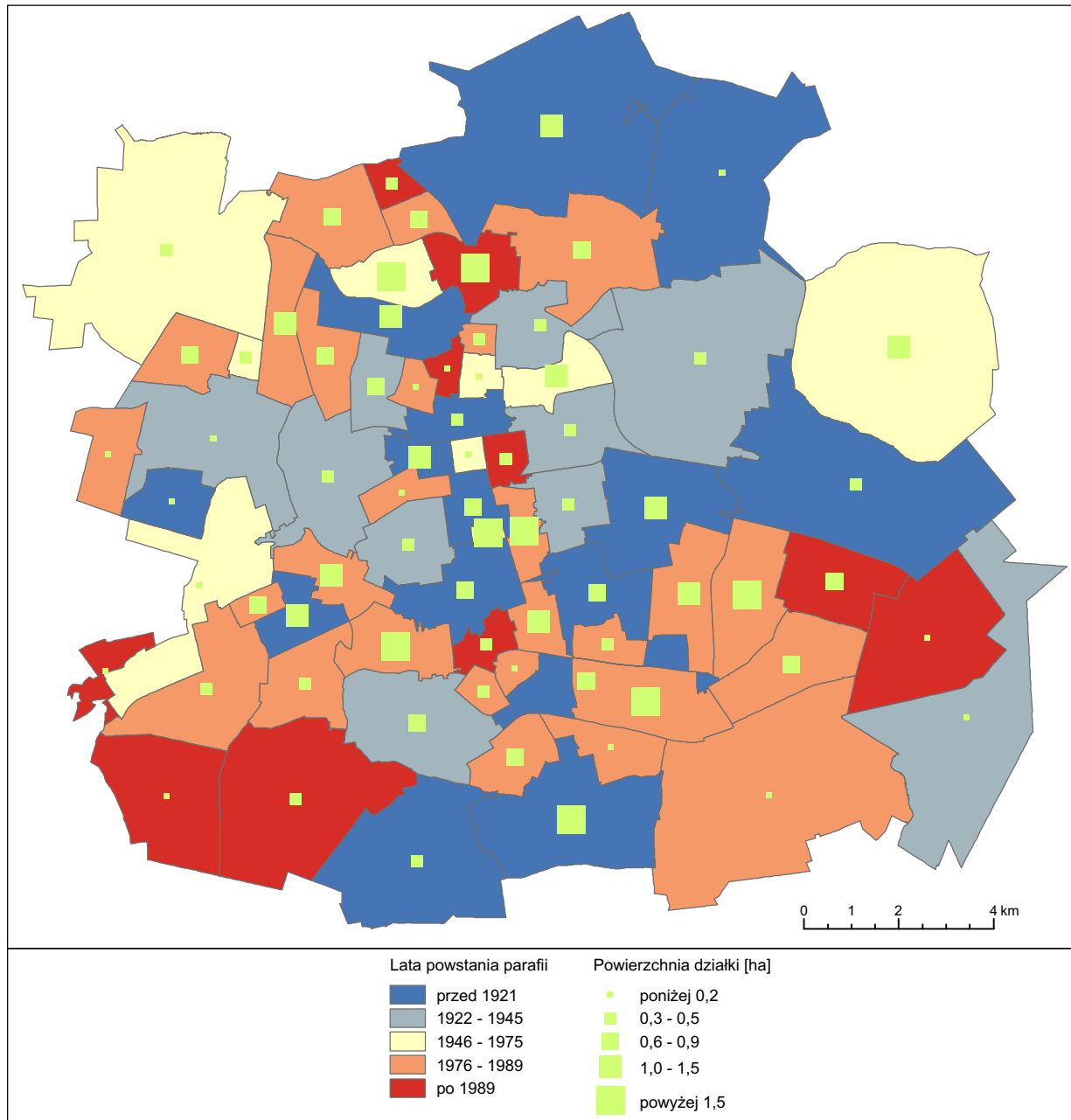
Gdy rozpatrywać dostępność za pomocą środków lokomocji takich jak np. samochód, okaże się, że poza 5. minutowym zasięgiem znajduje się niezwykle mało terenów mieszkaniowych. Są to prawie wyłącznie obrzeża Łodzi. Poza jednym, wszystkie kościoły mają w zasięgu krótkiej podróży samochodem inną świątynię katolicką. Wspomniany wyjątek stanowi położona w południowo-wschodniej części miasta parafia pw. Świętego Rafała Kalinowskiego.

Bliskie położenie kościołów względem siebie, i co za tym idzie stosunkowo łatwy do nich dostęp, sprzyja zjawisku popularnie nazywanemu *churchingiem*. Oznacza to, że wierni biorą udział w praktykach obowiązkowych (np. w niedzielnych mszach) w kościele innym niż parafialny. Decyzja o odwiedzeniu innego kościoła zazwyczaj podyktowana jest jakością i ilością usług świadczonych w parafii i poza nią. Zjawisko to tłumaczy np. znacznie wyższe od przeciętnej dla miasta *dominicantes* w parafiach prowadzonych przez zakonników (Klima 2011a).

Kształt izochron na mapie obok jest pochodną układu sieci drogowej – pomierzono czas dojazdu istniejącymi ulicami.

5.9. Powierzchnie działek a okres erygowania parafii

Wielkość działek, na których znajdują się kościoły znacznie się różni – od 0,07 ha (kościół p.w. Dobrego Pasterza) do prawie 3 ha (kościół p.w. św. Wincentego Pallotiego). Średnia powierzchnia wyniosła 0,77 ha. Oznacza to że tereny zajęte pod budowlę sakralne Kościoła katolickiego stanowią 1,7% obszaru całego miasta.

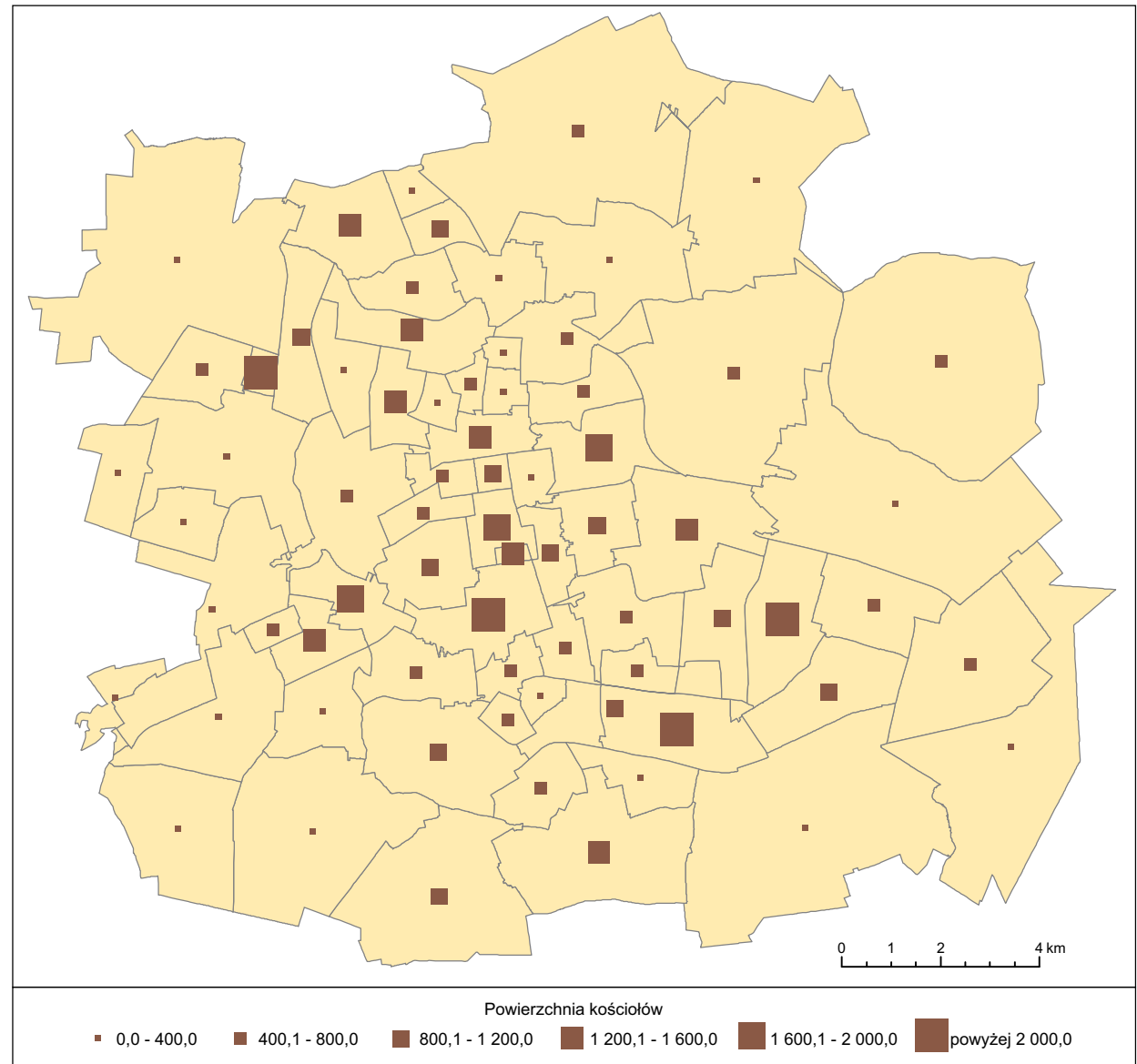
Wielkości działki nie determinuje ani rok budowy kościoła czy erygowania parafii, ani jego położenie. Nie ma zatem znaczenia czy świątynia znajduje się na obrzeżach miasta czy w centrum. Jedną z większych działek należy do parafii p.w. Najświętszego Imienia Jezus znajdującej się w samym centrum miasta przy ul. Sienkiewicza. Naturalnie pamiętać należy, że była ona lokowana w czasach gdy obszar ten nie stanowił jeszcze śródmieścia.

Własnością Kościoła katolickiego w Łodzi są jeszcze inne tereny. Łączna powierzchnia działek należących do parafii, zakonów i Archidiecezji wynosi 1543 ha. Stanowi to ponad 5% obszaru miasta (Dzieciuchowicz i in. 2004).

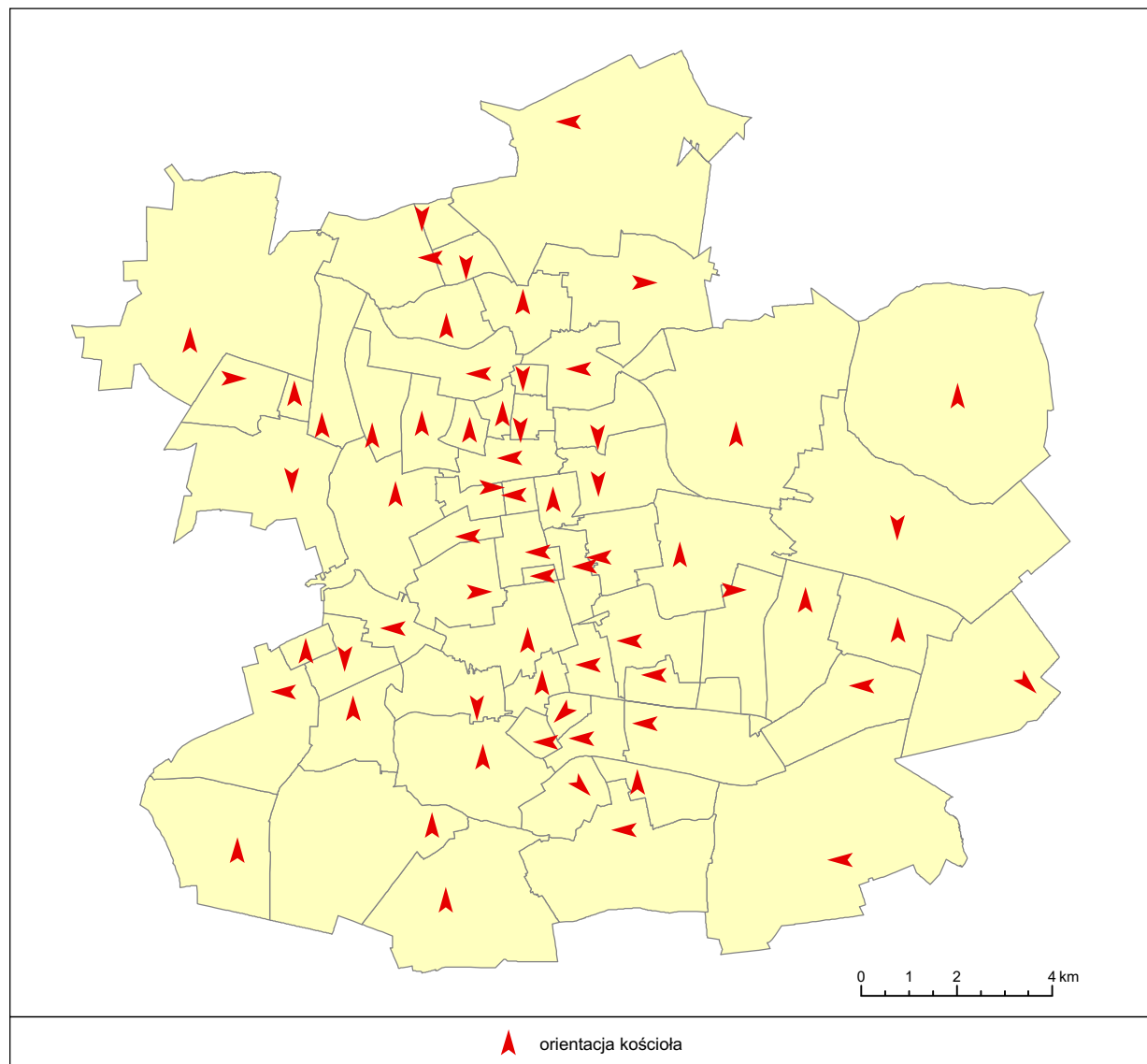
5.10. Powierzchnia kościołów

Powierzchnie łódzkich kościołów są bardzo zróżnicowane. Od wieku kościoła zależy także jego wielkość. Obiekty budowane szczególnie w okresie PRL-u były bardzo duże. Pamiętać należy, że w tym okresie wydawano niewiele zgód na budowę kościołów i że nowe świątynie miały często obsługiwać kilkudziesięcioletnie parafie. Do roku 1918 średnia wielkość łódzkiego kościoła wynosiła niecałe 1000 m². W okresie do końca II wojny metraż jeszcze spadł (774,7 m²). Po 1945 r. zaczęły powstawać duże świątynie. Dwie wybudowane do 1972 r. miały powierzchnie przekraczające 1600 m². Przeciętna dla kolejnego okresu nieco spadła, była ciągle jednak bardzo wysoka, przy bardzo dużym zróżnicowaniu metrażu poszczególnych obiektów. Dopiero po 1992 r. zaczęto budować mniejsze kościoły – przeciętna powierzchnia ok. 603 m². Wpływ mają tu przede wszystkim warunki ekonomiczne, zmieniająca się (spadająca) religijność łódzian oraz nasycenie obiektami. Dzisiaj przeciętny łódzki kościół ma powierzchnię ok. 910 m². Budynki są bardzo zróżnicowane pod względem wielkości. Największy jest kościół p.w. św. Maksymiliana Marii Kolbego – 4628,20 m², najmniejszy p.w. św. Michała Archanioła – 66,40 m².

Większość łódzkich kościołów to obiekty jednokondygnacyjne. Tylko pięć ma dwie kondygnacje, a największy łódzki kościół – trzy. Takie rozplanowanie daje możliwość prowadzenia w tym samym czasie mszy i np. innych nabożeństw. Więcej niż jedna kondygnacja pojawia się w kościołach o największej powierzchni.

5.11. Orientacja łódzkich kościołów

Można przypuszczać że podobne jak w przypadku wielkości działek uwarunkowania szczegółowe decydują o orientacji kościoła. Jest ona (orientacja) ważna z punktu widzenia teologicznego. Przez tysiące lat (nie tylko w katolicyzmie) wyznaczała kierunki rozumienia przestrzeni sakralnej i świętej. Samo słowo orientacja niesie ze sobą informacje o zachowaniu w świecie – patrzeć na wschód. Orientacja kościołów oznacza więc lokowanie ich na osi E/W. W Łodzi taką orientację mają 34 obiekty. Aż 24 świątynie posadowione są na osi N/S. Podobnie jak poprzednio nie można wskazać tu na związek z czasem budowy kościoła. Nie ma też związku z wielkością działki i położeniem kościoła w mieście (centrum lub peryferie). Decydują zatem szczegółowe warunki urbanistyczne – np. położenie względem ciągów komunikacyjnych lub istniejącej zabudowy.

Najważniejszymi elementami świątyni są ołtarz i tabernakulum. Zasady ich konstrukcji i umieszczenia w świątyni, podobnie resztą jak i zasady budowy kościołów w ogóle, są szczegółowo określone w odpowiednich instrukcjach Episkopatu, te z kolei zależą od norm wypracowanych przez Sobór Watykański II. Nie oznacza to całkowitego ujednoczenia wyglądu kościołów w Polsce. Z całą pewnością można jednak powiedzieć, że we wszystkich świątyniach ołtarz jest punktem centralnym i skupiającym wzrok wiernych. Widoczność tego miejsca z nawy głównej jest we wszystkich łódzkich kościołach doskonała. Bardzo różna jest jednak umiejscowienie ołtarzy względem stron świata. Tradycyjna pozycja, strona wschodnia, pojawia się tylko w 24 przypadkach. Bardzo tradycyjnie usytuowane jest tabernakulum – w ołtarzach lub ścianach za ołtarzem głównym – 41 przypadków.

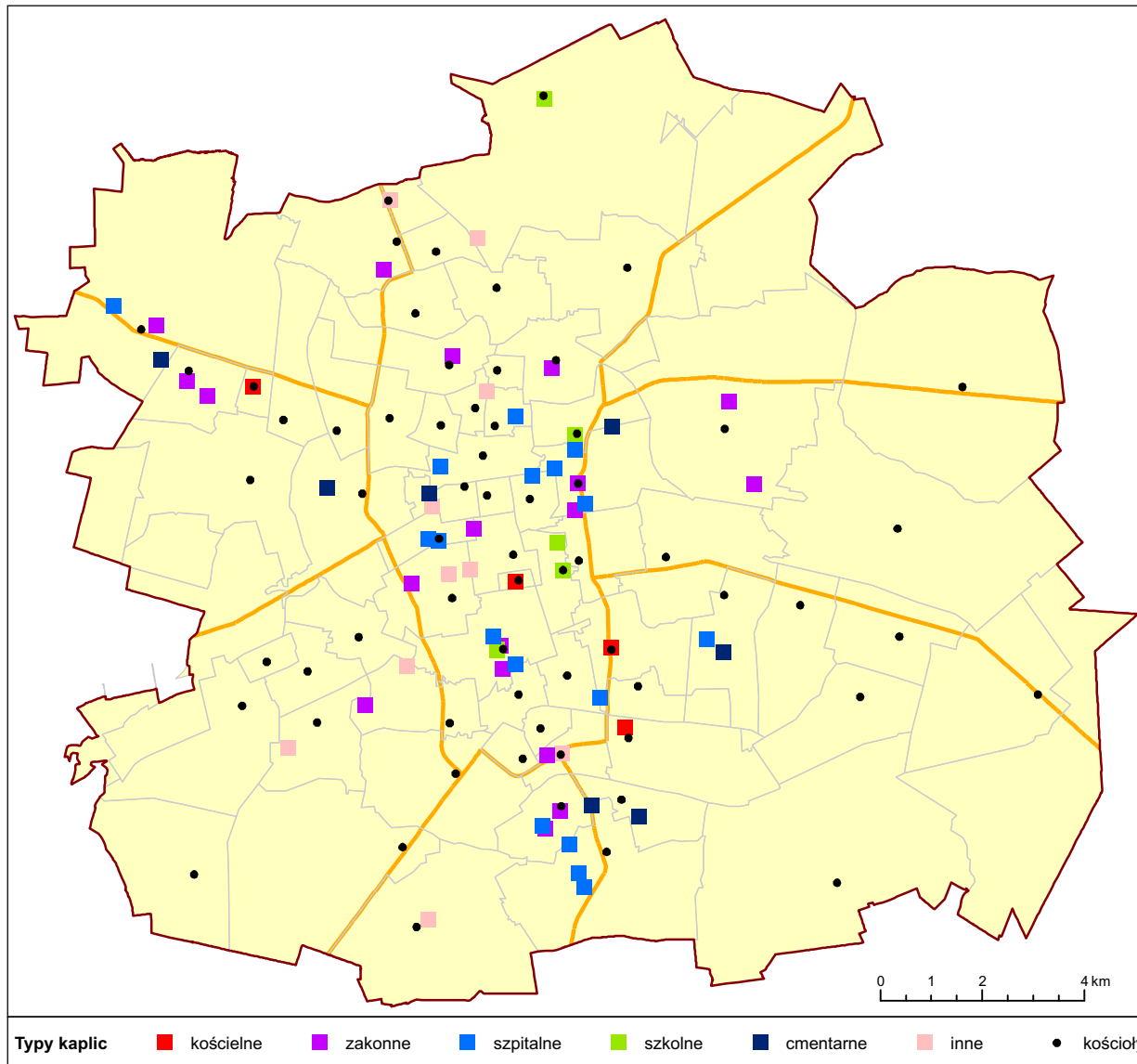
Okres rozpoczęcia budowy kościoła a jego orientacja

Rok rozpoczęcia budowy kościoła	Orientacja				Ogółem
	E/W	N/S	NW/SE	SE/NW	
Do 1918	11	2	0	1	14
1918–1945	5	7	0	1	13
1945–1972	1	1	0	0	2
1972–1992	10	9	0	0	19
Po 1992	7	5	1	3	17
Ogółem	34	24	1	5	65

6. Inne elementy infrastruktury sakralnej

6.1. Kaplice i kościoły nie-parafialne

Poza kościołami parafialnymi na terenie Łodzi zawsze działały kaplice i kościoły filialne. Miały one różny charakter. Wcześniej wspomiano już np. o chojeńskiej filii kościoła w Mileszkach – kościele p. w. św. Wojciecha, czy też kaplicy przy ul. Niciarnianej. W 1947 r. było takich obiektów tylko 14. W roku 1955 władze państwowe „doliczyły się” 8 kaplic publicznych, 9 szpitalnych, 10 domowych, 7 cmentarnych i 21 wewnętrznych (Przybysz 2007).

Obecnie na terenie miasta zlokalizowanych jest 80 kaplic. Siedem z nich to kaplice cmentarne, 4 działają przy kościołach parafialnych, 23 w domach zakonnych, zgromadzeniach i klasztorach. Aż 27 kaplic znajduje się w szpitalach i domach opieki, kolejnych 10 to kaplice szkolne i seminaryjne. Warto w tym miejscu przypomnieć zapisy prawa kanonicznego (Kan. 1223–1229). Mówi ono, że kaplica jest miejscem sprawowania kultu, za pozwoleniem ordynariusza, przeznaczonym dla określonej grupy wiernych, ale do którego mogą przychodzić także inne osoby. Mimo że kaplice nie są poświęcone podczas specjalnych obrzędów to jednak pozostają miejscami zarezerwowanymi jedynie dla kultu i „wyłączonymi z wszelkiego użytku domowego”.

W Łodzi działają jedynie dwa kościoły nie służące wiernym parafii terytorialnych. Są to znajdujący się na ulicy św. Jerzego kościół garnizonowy i kościół Duszpasterstwa Środowisk Twórczych z ulicy Skłodowskiej–Curie.

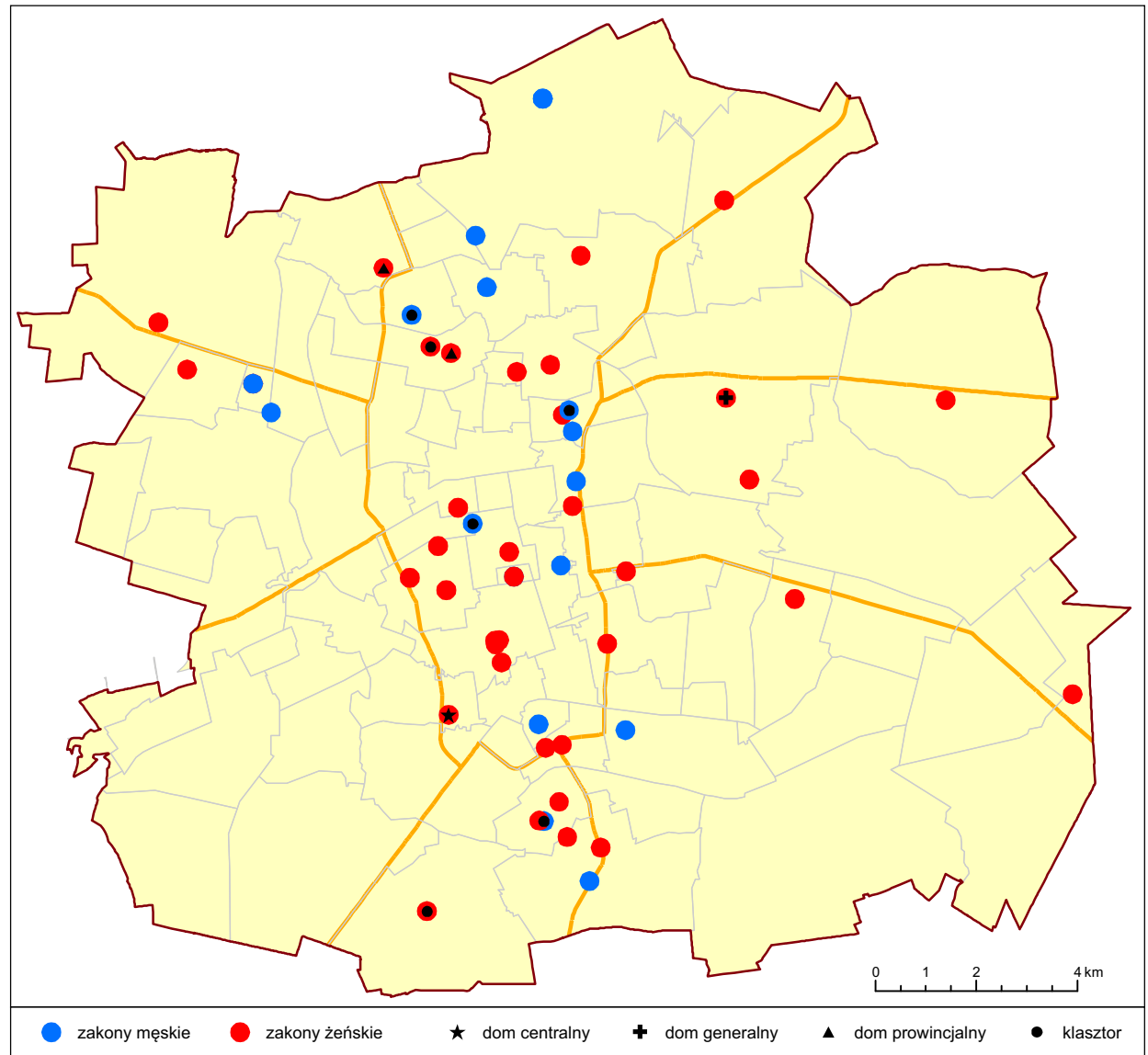
6.2. Zakony męskie i żeńskie

Historia łódzkich zakonów rozpoczęła się w 1676 r. kiedy to do Łagiewnik przybyli franciszkanie z Zakonu Braci Mniejszych Konwentualnych. Obecnie na terenie miasta znajdują się 4 domy zakonne tego zgromadzenia. Licznie reprezentowani są w Łodzi salezjanie. Działalność rozpoczęli w 1922 r. i zgodnie ze swoim charyzmatem zajmują się pracą wśród młodzieży i dzieci. Prowadzą oni m. in. szkoły i prężnie działające duszpasterstwo akademickie przy kościele św. Teresy do Dzieciątka Jezus i św. Jana Bosko.

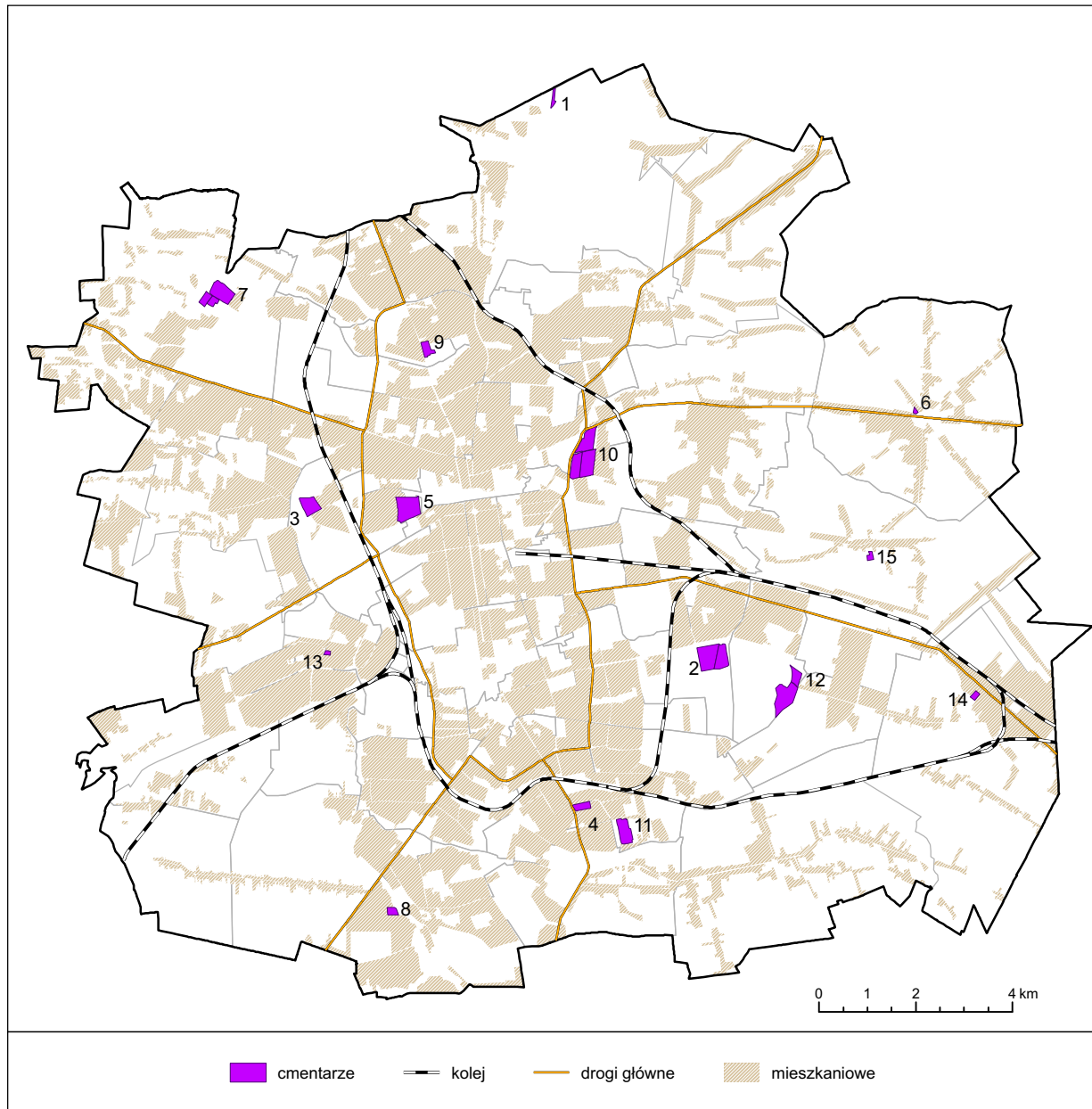
Jeszcze w latach 20. minionego stulecia sprowadzono do Łodzi bonifratrów. Bracia znani są głównie z ziołolecznictwa i służby chorym i najuboższym. Nieco później pojawili się w Łodzi bernardyni (franciszkanie z zakonu Braci Mniejszych). W latach 30. XX w. przy dzisiejszej ulicy Pankiewicza wzniesli oni klasztor i szkołę (Dzieciuchowicz i in. 2005).

Już po II wojnie światowej przybyli do miasta karmelici bosci i jezuiti. W połowie lat 50. XX w. osiedlili się tutaj pasjonści, a w końcu lat 60. XX w. pallotyni. W 1989 r. erygowano na Teofilowie nową parafię p.w. Niepokalanego Serca NMP powierzając ją misjonarzom kłaretynom. W 2004 r. otwarto klasztor dominikański. Działalność wśród chorych prowadzą kamilianie, których dom mieści się w Centrum Zdrowia Matki Polki.

Działalność łódzkich zakonników jest trudna do przecenienia. Niosą oni posługę i prowadzą ewangelizację docierając głównie do chorych, ubogich i do młodzieży. Parafia prowadzona przez oo. Jezuitów jest najchętniej odwiedzaną parafią w mieście. Obecnie w Łodzi posługę duszpasterską prowadzą: bonifratrzy, dominikanie, franciszkanie-bernardyni, franciszkanie konwentualni, jezuiti, kamilianie, karmelici bosci, misjonarze kłaretynki, pallotyni, pasjonści i salezjanie (zakony męskie) oraz siostry: antonianki, bernardynki, boromeuszki, felicjanki, honoratki, karmelitanki bosc, karmelitanki Dzieciątka Jezus, misjonarki miłości, misjonarki Świętej Rodziny, pasjonistki, pasterki, pocieszycielki, salezjanki, sercanki, siostry Matki Bożej Miłosierdzia, nativitanki, siostry Świętej Rodziny, urszulanki SJK, służebniczki NMP NP.

6.3. Łódzkie cmentarze

W granicach administracyjnych Łodzi znajduje się 15 katolickich cmentarzy grzebalnych. Większość zlokalizowana jest poza centrum miasta (poza granicami kolei obwodowej). Najstarszy to otwarty w 1855 r. cmentarz przy ul. Ogrodowej – Cmentarz Stary. Najmłodszą nekropolią jest cmentarz Wszystkich Świętych wybudowany przy ul. Zakładowej. Bardzo zróżnicowana jest powierzchnia łódzkich cmentarzy – od liczącego ponad 30 ha cmentarza przy ul. Szczecińskiej do jednohektarowych – przy ul. Goryczkowej i Retkińskiej.

Powierzchnia i lokalizacja łódzkich cmentarzy, 2004 r.

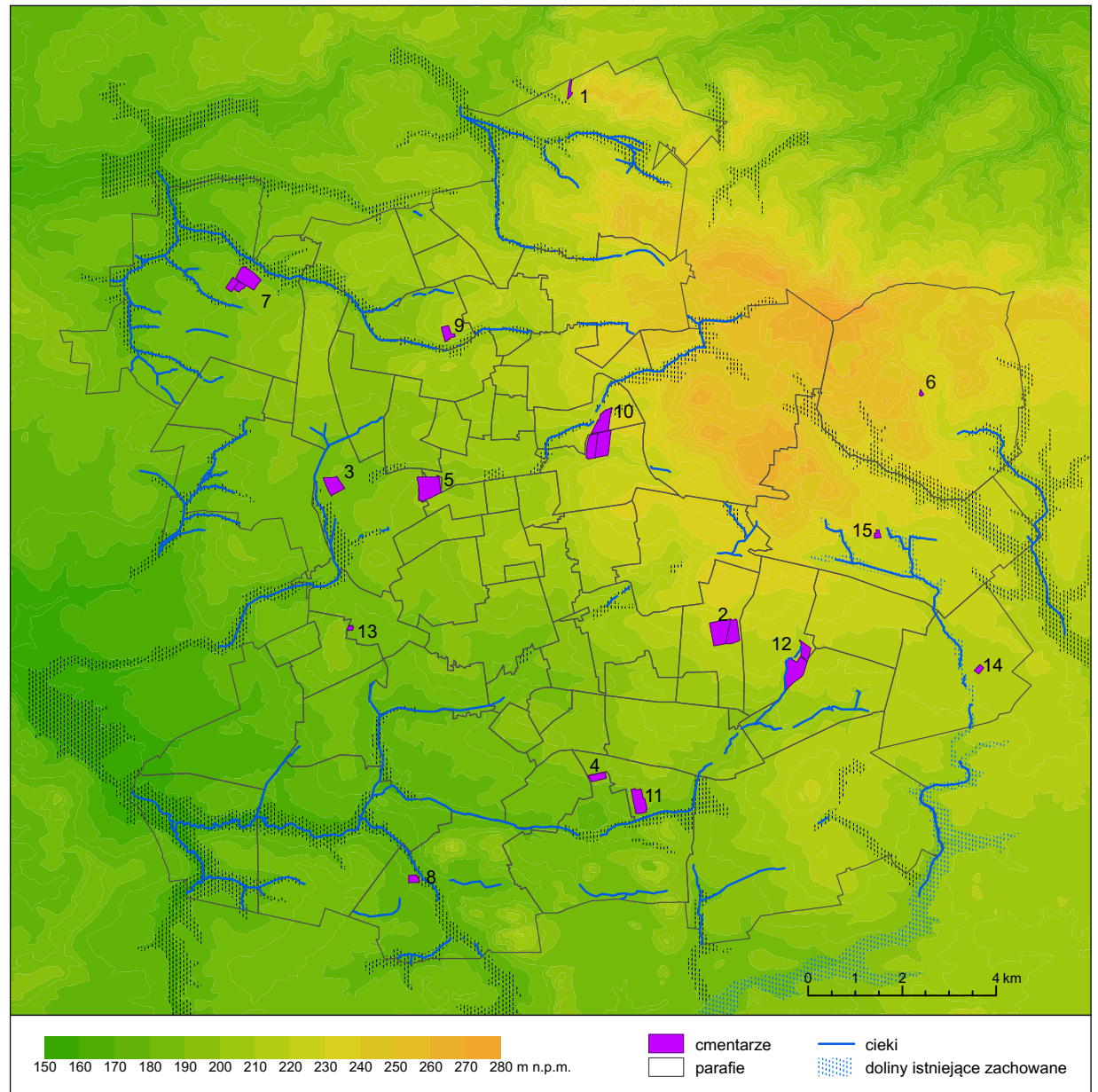
Nr	Nazwa	Adres	Rok założenia	Powierzchnia [ha]
1	Cmentarz w Łągiewnikach	Okólna	1918	2,90
2	Św. Anny	Lodowa 78	1886	18,20
3	Św. Antoniego	Solec 11	1914	10,94
4	Św. Franciszka	Rzgowska	1882	4,75
5	Św. Józefa	Ogrodowa 39	1855	10,65
6	W Łodzi Nowosolnej	Kasprowicza 3/5	1946	2,00
7	MB Nieustającej Pomocy	Szczecińska 96/100	1949	33,00
8	W Łodzi Rudzie	Mierzejowa 1	1917	4,00
9	Św. Rocha	Zgierska 141	1925	5,50
10	Św. Wincentego	Smutna 9	1896	19,60
11	Św. Wojciecha	Kurczaki 81	1924	17,00
12	Wszystkich Świętych	Zakładowa 4	2000	8,00
13	Na Retkini parafialny	Retkińska 127	1913	1,00
14	Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Marii Panny	Andrzejów	1992	2,92
15	W Łodzi Mieszkach	Goryczkowa	XIX w.	1,00

Źródło: oprac. własne na podstawie Dzieciuchowicz i in., 2004; Wawer 2005, Tanaś 2008.

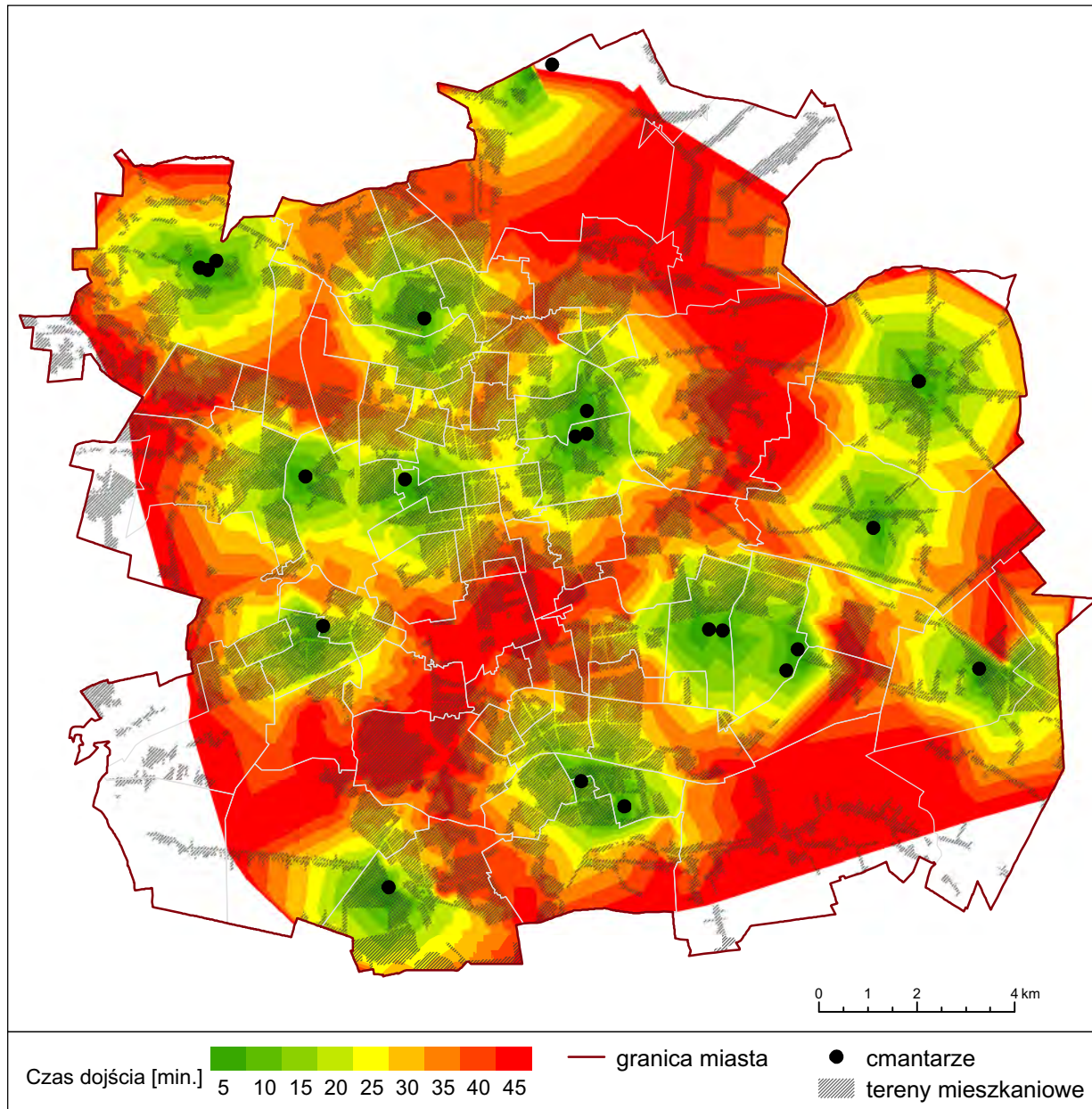
6.4. Łódzkie cmentarze na tle ukształtowania powierzchni

Położenie cmentarzy na tle cech środowiska geograficznego

Nr	Cechy środowiska przyrodniczego	Cechy środowiska antropogenicznego
1	Teren wyniesiony (Wzgórza Łągiewnickie), pw. do 30 m, piaski luźne i słabogliniaste	Okolice klasztoru, teren leśny
2	Teren wyniesiony (Spłaszczenie Rogowskie), pw. do 30 m, piaski luźne i słabogliniaste	Sąsiaduje z terenami o zabudowie mieszkaniowej (granica osiedla Widzew Wschód) i usługowo-przemysłowej (Dąbrowa Przemysłowa),
3	Równina łódzka, pw. do 2 m, gleby antropogeniczne	Graniczy z Parkiem Kultury i Wypoczynku i osiedlem Mireckiego
4	Równina łódzka, pw. do 30 m, gleby antropogeniczne	Położony przy trasie wylotowej w kierunku południowym (ul. Rzgowska) otoczony zabudową mieszkaniową
5	Stopień Śródmiejski, pw. do 2 m, gleby antropogeniczne	Położony na granicy śródmieścia, otoczony zabudową mieszkaniową, w bezpośrednim sąsiedztwie dużego centrum handlowo-rozrywkowego (Manufaktura)
6	Teren wyniesiony (Wzgórza Łągiewnickie), pw. do 5 m, pyłygliniaste	W bezpośrednim sąsiedztwie centralnego punktu osiedla, ok. 100 m. od Rynku Nowosolna
7	Równina łódzka, dolina rzeki Sokołówki, pw. do 2 m, piaski luźne i słabogliniaste	Domy jednorodzinne, a od strony północnej gospodarstwa rolne
8	Zbocza Doliny Neru, pw. od 1 do 2 m, piaski luźne i słabogliniaste	Dolina rzeczna i tereny zielone, osiedle domów jednorodzinnych Ruda
9	Stopień Śródmiejski, dolina rzeki Sokołówki, pw. do 2 m, gleby antropogeniczne	Lokalizacja między trasą wylotową w kierunku północnym a parkiem miejskim (im. A. Mickiewicza) w bezpośrednim sąsiedztwie terenów mieszkaniowych
10	Teren wyniesiony (Spłaszczenie Rogowskie), pw. do 30 m, gleby antropogeniczne	Lokalizacja między trasą wylotową w kierunku północnym i wschodnim (u. Strykowska) a terenami przemysłowo-usługowymi w bezpośrednim sąsiedztwie osiedli mieszkaniowych i kampusu akademickiego
11	Równina łódzka, dolina rzeki Olechówki, pw. do 2 m, gleby antropogeniczne	Położony z dala od głównych ulic, na obrzeżach osiedla mieszkaniowego (Kurczaki)
12	Teren wyniesiony (Spłaszczenie Rogowskie), pw. do 5 m, piaski luźne i słabogliniaste	Tereny zielone, graniczy z osiedlem Olechów
13	Równina łódzka, pw. do 2 m, piaski luźne i słabogliniaste	Zabudowa mieszkaniowa
14	Teren wyniesiony (Wzgórza Łągiewnickie), pw. do 2 m, piaski luźne i słabogliniaste	W trakcie organizacji
15	Teren wyniesiony (Spłaszczenie Rogowskie), pw. do 5 m, pyłygliniaste	Tereny rolnicze, zabudowa mieszkaniowo-zagrodowa

6.5. Dostępność piesza do cmentarzy

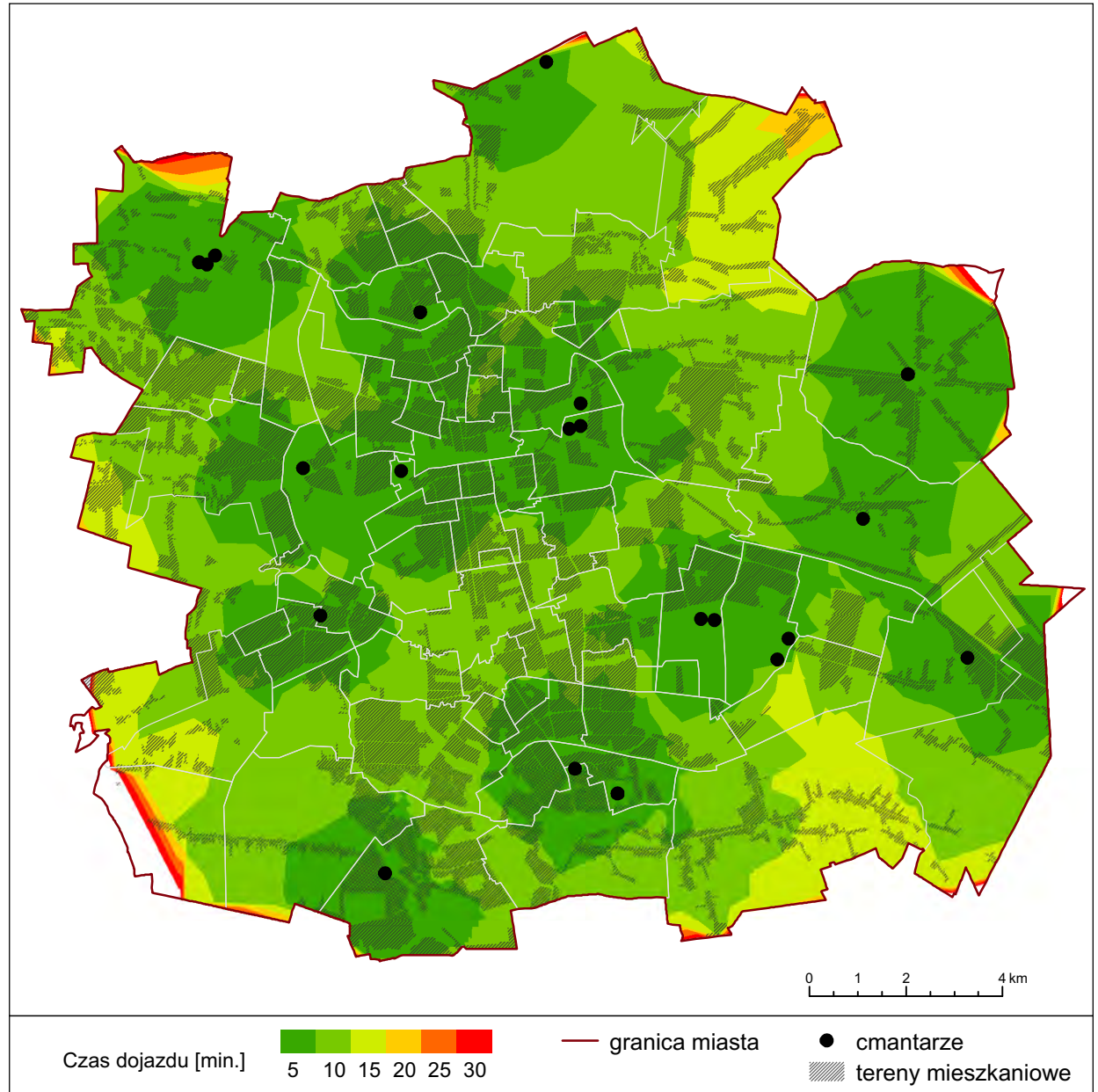

W Łodzi cmentarze rozmieszczone są relatywnie równomiernie w przestrzeni miasta. W obrębie kolei obwodowej znajdują się trzy cmentarze, w tym najstarszy czynny Cmentarz Stary. Sześć cmentarzy ma położenie peryferyjne względem centrum Łodzi. Uwzględniając dostępność pieszą najgorszą lokalizację ma cmentarz w Łągiewnikach. Cmentarze na Chojnach, Retkini, Rudzie i Radogoszczu funkcjonują w bezpośrednim otoczeniu wielkich osiedli mieszkaniowych. Piesze dotarcie do nich jest ułatwione dzięki dobrze rozwiniętej sieci ulic. Podobnie jest w przypadku cmentarzy znajdujących się w centrum.

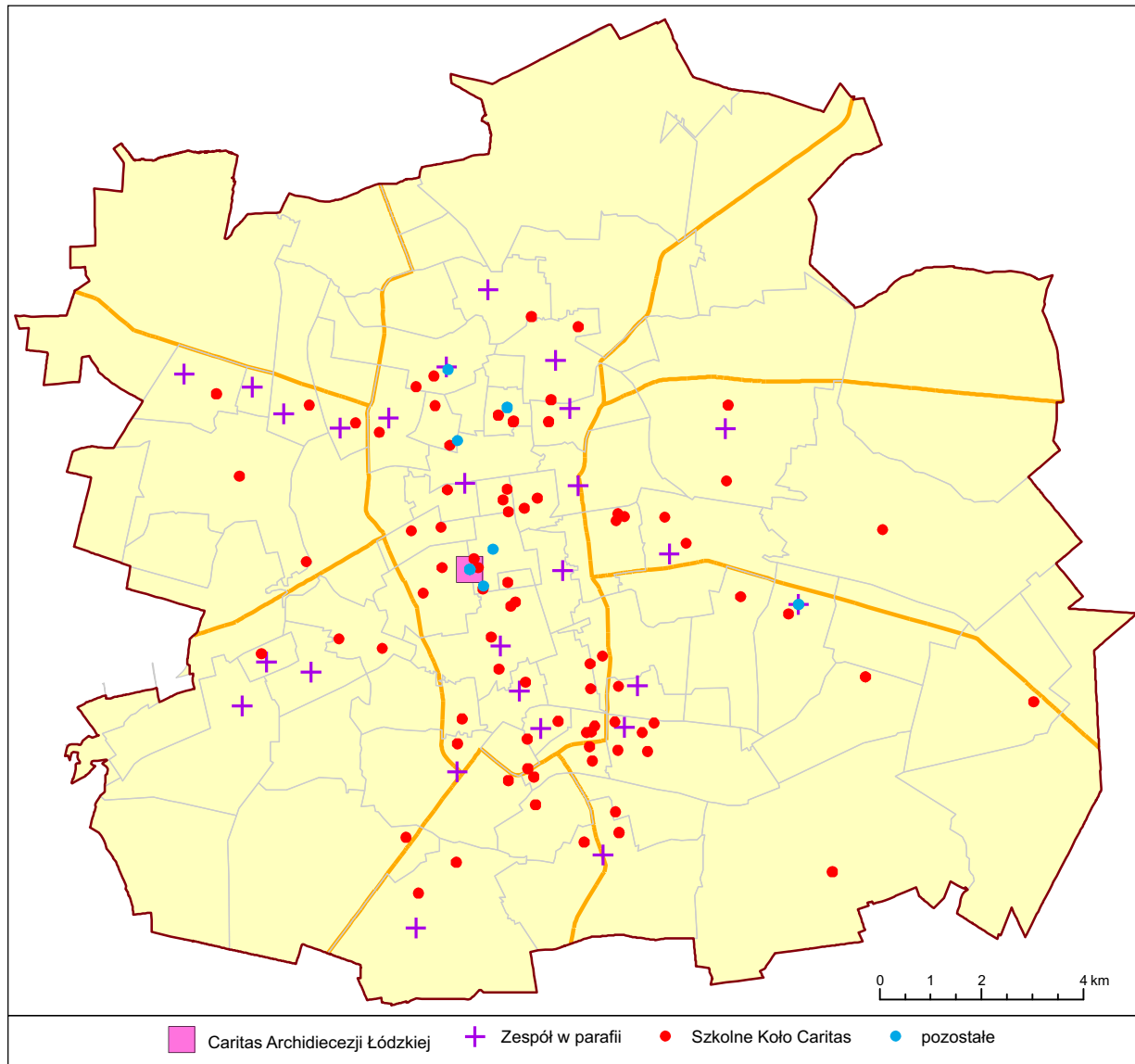
6.6. Dostępność samochodowa do cmentarzy

Możliwość dojazdu do cmentarzy jest niezwykle istotna z punktu widzenia przeżywania własnej religijności. W 2004 i 2011 r. łodzianie deklarowali, że częściej chodzą na cmentarz niż do kościoła. Dla wielu osób były to miejsca obcowania z Bogiem (Klima 2011b). W mieście, inaczej niż jest to zazwyczaj na wsiach, cmentarze nie są elementami łączącymi wiernych z parafią. Miejsce zamieszkania i przynależność do wspólnoty parafialnej nie decydują o miejscu pochówku.

Dostępność cmentarzy przy pomocy samochodu, przynajmniej w ujęciu kartograficznym, wydaje się bardzo dobra. Czas przemieszczania między kolejnymi obiektami nie powinien przekroczyć 30 minut. Niewiele więcej powinien także zająć przejazd z centrum miasta do najodleglejszego cmentarza w Andrzejowie. W okolicach każdego cmentarza przebiega linia komunikacji autobusowej co w znaczący sposób zwiększa dostępność. Niestety często realia życia w dużym mieście negatywnie weryfikują obliczenia teoretyczne.

6.7. Caritas

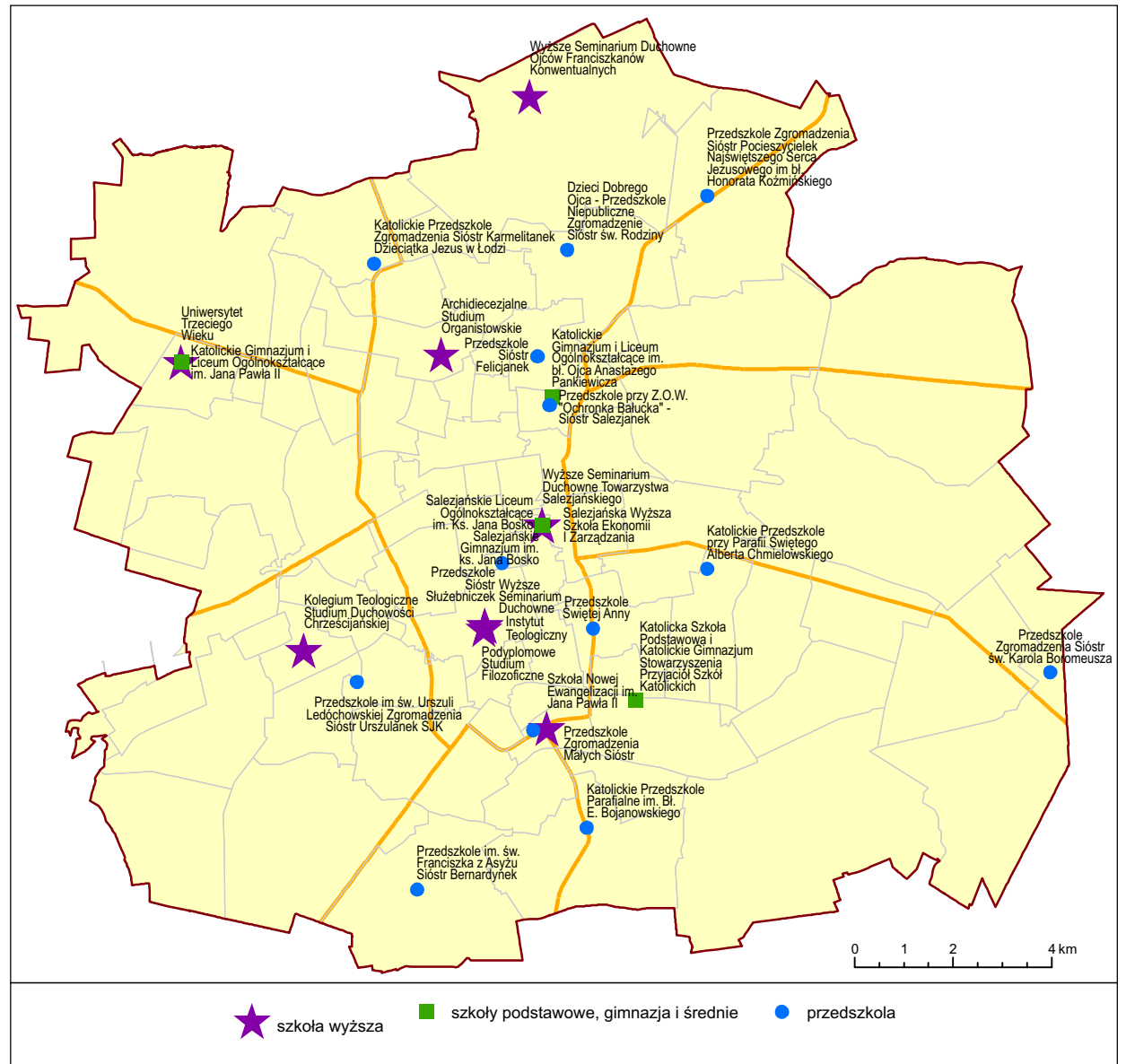

Oprócz ewangelizacji istotną częścią misji Kościoła katolickiego jest działalność charytatywna. Z badań prowadzonych m. in. w Łodzi wynika, że to właśnie takiej aktywności w sferze społecznej oczekują wierni (por. np. Dzieciuchowicz i in. 2005; Klima 2011b). Organizacją kojarzącą się właśnie ze społecznym wymiarem Kościoła jest Caritas. Pierwsza centrala krajowa powstała w 1870 r. w Paryżu. W Polsce Caritas powstał w 1929 r., w Łodzi w 1932 r. Już jednak w roku 1926 zakupiono budynek przy ul. Gdańskiej 111 gdzie do dziś mieści się siedziba Caritas Archidiecezji Łódzkiej. Działalność organizacji nie przebiegała bez zakłóceń – w okresie 1950–1989 była zawieszona. W latach 90. XX w. nastąpiła odbudowa struktur, przejścia odebranych przez władze PRL budynków i rozszerzenie działalności. Dzisiaj oprócz budynku przy Gdańskiej Caritas ma sześć innych obiektów. Zlokalizowane są w nich: świetlice środowiskowe, punkt pomocy charytatywnej, kuchnia, domy dziennego pobytu, świetlice środowiskowe, klub dla dzieci i zespół domowej opieki hospicyjnej, zakład aktywizacji zawodowej. Jeszcze inną formą aktywności organizacji są Parafialne Zespoły Caritas i Szkolne Koła Caritas. Dają one możliwość pracy wolontariackiej wielu Łodzianom.

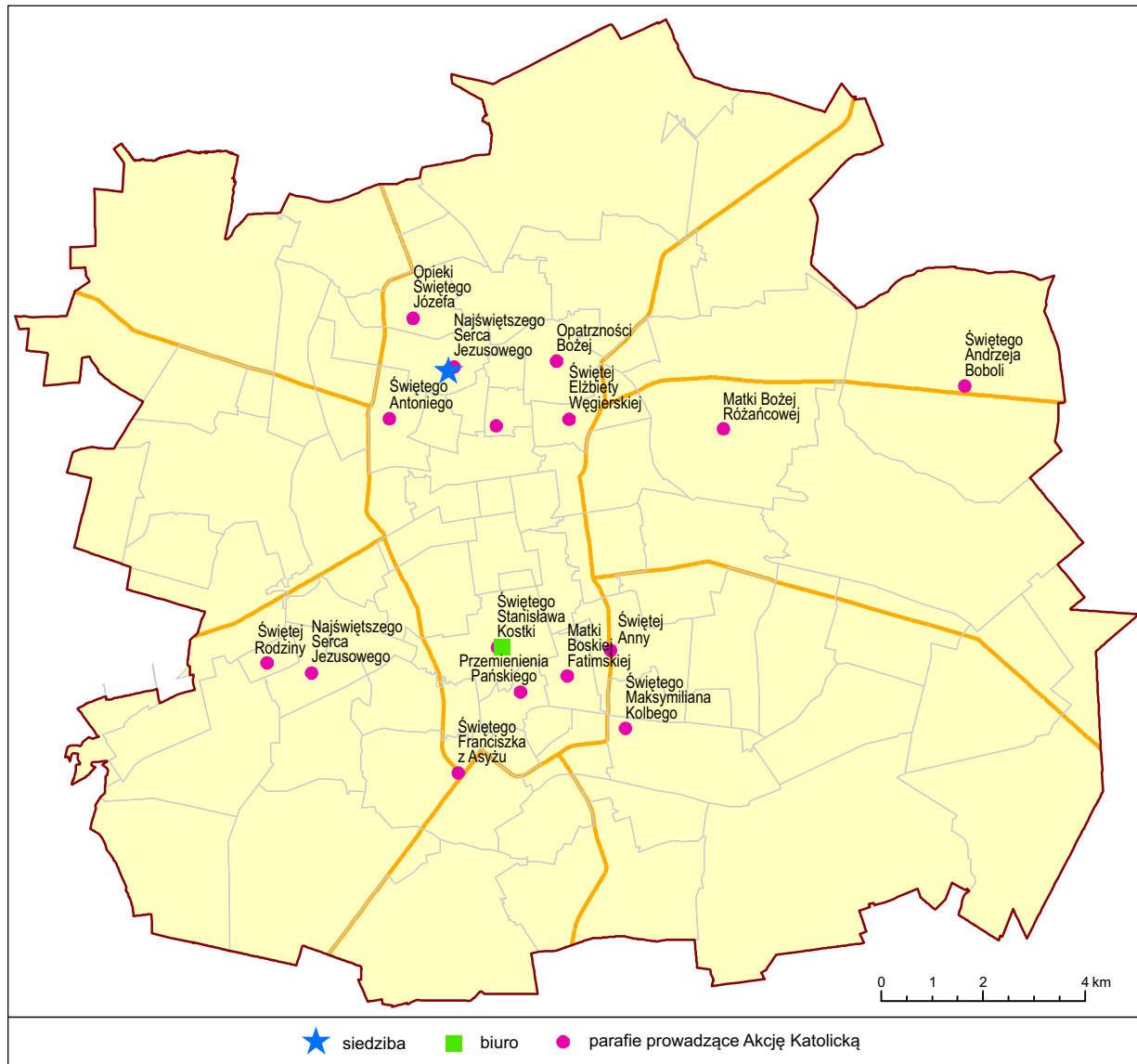
6.8. Szkolnictwo katolickie

W Łodzi realizowane jest nauczanie w placówkach związanych z Kościołem katolickim na każdym poziomie. Działa tu 11 przedszkoli prowadzonych przez siostry zakonne, 1 szkoła podstawowa, 5 gimnazjów i 3 licea. Szkolnictwo wyższe to łącznie 4 placówki. Tylko jedna kształci studentów na kierunkach innych niż teologiczne. Jest to Salezjańska Wyższa Szkoła Ekonomii i Zarządzania. Poza tym na terenie miasta mamy 3 seminaria duchowne, Instytut Teologiczny (współpracujący z Uniwersytetem Kardynała Stefana Wyszyńskiego z Warszawy) i Kolegium Teologiczne.

Obrazu edukacji pod auspicjami Kościoła lub instytucji z nim związanych dopełniają: Archidiecezjalne Studium Organistowskie, Szkoła Nowej Ewangelizacji im. Jana Pawła II, Podyplomowe Studium Filozoficzne i Uniwersytet Trzeciego Wieku.

6.9. Akcja Katolicka

Akcja Katolicka (AK) erygowana została przez Piusa X w roku 1905. Odwołuje się ona do tradycji świeckich organizacji i ruchów społecznych powstałych w Kościele katolickim jeszcze w XIX w. W Polsce Naczelny Instytut Akcji Katolickiej powołał do życia Kardynał August Hlond 27 listopada 1930 r. W Łodzi Diecezjalny Instytut powstał rok wcześniej za sprawą biskupa Wincentego Tymienieckiego. Pierwsza siedziba organizacji mieściła się w Domu Katolickim na ul. Gdańskiej 111 (Dąbrowski 2012).

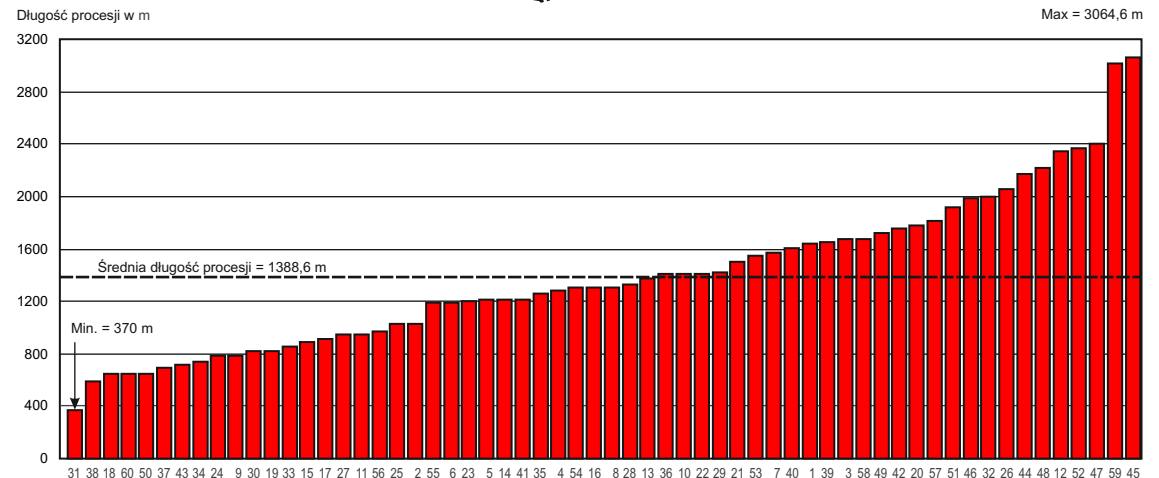
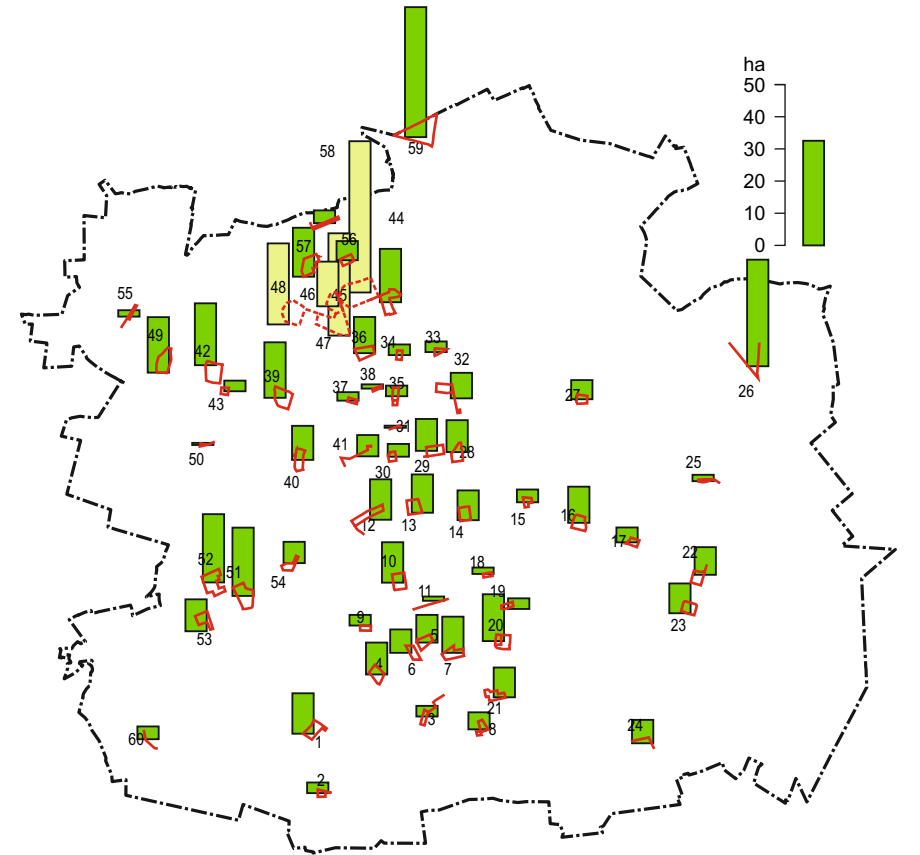
W okresie okupacji i PRL-u działalność organizacji została zawieszona. Do jej reaktywowania w Polsce wezwał w 1993 r. Jan Paweł II. Trzy lata później Akcja Katolicka rozpoczęła ponownie swoją działalność. W Łodzi AK powstała w 1996 r. Dzisiaj funkcjonuje 16 Parafialnych Oddziałów Akcji Katolickiej. Jak na swoich stronach podają członkowie ich główne zadania realizowane są w następujących sekcjach i zespołach: nauki katolickiej, kultu bożego, oświatowo-opiekuńczo-wychowawczym, gospodarczo-ekologicznym, środków przekazu i kultury chrześcijańskiej, ewangelizacyjnym, pielgrzymkowo-turystycznym, poradnictwa prawnego i pedagogicznego, oświatowo-bibliotekarskim, gospodarczym, kulturalno-oświatowym, ds. młodzieży, kulturalno-społecznym. Siedziba Akcji Katolickiej Archidiecezji Łódzkiej mieści się na ul. Zgierskiej 121, biuro natomiast znajduje się na ul. Ks. Ignacego Skorupki 3.

6.10. Przestrzenie efemeryczne

Sakralizacja przestrzeni ma mocno zróżnicowany charakter. Można mówić o sakralizacji trwałej, np. przy pomocy trwałych budowli jakimi są świątynie, lub o sakralizacji jedynie czasowej – efemerycznej. To czasowe zaznaczenie epifanii odbywa się podczas procesji, mszy polowych, spontanicznych lub zorganizowanych modlitw poza murami kościołów czy w końcu marszy – takim był biały marsz po śmierci Jana Pawła II, który miał miejsce w Łodzi i w wielu innych miastach Polski.

Jedną z bardziej charakterystycznych efemerycznych sakralizacji przestrzeni Łodzi są procesje Bożego Ciała. Długość tras jest mocno zróżnicowana. W niektórych parafiach w procesji obchodzony jest tylko kościół. Ostatnio nawet procesja w parafii archikatedralnej została ograniczona do obejścia placu Katedralnego. Najdłuższa, bo ponad 3-kilometrowa trasa wyznaczona została w parafii Świętego Antoniego Padewskiego i Świętego Jana Chrzciciela położonej przy północnej granicy Łodzi. Najmniejszy dystans pokonano w najstarszej łódzkiej parafii Wniebowzięcia NMP – 370 m. Średnio wierni w Łodzi przeszli 1389 m, łącznie dystans można oszacować na ponad 90 km.

Trasy marszy i procesji nie związanych z konkretnymi parafiami i kościołami zazwyczaj prowadzone są ulicą Piotrkowską a punktem docelowym staje się łódzka archikatedra. Inne miejsce ważne z punktu widzenia łódzkich katolików a jedynie czasowo sakralizowane to płyta łódzkiego lotniska. Właśnie tam 13 czerwca 1987 r. odbyła się msza, którą sprawował Jan Paweł II (patrz zdjęcie na stronie tytułowej rozdziału).

7. Bibliografia

1. Adamczuk L., 1991, *Struktura organizacyjno-terytorialna Kościoła*, [w:] L. Adamczuk, W. Zdaniewicz (red.), *Kościół Katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik Statystyczny*, GUS, Zakład Socjologii Religii SAC, Warszawa.
2. Baranowski B., 1980, *Łódź i okolice na przełomie XVIII i XIX w.*, [w:] B. Baranowski, J. Fijałek., R. Rosin [red.], *Łódź. Dzieje miasta*, t. 1, PWN, Warszawa–Łódź.
3. Basista A., 2001, *Betonowe dziedzictwo*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa–Kraków.
4. Baranowski B., 1976, *O dawnej Łodzi*, Wyd. Łódzkie, Łódź.
5. Bielak W., 2011, *Biskup i jego urząd w oczach średniowiecznych kronikarzy polskich*, Wyd. KUL, Lublin.
6. BS/49/2012, *Zmiany w zakresie wiary i religijności Polaków po śmierci Jana Pawła II*, Warszawa, kwiecień 2012
7. Budziarek M., 2003, *Łódź – Lodscha – Litzmannstadt. Wycinki z życia okupowanego miasta*, Wyd. Literatura, Łódź.
8. Budziarek M., 2005a, *Łódź Piotrowa. Krótka historia Kościoła w Łodzi*, Wyd. Literatura, Łódź.
9. Budziarek M., 2005b, *Świątynie Łodzi*, Wyd. Piątek Trzynastego, Łódź.
10. Czernielewski K., Jarno W., 2008, *Garnizon Łódzki Wojska Polskiego 1919–1939*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
11. Davidson, J. D., Fournier S. C., 2006, *Recent Researches on Catholic Parishes: A Research Note, "Review of Religious Research"*, 48 (1).
12. Dąbrowski K., 2012, *Historia Kościoła łódzkiego: wydarzenia, dokumenty, ilustracje*, Wyd. Archidiecezji Łódzkiej, Łódź.
13. Dominikowski J., 2004, *Nekropolia Łodzi wielkoprzemysłowej*, Wyd. Konserwatorów Dzieł Sztuki, Łódź.
14. Dzieciuchowicz J., Klima E., Mordwa S., Retkiewicz W., 2004, *Rola wyznań religijnych w kształtowaniu przestrzeni miejskiej Łodzi*, Wyd. UŁ, Łódź.
15. Grabowski A., 1981, *Budowa i konserwacja kościołów. Poradnik vademecum*, Rada Prymasowska Budowy Kościołów, Warszawa.
16. Grad S., Różański M., 2007, *Kapituła Katedralna Łódzka*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź.
17. Granatowski W., 1984, *Geneza diecezji łódzkiej w świetle dokumentów watykańskich*, „Nasza Przeszłość”, nr 62
18. Grymin M., 2009, *Rola zespołów parafialnych w kształtowaniu przestrzeni miejskiej na obszarze aglomeracji łódzkiej w latach 1945–2006*, Dom Wydawniczy Księża Młyn, Łódź.
19. Gryz R., 2007, *Pozwolić czy nie? Władze PRL wobec budownictwa katolickich obiektów sakralnych w latach 1971–1980*, Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej, Kielce.
20. *Historia Polski w liczbach*, 2003, GUS, Warszawa.
21. *Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego*, Kościół w Polsce, 2014, <http://www.iskk.pl/kosciolnaswiecie.html>, dostęp: 12.09.2014.
22. Jakubowski W., Solarczyk M., 2007, *Rzymskokatolicka administracja na ziemiach polskich*, Oficyna Wydawnicza ASPRA_JR, Warszawa.
23. Janczak J., 1982, *Ludność Łodzi przemysłowej 1820–1914*, „Acta Universitatis Lodzensis. Folia Historica”, t. 11.
24. Klima E., Dzieciuchowicz J., Mordwa S., Retkiewicz W., 2005, *Religion in the Time of Changes in Lodz. Organizational, Spatial and Social*, [w:] *Religion in the Time of Changes*, red. E. Klima, Wyd. UŁ, Łódź.
25. Klima E., 2010a, *Łódzkie kościoły katolickie po 1989 r.*, [w:] I. Jażdżewska (red.), *Duże i średnie miasta polskie w okresie transformacji*, t. I., Wyd. UŁ, Łódź.
26. Klima E., 2010b, *Development of Catholic Sacral Space's Structures in Łódź*, Wyd. UŁ, Łódź.

27. Klima E., 2011a, *Parafia jako przedmiot zainteresowania geografii - doświadczenia łódzkie*, 'Peregrinus Cracoviensis', z. 22, Wyd. UJ, Kraków.
28. Klima E., 2011b, *Przestrzeń religijna miasta*, Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź.
29. Klima E., Dmochowska-Duek K., 2013, *Metody analizy krajobrazu sakralnego miasta*, „Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG”, 17.
30. Kłoczowski J., Wiśniowski E., 2004, *Parafie w średniowiecznej Polsce: struktura i funkcje społeczne*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
31. Kobjek G., 2006, *Historia rzymskokatolickiej Łodzi w danych*, Muzeum Historii Miasta Łodzi, Łódź.
32. *Kodeks prawa kanonicznego*, Archidiecezja Łódzka, <http://archidiecezja.lodz.pl>, dostęp: 28.12.2015.
33. Koter M., 1980, *Rozwój przestrzenny i zabudowa miasta*. [w:] B. Baranowski, J. Fijałek., R. Rosin [red.], *Łódź. Dzieje miasta*, t. 1, PWN, Warszawa–Łódź.
34. *Kościół Katolicki w Polsce 1991–2011. Rocznik Statystyczny*, 2014, GUS, ISKK, Warszawa.
35. Kucza-Kuczyński K., Mroczek A., 1991, *Nowe kościoły w Polsce*, Instytut Wydawniczy PAX, Warszawa.
36. Kumor B., 2003a, *Historia Kościoła*, t. 2, Wyd. KUL, Lublin.
37. Kumor B., 2003b, *Historia Kościoła*, t. 3, Wyd. KUL, Lublin.
38. Kumor B., 2004a, *Historia Kościoła*, t. 6, Wyd. KUL, Lublin.
39. Kumor B., 2004b, *Historia Kościoła*, t. 8, Wyd. KUL, Lublin.
40. Litak S., 2006, *Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin.
41. Müllerowa L., 1975, *Sieć parafialna Kościoła katolickiego w Polsce w 1970–1972 roku*, Materiały do Atlasu Historycznego Chrześcijaństwa w Polsce, t. 3, KUL, Lublin.
42. Müllerowa L., 1982, *Materiały do Atlasu historycznego chrześcijaństwa w Polsce*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
43. Muznerowski S., 1922, *Przyczynki do monografii Łodzi*, Łódź.
44. Myszor J., 2003, *Polska*, [w:] T. Gadacz, T. Milerski (red.), *Encyklopedia religii*, Wyd. PWN, Warszawa.
45. Olenderek J., 2008, *Przestrzeń reprezentacyjna i publiczna w kontekście infrastruktury Łodzi okresu międzywojennego – drugie oblicze miasta*, LI (1–4/2007).
46. *Podział administracyjny Kościoła w Polsce*, http://episkopat.pl/diecezje/podzial_administracyjny/4467.1,Podzial_administracyjny_Kosciola_w_Polsce.html, dostęp: 28.12.2015.
47. Przybysz M., 2007, *Kościół rzymskokatolicki w Łodzi w latach 1945–1956*, Wyd. Ibidem, Łódź.
48. Puś W., 2005, *Zmiany liczebności i struktury narodowościowej ludności Łodzi do roku 1939*, [w:] M. Koter, M. Kulesza, W. Puś, S. Pytlas (red.), *Wpływ wielonarodowego dziedzictwa kulturowego Łodzi na współczesne oblicze miasta*, Wyd. UŁ, Łódź.
49. Putnam R., 1995, *Demokracja w działaniu*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków.
50. *Rocznik Statystyczny Kościoła*, 2014, GUS, Zakład Socjologii Religii SAC, Warszawa.
51. Rogaczewska M., 2009, *Jak parafie żyją?*, S. Wilkanowicz (red.) <http://www.znak.org.pl/parafia/kom04.php>, dostęp: 12 lipca 2010.
52. Rosin R., 1980, *Łódź: dzieje miasta*. t. 1, PWN, Warszawa.
53. *Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 7 marca 2008 r. w sprawie wymagań, jakie muszą spełniać cmentarze, groby i inne miejsca pochówku zwłok i szczątków*, DzU z 2008 r., nr 48, poz. 284.
54. Różański M., 1995, *Dzieje najstarszych łódzkich cmentarzy katolickich do końca XIX wieku*, „Łódzkie Studia Teologiczne”, IV.
55. Sienkiewicz W., 2003, *Kościół Katolicki w Polsce*, *Encyklopedia religii*, PWN, Warszawa.

56. Sikorski D. A., 2011, *Kościół w Polsce za Mieszka I i Bolesława Chrobrego*, Wyd. Naukowe UAM, Poznań.
57. *Statystyka Kościoła Katolickiego*, 2009, Statystyka Kościoła Katolickiego, *Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC*, [Online] Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, www.iskk.ecclesia.org.pl, dostęp: 12.07.2009.
58. Stefański K., 1995, *Architektura sakralna Łodzi w okresie przemysłowego rozwoju miasta 1821–1914*, Wyd. UŁ, Łódź.
59. Sułowski Z., 1966, *Początki Kościoła Polskiego*, [w:] J. Kłoczowski (red.), *Kościół w Polsce. Średniowiecze*, t. 1, Wyd. Znak, Kraków.
60. Tanaś S., 2008, *Przestrzeń turystyczna cmentarzy*, Wyd. UŁ, Łódź.
61. Tocqueville A., 1994, *Dawny ustrój i Rewolucja*, Społeczny Instytut Wydawniczy Znak, Kraków.
62. *Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r. o cmentarzach i chowaniu zmarłych*, DzU z 2000 r., nr 23, poz. 295, z późn. zm.
63. Wawer A., 2005, *Łódzkie cmentarze rzymsko-katolickie i usługi im towarzyszące*, rps., UŁ, Łódź.
64. Wilkoszewski B., 1896, *Widoki m. Łodzi*, Wyd. Fot. B. Wilkoszewskiego.
65. Wolaniuk A., 2009, *Przemiany funkcjonalne głównej osi urbanistycznej Łodzi*, [w:] I. Jażdżewska, red., *XXII Konwersatorium Wiedzy o Mieście. Duże i średnie miasta polskie w okresie transformacji*, Wyd. UŁ, Łódź.
66. Wróbel R., 2005, *Nowe kościoły w Diecezji Łódzkiej 1945-1989. Uwarunkowania i klasyfikacja rzymskokatolickiej architektury sakralnej*, Wyd. UŁ, Łódź.
67. Zdaniewicz W., 1975, *Kościół Katolicki w Polsce 1945–1972*, Zakład Socjologii Religii Wyższego Semnarium Duchownego SAC, Poznań.
68. Zwoliński P., 1998, *Dzieje parafii Wniebowzięcia NMP na tle rozwoju Łodzi*, Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź.
69. Żukowski T., Theiss M., 2008, *Stowarzyszeniowo-obywatelski kapitał społeczny*, CBOS, Warszawa.

8. Informacja o źródłach

Źródła zdjęć

Plansza	Źródło
okładka	Marcin Dudek
wstęp, strona tytułowa części 4, 3.11. – współczesne zdjęcia kościołów św. Wojciecha i Najświętszego Imienia Jezus	Magdalena Witosławska i Bartosz Wackermann
3.11. – kościół św. Anny	Archiwum Państwowe w Łodzi.
3.11. – kościół św. Wojciecha	Narodowe Archiwum Cyfrowe, nr sygnatury 1-U-588.
strona tytułowa części 2 i 6	Wydawnictwo Archidiecezji Łódzkiej.
strona tytułowa części 1	Karolina Dmochowska-Dudek.
strona tytułowa części 5, 3.11. – współczesne zdjęcia kościołów Matki Boskiej Fatimskiej i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny	Marek Grymin
3.11. – historyczne zdjęcia kościołów Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny i Najświętszego Imienia Jezus	Wilkoszewski B., 1896, <i>Widoki m. Łodzi</i> , Wyd. Fot. B. Wilkoszewskiego.

Źródła map historycznych

Plansza	Źródło
strona tytułowa części 3	Oskar Kossmann - Łódź - Stara Wieś Widzew Zarzew i Wólka na początku XIX wieku, nr sygnatury 11455, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego.
3.3.	Plan g. Łodzi s obznaczeniem ulic przedpolozennych - Bojankowski - 1868, nr sygnatury 10531, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego
3.4.	Plan Łodzi i przedmieścia Bałuty, 1902, nr sygnatury 1994, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego.
3.12.	Plan Łodzi Bałut i Radogoszcza, 1913, nr sygnatury 3093, Biblioteka Uniwersytetu Łódzkiego.

Podstawy źródłowe własnego opracowania map

Plansza	Źródło
1.1.–1.4.	Litak S., 2006, <i>Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku</i> , Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin; Kłoczowski J., Wiśniowski E., 2004, <i>Parafie w średniowiecznej Polsce: struktura i funkcje społeczne</i> , Wydawnictwo KUL, Lublin.
1.5.–1.6.	Adamczuk L., 1991, <i>Struktura organizacyjno-terytorialna Kościoła</i> [w:] Adamczuk L., Zdaniewicz W. (red.), <i>Kościół Katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik Statystyczny</i> , GUS, Warszawa; Zakład Socjologii Religii SAC; <i>Historia Polski w liczbach</i> , 2003, GUS, Warszawa.
1.7.–1.8.	Adamczuk L., 1991, <i>Struktura organizacyjno-terytorialna Kościoła</i> [w:] Adamczuk L., Zdaniewicz W. (red.), <i>Kościół Katolicki w Polsce 1918–1990. Rocznik Statystyczny</i> , GUS, Warszawa; Zakład Socjologii Religii SAC.
1.8.–1.9.	<i>Podział administracyjny Kościoła w Polsce</i> , http://episkopat.pl/diecezje/podzial_administracyjny/4467.1,Podzial_administracyjny_Kosciola_w_Polsce.html , ostatni dostęp: 28.12.2014.
2.4.	Episkopat Polski, www.episkopat.pl .
2.1.–2.2.	Dąbrowski K., 2012, <i>Historia Kościoła łódzkiego: wydarzenia, dokumenty, ilustracje</i> , Wyd. Archidiecezji Łódzkiej, Łódź.
2.5.–2.6.	Miejski Ośrodek Dokumentacji Geodezyjnej i Kartograficznej w Łodzi.
3.1.	<i>Historia Polski w liczbach</i> , 2003, GUS, Warszawa; Litak S., 2006, <i>Atlas Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVIII wieku</i> , Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin; Kłoczowski J., Wiśniowski E., 2004, <i>Parafie w średniowiecznej Polsce: struktura i funkcje społeczne</i> , Wydawnictwo KUL, Lublin.
3.10.	Miejska Pracownia Urbanistyczna w Łodzi.

Ewa Klima jest absolwentką Uniwersytetu Łódzkiego (geografia) i Central European University (socjologia). Obecnie pracuje w Katedrze Geodezji Kartografii Środowiska i Geometrii Wykreslonej Politechniki Łódzkiej. Wcześniej przez kilkanaście lat związana była z Katedrą Gospodarki Przestrzennej i Planowania Przestrzennego a także kierowała Katedrą Studiów Ludnościowych i Badań nad Usługami Uniwersytetu Łódzkiego. W swoich badaniach zajmuje się geografiami społeczną, polityczną oraz gospodarką przestrzenną i polityką regionalną. Opublikowała ponad 80 prac, w tym *Przestrzeń religijna miasta* (2011), *Development of Catholic Sacral Space's Structures in Łódź. Inventory Report* (2010), *Zarys geografii społeczno-ekonomicznej Australii* (współautor: A. Janiszewska, 2009), *Rola wyznań religijnych w kształtowaniu przestrzeni miejskiej Łodzi* (współautorzy: J. Dzieciuchowicz, S. Mordwa, W. Retkiewicz, 2004).

Niniejsza książka jest swoistym ukoronowaniem długoletniej pracy autorki nad przestrzennymi aspektami życia religijnego w miastach i przejawami zjawisk religijnych w przestrzeni. Zawiera wyniki jej własnych badań oraz liczne przykłady wtórne z literatury i z badań innych naukowców, szczególnie geografów zajmujących się szeroko pojętą geografiami religii. Książka Ewy Klima też należy do tego kierunku i pokazuje dobitnie, co może się w nim mieścić. Geografia religii nie oznacza bowiem tylko badania rozmieszczenia wiernych różnych wyznań i lokalizacji obiektów sakralnych, jak uważają niektórzy, ale również przestrzenne aspekty architektury sakralnej i tzw. geografii niewidocznego – czyli geografii przestrzeni mitycznej, istniejącej tylko w ludzkich umysłach. Przestrzeń mityczna pomimo swego ulotnego kształtu wpływa na zachowania człowieka może nawet bardziej niż niejedna, realnie istniejąca, przestrzeń obiektywna.

Pierwsza część książki ma charakter teoretycznej konceptualizacji przestrzeni religijnej miasta i poświęcona jest obiektywnie istniejącym formom przestrzeni sakralnej. Druga część jest empiryczną weryfikacją teoretycznej konceptualizacji przestrzeni sakralnej. Te rozdziały są kluczowe, bowiem znajdują się w nich wyniki badań autorki (Fragment recenzji doc. RNDr. Tadeusza Siwka, CSoc).

ISBN 978-83-903681-2-2

"Imagine"

The image displays the musical score for the song "Imagine" by John Lennon. It is arranged for piano and voice. The score is written in G major and 4/4 time. It consists of several systems of music. The piano part is on the left, and the vocal line is on the right. The lyrics "Imagine" are written below the vocal line. The score includes various musical notations such as chords, notes, rests, and dynamic markings. The title "Imagine" is written in a decorative font at the top right of the score.